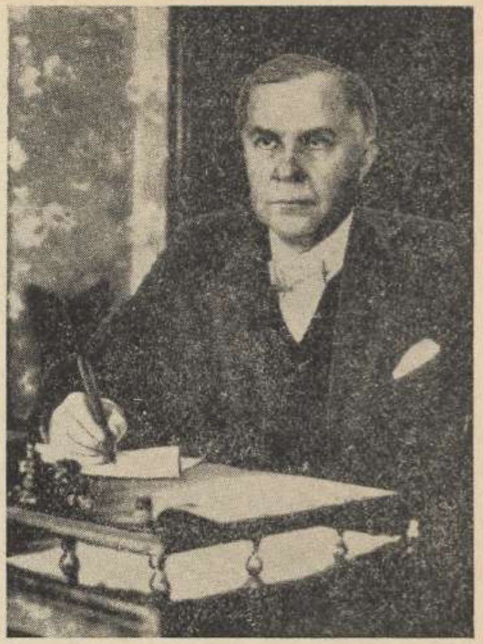
LOOMINGU RAAMATUKOGU

EDUARD VILDE

Casanova jätab jumalaga

Nr. 8

1960

„LOOMINGU" RAAMATUKOGU
Nr. 8 (120) 1960

EDUARD VILDE

Casanova jätab jumalaga

Novelle

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS
TALLINN

EDUARD VILDE
(1865—1933)

suurte ja kunstitihedate teoste kõrval on suhteliselt varju jäänud ta väikevormilised teosed, novellid. Kui ««Loomingu» Raamatukogu», mis avaldab peamiselt maailma uuema kirjanduse novelle, on suure kirjaniku üheksakümne viienda sünnipäeva tähistamiseks võtnud avaldamisele Vilde meisternovellide valimiku, siis olgu juhus kõrvutamise teel veenduda, et Vilde novellide parim osa kuulub oma kunstimeisterlikkuselt julgesti maailma väljapaistvasse novellikirjandusse. Nappide vahenditega on neis tegelasi kujutatud, nende tüüpilised jooned teravalt esile tõstetud. Ei kuskil kirjaniku moraliseerivat seletamist, kuid igal pool ta hindav silm situatsiooni ja tegevust juhtimas. Kaasakiskuv süžee, meeleolukus ning ehtsalt novellilik puänteeritus on iseloomulikud Vilde meistrikäekirjale.

Nii võib Vilde meisternovelle pidada tihedateks, kujundiliselt ja ideeliselt rikasteks teosteks, mis esitavad kaasaega kõige tüüpilisemate, olgugi näiliselt vahel haruldaste joontega. Nii astub Eduard Vilde oma üldinimliku, rahvusvahelise ainevallaga maailma suurmeistrite kõrvale kirjanduses kui inimeste kujutamise kunstis.

Vilde palju kordi avaldatud novelliloomingu tippsaavutuste kõrval on käesolevas valimikus ka mõned niisugused kunstitihedad novellid, millest ei ole sõjajärgsel perioodil uustrükke ilmunud («Võitja», «Kannataja» ning «Casanova jätab jumalaga»).

Novellid ilmuvad siin «Kogutud teoste» (XXVII ja XIX anne, 1934) järgi autori viimases redaktsioonis.

N. ANDRESEN

LEIB

Olin jõudnud Milaanost pärastlõunase kiirrongiga Comosse. Ruttu äigasin võõrastemajas näo ning kaela märja rätiga tahmasest higist ja tõttasin uulitsale. Mu süda tuksus vastu paljuimestatud järvele, mille ilu pidin esimest korda näha saama. Aga enne kui olin vana linnakese kitsaist vintavänta-tänavaist läbi pääsenud, köitis mingi muu mu tähelepanekut. Paljudel majadel lehvisid lipud. Ühes järve poole minevas laiemas uulitsas olid värviliste vaipadega ehitud palkonid täis ootavaid inimesi. Liiklemine kõnniteedel läks iga hetkega perekamaks ja elavamaks. Tahtsin parajasti kelleltki hakata küsima, mida siin pidulikku tulekul, kui äkitselt algavad pillihelid sulgesid mu suu. Selsamal pilgul pistis pidurong nina nurga tagant välja. Nagu punane jõgi hakkas uulitsat mööda alla voolama. Sinisest õhust aga püüdsin nime kinni, mis küsimata andis mulle seletust. Como pühitses tänavust Garibaldi-päeva. Need punaste särkide ja punaste mütsidega hallpead rongi tipus, muusikakoori kannul, vanade, lõhkiste lahingulippude all — ühel tühi käis vöö vahel, teisel puust säär põlve all — need olid Itaalia ühendussõja veteraanid Garibaldi vabatahtlikkude seast, salgake tema kuulsast «tuhandest». Punasele peale lookles järele pikk punasekirju keha, koondunud linnakese seltsidest, erainimesist ja väeteenijaist. Mina uudishimulisena kaasa. Kui rong oli au andnud kangelase rikkalt ehitud mälestuskujule, suundus ta järve poole, mille kallas avanes meile hotellide ja restoranidega palistatud platsi kujul. Selle loodepoolne külg aga vajus sinavusse, mis ulatus maast taevani ning vasemalt ja paremalt poolt oli surutud tumerohelise raami vahele. Jäin seisma, et vaadata, kuidas rongi puna voolab nagu verejuga selle sinirohelise fooni südamesse. See värvide karjatlev kokkupõrge mõjus sütitavalt mu meeltesse. Tundsin enda keha kergeks, vaimu kargeks minevat ja rinnas surises midagi, nagu oleksin joonud lonksu vana kallist veini. Punane rong tegi platsil aeglase ringi, pistis siis pea ühe aiarestorani pidulikult ehitud väravast sisse, ja selle taha kadusid pikkamisi ka ta keha ja saba. Varsti rõkkasid aed ja restorani saal garibaldilaste patriootilisist rõõmuhelidest. Saalis algas peagi tants. Istmed restorani esisel, kust võis avatud akende kaudu vabalt saali näha, täitusid ruttu tantsu pealtvaatajatega. Ka mina nõutasin endale väikese marmorlaua taha, kus istus juba keegi üksik härra, istepaiga. Kelner tõi veini ja ma hakkasin rahu ja rõõmuga silmitsema kaht elu- ja värvirikast maali, mis seisid vastamisi mu vaate ees: Como järve ühel ja Itaalia rahvapidu teisel pool. Ma pean tunnistama, et mu pilk viibis pigemini tantsuruumis kui järvel. Mõned sihvakad, pajupainduvad neiukehad, mis vilksasid angerjalibedusel ja sisalikuväledusel meeste käte vahel üle põranda, maiustasid mind nii rohke liikuva silmalõbuga, et varsti unustasin rahuliselt sinava järve ja tema paradiisilise kallastiku. Ja

õhetavad näokesed, elama ja põlema süttinud kahest mustast tulelättest, ja tõmmud käharpead, metalliläikega, punavad lilleleegid ja hõõguvad roosisöed juuksepadrikus, lipsasid minust mööda, pilt pildi järele, paisates mu põue ilu, noorust, jõudu ja lusti. Ammu enam polnud mul südames olnud nii palju kuumalt vallatavat verd kui täna...

Äkitselt nuuksatas keegi mu selja taga.

Pöördusin ümber. Mu pilk langes sellele üksikule härrale, kelle lauaosaline olin. Aga see härra vahtis magusasti läbi akna saali. Ja naaberlauad olid ümber piiratud ainult naervate nägudega. Mu kõrv oli nähtavasti eksinud.

Paar minutit hiljemini — silmad olid mul taas sootuks Itaalia neiude orjuses — käis uus ning pisut valjem nuuksatus.

Nagu kuivast, kitsast, kõrbevast rinnast pingutas see kramplik, katkikistud toon enese vägivaldselt välja.

Kui ma nüüd tagasi vaatasin, ei lasknud ma ennast oma lauanaabri rahulisest näost enam eksitada. Ainult t e m a võis olla nuuksataja. Ma heitsin pilgu nii ustava vaatega tema peale, et ta teisiti ei võinud kui mulle vastata. Kui mitte sõnadega — seda ma ei nõudnudki — siis ometi õiglase näoga. Teist korda ei pidanud ta mind enam tüssama.

Ta vastas. Ja õiglaselt. Naeratusega. Aga naeratusega, mis oli h ä ä l e t u nuuksatus. Ja raputas pead ning ümises itaalia või prantsuse keeli midagi, mille tõlkisin endale palja tooni järgi: «Vabandage! Ärge laske end tülitada!»

Ma ei arvanud enesel õigust olevat t e d a g i kauemini tülitada, seepärast pöörasin silmad jälle kirju kihina koosi. Mu tuju oli segatud. Aga et ta seda ei märkaks ja ennast ei süüdistaks, mängisin huvitatud tantsuvaatlejat edasi. Ja võitlesin tungi vastu vaadata temale veel kord näkku.

Kuid mul oli tundmus, et t e m a pilk viibis nüüd m i n u näol. Peitlikult, aga vahet pidamata. See kestis paar minutit, siis kuulsin teda enesele ligemale nihkuvat ja mulle kostus kõrva küsimus:

«Vabandage... Teie leiate Como naised ilusaiks?»

Ma jaatasin.

«Minu naine oli p a l j u ilusam!»

Ütles ja kugistas kurgust midagi alla.

Ma tundsin enesel nüüd jälle õiguse olevat temale vabamalt otsa vaadata. Minu pilk puutus vastamisi kahe juttuotsiva silmaga. Ja peale jutu otsisid need mustjad, niiskelt läikivad silmad teatava naiivsusega osavõttu ja usaldust.

Seda ei võinud ma temale keelata. Kuna ma silmitsesin tema noorevõitu, kahvatut nägu, millele mustad, meelekohtadest lõuapäradeni ulatuvad kitsad habemeribad ja liiga pikk ning püstakas nina mitte just rohke vaimse rikkuse jumemärki ei aidanud laenata, küsisin võimalikult vastutulelikult:

«Teie abikaasa — ta o l i ilusam...? See tähendab...»

«Jaa, palju, palju ilusam!» pistis tema vahele.

«See tähendab, ta on surnud?» lõpetasin lause.

«Ei, ära joosnud.»

Öeldes seda üsna kergelt ja kuivalt, lõi ta silmad minu pealt kõrvale ja vajutas nad kurva, tuhmi pilguga tantsupöörlusse. Ma

nägin nüüd, et nende laud olid punased ja kergesti tursunud, kuna nende ääred tõmbusid pikkamisi märjaks.

Jäin vaikides ootama, kas ja mida ta edasi räägib oma õnnetusest, kui ta on pealetikkunud haledusest võidu saanud. Ta huuled kitsaste, teravaotsaliste vurrukeste all tuksusid natuke aega närviliselt, siis ta hakkas jälle kõnelema. Summutatud häälel, natuke läbi nina:

«Kas näete seda noort, saledat neiut maksakarva kleidis, kelle piha ümber sinise mundriga kornet praegu käe paneb?... See seal — ta vahib just üle õla, nokutab pead ja naerab... Helevalged hambad — süsimustad silmad — aga kehvavõitu juuksed... Näete? Ahaa!... Vaadake, sel on pisut sarnasust minu naisega, aga väga pisut — nii üldiselt — kasvu — liigutuste — seisangu suhtes... Ta on sale, aga kõhn — liiga kõhn — nurklik — terav. Seda polnud minu Ninette mitte. Minu Ninette õitses, veeres, paisus, nii sale kui ta ka oli!... Oleksite teda näinud, härra! Oleksite näinud seda kasvu, neid vorme, seda graatsiat!... Oleksite teda näinud tantsul või ka lihtsalt üle põranda kõndivat, üle uulitsa sammuvat!...»

Kõneleja silmad särasid; mälestuseõndsus näis neist ära imenud olevat iga kurbusepiisa. Ta oli minule nii ligidale nihkunud, et ta võis oma lõuga vahel mu õlale toetada.

«Ja nägu, härra, — Ninette'i nägu!... See maksakarvaline seal — temagi on ju näokeselt kaunis kenake, aga mitte rohkem! Temast ilusam on juba see punase pihikuga seal — kas näete? See, kes istub kahe garibaldilase vahel ja tõstab praegu klaasi suule... Vaadake seda pehmet lõuga väikese lotikesega... neid priskeid põski kelmikate lohukestega!... Aga tal puuduvad Ninette'i silmad! Kariksuured, sügavad, naervad silmad pikkade läikivate ripsmete vahel... Et kui sulle otsa vaatas, siis käis kuum hoog sul ihust läbi ja süda hakkas tuksuma!»

Ta rüüpas klaasist kähku, nagu oleks tal suur rutt taga, sügava lonksu veini ja kõneles juba, enne kui see täiesti alla oli neelatud, märjal suul edasi:

«Aga ma unustasin midagi... Neil kummalgi pole suuremat juukseilu. Need on igapäevsed õhukesed, pruunmustad juuksed... Üks ainus päris must pea paistab mulle siin silma, — see seal — selle noore naise oma, kes oma kollast lehvikut liigutab, ja elavalt löötsutab... Kas näete? — Valgetverd paks isand viis ta praegu istmele... Aga Ninette'i sinimustad juuksed... sinimustad, härra... niisugused, mis löövad põhjast sinama, kui valgus neile eredasti peale paistab... mis paksult ja pikalt — üle poole keha — tihedalt nagu vaip — nagu mantel — —»

«Teie abikaasa oli itaallanna?» küsisin, kui tema sõnavool järsku natuke ummistus.

«Ei, prantslanna... lõunaprantslanna.»

«Ja teie ise?»

«Ka prantslane...»

«Aga kõnelete väga hästi saksa keelt.»

«Ma kõnelen ka itaalia ja inglise keelt... Teiega hakkasin saksa keelt rääkima, sest et teil saksa ajaleht taskust välja paistis... Aga ma olen — vabandage, härra — väga viisakuseta!

...Lubage, et ma ennast teile esitlen: George Lebaudin — Armand Clarette & komp. asemik Montpellier'st — esimene firma linnas, üks esimesist departemangus ja tervel Lõuna-Prantsusmaal, — ainult peened, vanad, garanteeritud suhkrupuhtad margid... Siin, härra, olge nii lahke — —»

Ta parem käsi oli teinud väikese masinliku liigutuse, mispeale sigines mulle midagi siledat ja libedat kahes eksemplaris näpu vahele: härra George Lebaudin'i avar nimekaart ja Armand Clarette & komp. veini-hinnakiri.

Viimase oli ta mulle küll vist kogemata andnud, aga ta ei pannud seda tähele, vaid vestis, kui ma talle ka enda nime olin teatanud, jutukalt edasi:

«Reisin juba neljat aastat selle suure äri veinidega... Üsna hea koht nii palgalt kui provisioonilt ja teerahalt — selle poolest täitsa laitmatu — aga raske... päratu raske teenistus, härra!... Sest mõelge: ainult mõned päevad — kõige rohkem paar nädalat puhkust kahe-, kolmekuise teekonna järel... Vaevalt on rongimüdin kõrvus raugenud — laevaõõtsumine jalust veidi võõrdunud — juba köögutad jälle vagunis või kabiinis!... Ja siis see igavene hotellielu! August sisse, teisest välja!... Ja igasse auku topi raha!... Mis aitab sulle hea sissetulek, kui pead jätma suurema osa teele —»

«Oma noorest abikaasast olite sel kombel ühtelugu lahus?» tähendasin vahele.

«Oh, jumal — muidugi! See ju kaubareisija saatus! Alati üksinda — alati teineteisest eemal — alaline igatsus — igavus...» Ta laskis hääle vajuda; see muutus pehmeks ja niiskeks, nagu ta silmadki omandasid jälle märjema läike... «Ja Ninette elas kõigest hingest. Ta armastas seltsi. Tal oli midagi näidata... Niisugune noor võluv kaunitar — ega ta pime ole — ega kivist... ta näeb ju, kui teda vahitakse, tunneb lõbu... Ja kui võrgutaja oli kaval ja libe —»

«Te arvate, et teie abikaasa sattus seesuguse küüsi?»

«See on niihästi kui kindel... Üksinda põgeneda — seks puudus tal iga põhjus... Me elasime ju nii õnnelikult!...» Ta neelas kuuldavalt, tuksuv võru suu ümber.

«Tema võrgutaja on teil teadmata?»

«Jaa. Minu arvamine kaldub küll ühe ja teise poole, aga mul pole põhjendatud selgust...»

«Teie järelekuulamine Montpellier's jäi asjatuks?»

«Jaa... See tähendab: Jumal paraku — oli mul siis põhjalikuks järelekuulamiseks aega!... Lugu sündis nelja nädala eest. Olin parajasti saabunud kuuenädalaselt teekonnalt — Hollandist, Saksamaalt, Taanist... Leian, et pesa tühi... Esimesed kaks-kolm päeva olen uimane — loll — nõdrameelne... Ei märka kuhugi minna, ei kelleltki küsida... Ei usugi, et on tõsi... Ja kui siis hakkan pärima ja uurima, tuleb paari päeva pärast käsk: Homme lähete jälle teele!»

«Ja läksite?»

«Mida parata! Siin ma olen... Aga ma teen teel, mis võin. Ma oletan nimelt, et nad on reisul. Praegu on reisuaeg. Ja vaese mehega Ninette ei läinud. See on peaaegu kindel. Ta armastab

häid rõivaid, ehteid, lõbu... Ma andsin talle, mida võisin, aga... niisugune piltilus naine — ja kui kiusatus oli suur — —»

«Teie otsite teda siis tõepoolest nüüd teel, härra Lebaudin?»

«Ja... Ma pöördun oma ärisihist tihti kõrvale, sõidan kaude... See raiskab minu aega, teeb mulle kulu, aga sellest ma ei hooli... Õnneks viib ärireis mu seekord vähemalt sinna suunda, kust neid arvan otsida võivat. Aprilli alguses olin Rivieras, nüüd tulen Rooma, Firenze ja Milaano kaudu Napolist ning sealseilt saarilt, kus mul polnud midagi ärilist, ja pöördun siit, kui Ülem-Itaalia järved on vaadatud, Šveitsi ja Tirooli poole... Ma loodan õnnelikule juhusele, härra —»

«Aga — kui tohin küsida — mis eesmärk on teil selle otsimisega? Kas mõtlete teise mehega põgenenud naist enda juurde tagasi kutsuda või tahate —?»

Härra Lebaudin näitas mulle kuuehõlma alt revolvri otsa.

«Ma tahan röövli verd näha... Ma janunen tema elu järele... Ma olen vandunud, et tema neetud silm peab viimast korda Ninette'i nägu näinud olema, kui ta minuga kokku juhtub!»

«Seega hävitate aga ka enda elu —»

«Sellest ma ei hooli!»

Sinakas soon tema laubal oli jämedaks paisunud, ta huultest veri valgunud.

«Oma abikaasale ei mõtle te mitte nii — nii raskesti kätte maksta?»

Ta näis sattuvat kergesse kohmetusse.

«Ma ei tea veel... Seda toob silmapilk kaasa... Selle üle otsustab situatsioon... tema olek minu vastu...»

«Te võiksite temale ehk teataval puhul andekski anda, härra Lebaudin —?»

«Ja... ei... Ma ei tea tõesti mitte... praegu mitte, härra! — Esimese tuhinaga mõtlesin küll mõlemile... aga... vaheajal.. Vaadake, ta ei ole iseenesest ju mitte halb... Ja kui ta mulle —»

Äkitselt suri sõna härra Lebaudini keelel. Ta suu jäi lahti, silmad rebenesid pärani, kogu ta olek muutus nagu hääletuks karjatuseks. Lähemal pilgul kähvas ta istmelt.

«Mis teil on, härra Lebaudin?»

Ta ei vastanud. Nagu soolasammas seisis ta mu kõrval. Ta kahvatunud nägu oli veninud pikerguseks ning kitsaks.

Ma juhtisin nüüd pilgu terasemalt sinna koosi, kuhu vahtisid nagu ääretul imestusel tema liikumata silmad.

Järve poolt, mõnekümne sammu kauguselt, läheneb meie restoranile rõõmus paarike — noor, peaaegu poisikeseohtu härra temast pisut vanema noore daamiga. Mõlemad kandsid helkjaid, ülipeeni jalutusriideid; meesterahva moodse panamakübara kõrval kumendas naisterahva väike, sinise paelaga elustatud promenaadikübar, millele tagaseinaks oli punasest siidist päevavari. Nad vestlesid elavalt ja daamike naeris nii südamest, et ta seejuures kõverdus, lastes seks oma kaasalise käsivarre hetkeks lahti. Ent varsti pistis ta käe tagasi, tõstis lobiseva suukese teise poole üles ja kõneles niikaua, kuni kavaleri vastus ajas talle uue naeruhoo peale...

«Ninette!» lipsas mul suust.

«Noor Clarette!» sosistas härra Lebaudin.

«Noor Clarette?... Teie peremehe poeg?...»

George Lebaudin ei kostnud, aga ta vaatest imesin ma jaatava vastuse välja.

Järgnes halvav silmapilk.

Põnevus sulges mul suu, liitis mu liikmed paiga külge, tasandas mu südame tuksumist.

Paarike lähenes, otsides vaba kohta, restorani esist mööda pikkamisi meie lauale. Neil oli teineteisega niivõrt tegemist, et neile nähtavasti ükski nägu rohke publiku seast selgemalt silma ei hakanud.

Nüüd nad olid sammu seitse meist veel eemal... nüüd vaevalt kolm...

Ma nägin härra Lebaudini paremat kätt liikuvat...

Nüüd sammus noor Clarette oma armukesega meie lauast mööda...

Härra George Lebaudini parem käsi tõusis ja — kergitas kübarat...

KUPJA-KAARLI ADJUSTAADID

Kui vana kupja-Kaarel lasti viimasest kohast lahti, ütles ta eidele:

«Mina nüid — miks ma uut kohta ei soa! Olen enne soand, soan nüid koa. Mul jo head adjustaadid.»

«Põlgavad ehk vanaks nagu meiegi oma,» ütles eit.

«Üks põlgab, teine ei põlga. Küll ma koha soan. Mul head adjustaadid.»

Ja kui ta uut kohta läks otsima ja teel inimestega kokku sai, siis rääkis, et ta otsivat uut kohta ja et tal olevat head «adjustaadid». Ja kellega sai pikemalt jutusse, sellele näitas oma adjustaadid ette. Ta poetas põuetaskust, südame kohalt, vana kulunud «tassenpuki» välja, mille nahksel vööl oli veel paelast vöö ümber. Tassenpukist tõi nähtavale kolm paberit, kaks vana ja koltunut, ühe uue ja valge. Aga et adjustaadid saksa keeli olid kirjutatud, siis pidid külamehed lugemata uskuma, et nad on head. Kirikutrahteris aga juhtus kord üks pottsepasell purjutama; see mõistis selgesti saksa keelt. Ta luges adjustaadid sorinal ära ja ütles ka teistele, mis ta oli lugenud.

Esimesel lehel kirjutas Päravere parun, et Kaarel Raismik teeninud teda kupjana kuusteistkümmend aastat kõigiti korralikult ja ustavalt. Teisel lehel tunnistas Kobraste härra, et kubjas Kaarel Raismik olnud temale kakskümmend üks aastat agar, truu, hoolas ja kaine teenija. Kolmas tunnistus oli kõige lühem, aga mitte pahem. Liigandi krahv, kes kirjutamist ei armastanud, ütles ainult, et ta olnud Kaarel Raismikuga üheksa aastat täiesti rahul.

Kuna pottsepasell adjustaate seletas ja kõrtsmik nende omanikku kiitis «ontlikuks» inimeseks, laskis kupja-Kaarel silmad ringi käia, silitas oma halli habet ja ütles:

«Jaah — ärap see teeb kokku oma nelikümmend kuus oastakest välja! On ikke soand neid teenida ja ümmardada, nende orje sundida ja nende vara hoida. Nelikümmend kuus oastat saksa teenida — ega see ole jüst nalja-asi.»

Aga kui vana Raismik näitas oma adjustaate saksale ette, kellel oli kubjast tarvis, ütles saks:

«Sul on väga head atestaadid, aga ma tahan nooremat.»

Ja teine saks ütles:

«Sa oled ju väga kaua olnud truu saksateenija, aga mul on nooremat vaja.»

Ja kolmas, kes talle nii teravasti näkku ei vaadanud, lõi tunnistuste pealt silmad üles ja küsis kähku:

«Aga kui vana sa siis õieti oled?»

Ja kui ta kuulis, et vana Raismik «poastu-moarjaks soab seitsekümmend täis», siis pani paberid ruttu kinni ja ütles:

«Ei, ma otsin nooremat.»

Nõnda jäi kupja-Kaarel seks aastaks kohata ja läks kirikualevisse «aplaagrisse». Eidele aga ütles:

«Oleme oasta aplaagris — eks siis ikke soa! Mina nüid — mul jo head adjustaadid!»

Olid siis aasta aplaagris, sest hoiumoona jätkus ja hoiukopikaid jätkus ka. Ja kui tuli aeg, käis Kaarel jälle kohta kuulamas, ja kõik õllekõrtsid ja monopoliesised ja vürtspoed kauges ringis said kuulda ja näha, kui head adjustaadid olid kupja-Kaarlil. Ja saksad, kel kubjast vaja, said neid lugeda ja kiita, ja nad oleksid vana Raismiku kohe võtnud, kui ta oleks noorem olnud.

Aga et ta noorem ei olnud, siis ta pidi taas jääma aastaks aplaagrisse. Hoiumoon oli ammu otsas, aga hoiukopikaid jätkus veel. Ja et ta nooremaks ei tõotanud minna, vaid vanemaks, siis ta ei otsinud sel aastal enam nii väga kupjakohta, kui «mingit muud kergemat ametit».

Aga sakstel ei olnud talle kergemat ametit anda ja üks ütles:

«Sa ära enam ametit otsigi — hakka nüüd vanust puhkama!»

Vana Raismik vastas: «Kes mind siis toidab?»

Saks küsis: «Kas sul siis toitjat ei ole?»

Vana Raismik vastas: «Ei ole. Vanem poeg oli Paduveres kutsariks — täkk lõi surnuks; noorem poeg oli Saupa mõisas kirjutajaks — see suri tiiskusse.»

Selle peale ütles saks: «Noh, eks siis pea vald sind toitma.»

Aga see mõte oli kupja-Kaarlile vastik ja ta kostis:

«Ega ma untsakaid eluaeg ole teenind, ma olen teenind nelikümmend kuus oastat suuri saksu. Kuda siis kõlbab mõisasundijal minna vallavaeseks!»

Ja et see mõte oli temale vastik, siis ta hakkas seda suurema hooga kohta otsima.

Ükskõik, missugust. Et aga saaks leivale, enne kui viimne kopikas lõpeb. Et aga eemale jääks mõte, saada vallavaeseks, eidega tükkis saada vallavaeseks. Ja et kopikas jätkuks kaugemale, nii kaugele, kuni koht leitud — seda kopikat ei olnud ju ülearu, sest noorema poja koolitamine oli teinud rohkesti kulu — siis kõpitses vanamees tööd teha päevilisena, kuni kohaotsimisaeg jälle kätte jõudis.

Kolmas juba.

Ei ta olnud enam nii suureline oma kohasaamisega, ei ta teel enam nii väga näidanud oma häid adjustaate. Kuid ega ta usk olnud seepärast veel otsas. Eidele ütles teine:

«Kui mitte kupjaks, siis öövahiks; kui mitte öövahiks, siis minupärast kas või seakarjaseks!»

Aga oma adjustaate ei maininud, rääkides karjasest. —

Varsti peale küünlapäeva sai Kaarel kuulda, et Põhulas öeldud teenijaile üles. Kellele nimelt, ei olnud kindlasti teada, aga mitmele. Kaarel muidugi adjustaadid kapist ja teele. Rühkis joonega ära käia kakskümmend viis versta, hoolimata tuhkjast teest. Teel palus ühtepuhku jumalat, et saaks Põhulast koha. Ja eit kodus palus sama asja pärast jumalat ja niisutas palvet silmaveega.

Aga vist oli taevaisal tähtsamate asjadega tegemist, sest neil ei olnud jällegi õnne. Põhula härral oli küll öövahti tarvis, aga ta ütles Kaarlile:

«Praegu on kurjad ajad, alam rahvas on hukka läinud — ei mina usu mõisa ööseks nii vana inimese hooleks.»

Kaarel paluma. Tema ju veel üsna kõbus. Ja kui püss kaasas — kohe lubas kõmmutada, kui keegi tuleb.

Aga härra arvas, et ta enam hästi ei näe ega kuule ja et ta jääb kuhugi tuulevarju magama.

Mispeale vana Raismik:

«Magama! Mina, kes ma eluaeg saksa olen teenind ja mõisa vara hoind! Ennem torkan enesel silmad peast, kui jään mõisa valvates magama!»

Aga Põhula härra väristas naeratades pead ja ütles:

«Mine aga nüüd peale — ei sest tule midagi! Näe, ukse taga ootab nooremaid.»

Ega muud, kui tuldud teed tagasi. Pühkis küll metsa vahel silmi oma labakindaga, aga mis see aitas: Vanaks põlgavad! Tee mis tahad — vanaks põlgavad! Ei pane adjustaatisid enam tähelegi!

Kaarel mõtles niikaua veel sammuda, kuni läheb pimedaks, ja siis öömaja otsida. Aga täna läks varakult pimedaks, sest hakkas tuiskama. Hakkas nii kangesti tuiskama, et hinge tahtis kinni matta, ja kolme sammu peale ei olnud midagi näha. Tohoo hullu, mõtles vana Raismik, viimaks kaotan tee jalgade alt ja eksin ära! Aga seda mõeldes oligi ta juba tee jalgade alt kaotanud ja ära eksinud. Ja et talle oli siitpoolt nurk täiesti võõras, siis polnud ka mingisuguseid märke appi võtta, et pääseda teele tagasi. Ja pimedaks läks, ikka pimedamaks — kogu maailm muutus mustaks mässuks ja kuskilt ei tulnud nähtavale inimeste eluhoonet, ei kuskilt aknatulukest.

Tohoo hullu, mõtles vana Raismik, viimaks pean jääma siiasamasse öömajale! Võitles veel tormi ja lume, väsimuse ja vanaduse vastu, ja kui enam ei jaksanud, laskus maha ja mõtles: Tuisuke, vii eidele koju tervisi, ma jään siiasamasse öömajale!

Aga tuisk kestis öö ja päeva, ja siis tuli sula, ja sula järel kõva külm, ja kui lumi kandis, läks Põhula parun mõne naabriga Purvita nõmme jänesejahile. Päike paistis heledasti, lumi siretas ja puudel olid klaasist oksad.

Korraga jäid koerad ühte paika peatuma — mõned haukusid, mõned ulgusid. Vilistati, aga ei kuulanud käsku. Kui saksad jõudsid pärale, leidsid nad männi alt habemiku vanamehe, kes oli vööst saadik lumes.

Ta puhkas selili männi all ja vaatas laial silmal päikese sisse. Pahem käsi seisis poolpüsti, aga parem hoidis põue kinni, milles olid adjustaadid. Ja männi oksad kõlisesid tuule käes nagu sukavardad, ja lume peal kõlisesid tuhanded nööpnõelad. Päike aga säras ja lumi siretas.

Seal vaatas Põhula parun terasemalt vanamehele otsa ja ütles:

«Näeh — see ju see vanamees, kes tahtis mulle öövahiks tulla. Näitas teine head tunnistused ette, aga mul oli nooremat vaja.»

Kui Toomas silmad lahti lõi, nägi ta läbi kollase udu musta murdjapead enda valge rinna kohal. Ta tahtis karjatada, aga kurgust tuli tal ainult jõuetu korin. Ta tahtis üles kähvata, aga ta liikmeid halvas tinane võimetus. Ehmatus surus ta silmad jälle kinni. Ta ootas meelemärkusega minestuses, mis temaga nüüd sünnib, mil murdja talle hambad ihusse lööb. Kollane udu hingas talle ninasse väävli- või mingit muud kanget haisu. Ta tundis, kuidas see hais nagu uimastav ving talle pähe imbus, kuidas see tema kõrvad sahisema pani. Aga tal oli veel niipalju teadvust, et ta ootas metsalise hambaid edasi. Elava ihaga. Et tuleks lõpp. Pääsu ju ei olnud. Ja see teadvus lõppes alles siis, kui hambad tõesti tulid. Esimene põlev valutunne kiskus ta silmad veel korraks lahti. Ta nägi, kuidas kollase udu asemele must öö maha heitis. Ta nägi kiskja pead selle öö sisse kaduvat. Siis ei näinud ega tundnud enam midagi. —

See oli Tooma esimene ebamäärane mälestis. Tume nagu karmukannataja unelm. Siis järgnes teine. Kui palju esimese ja teise vahele aega jäi, seda ta ei teadnud. Aga teine oli selgem. Kollase udu asemel valkjashall. Murdjapea asemel inimesepea. Hais nõrgem. Sündmuse pilt muidu seesama.

Sest ka inimesepea tahtis Toomast hammustada. See pea kummardus Tooma paljakskistud ihule just nõnda, nagu hakkaks sealt purema. Pureski, Toomas tundis selgesti puremise valu ja pigistas silmad kinni. Ja nüüd läks hais kangemaks, vängemaks. Ja Tooma peast vilksas läbi välgukiirune mõte: inimesesööja! Aga sedamaid aimas ta enda eksitust, nagu unenägija, kes tunneb pöörase unenäo ära juba und nähes. Ta meelest oli, nagu märkaks ta oma eksiarvamuse üle naeratadagi. Ja et teda enam ei hammustatud, julges ta silmi jälle avada.

Udu oli juba hõredam. Valgus tungis tast läbi nagu jõhvsõelast. Virvendades nagu põudsel aasal. Ja selle valge, pilkupuhastava vinetise seest koorisid endid välja kindlad jooned, mis ühinesid kehadeks. Kujult äratuntavaiks kehadeks, nagu see must inimesepea, mille kuju Toomale hirmuergutusel kõige esmalt äratuntavaks oli saanud. Ta ei olnud mitte lageda taeva all selili maas — märkas ta —, vaid nelja seina vahel, millel lagi peal. Ja alus, millel ta selitas, oli laest madalamal ja maast kõrgemal. Ja nüüd ta silmas seal eemal lauda ja tooli ja sängi ja aknaruute. Ja peale musta pea veel üht inimesepead, esimesest veidi kaugemal. Ta suutis vahetki teha mõlemate peade vahel: üks näis olevat meeste-, teine naisterahva pea. Ligemal olev köitis teda rohkem. See oli villakate kräsukarvadega tihedalt kaetud ja läikiv nagu karakulinahka kasukakrae. Ja suur ja raske ja peaaegu neljanurgeline. Kus karvad lõppesid, sealt algas helevalge peenike ihunahk. Missugune kõrge, kumajas, luuläikega laup! Kui pea tõusis kõrgemale, tuksatas Tooma hingest läbi

kerge juga midagi ärritavat: ta pilk oli kokku puutunud kahe mustjalt hiilgava munaga, mis keerlesid valge ümbruse sees — kahe suure, päriva, uuriva silmaga. Toomas kordas vaadet ja kuum tusk asus ta hinge ümber, iseäralik hirmuaim heitis lasudes ta rinnale. Ta ei vaadanud enam neisse silmisse, vaid tõstis pilgu üles lakke. Ta pidas hinge kinni ja püüdis hoiduda iga liigutamise eest. Ta tundis oma külje kallal nabitavat ja näpistatavat, pistjad käisid tal paar korda küljekontidest südameni. Siis jäi kõik soiku. Soojus asus viluduse asemele rinna ja külje ümber. Musta pea tume vari kaugenes pisut, tõusis kõrgemale. Ja nüüd kuulis Toomas esimest korda häält, inimlikku häält. Mida hääl ütles, seda ta ei mõistnud, sest ta kohkus. Aga hääl ütles veel midagi — valjemini, selgemini, ja nüüd sai ta ka sõnast aru.

«Kas märkate juba, et olete jälle elavate kirjas?»

Toon oli madal, põrisev, aga usaldust-äratav. Toomas oleks pidanud küsimusele vastama, — see oli lahkesti kutsuv, kerge naljasuhkruga üle riputatud. Ent Toomas ei saanud vastata. Tal polnud seks ka mahti. Sest sõna «elavate kirjas» hakkas nagu musta seina tagant, pimedusemüüri seest midagi välja rebima, mis sulges Tooma suu, ajas ta ihukarvad püsti, keskendas kõik ta meeled ja mõtted sesse nähtusse. Pildikatkendid tuksatasid pimedusest nähtavale — ääred, nurgad, keskpaigatükid paiknesid hüpates kokku, puudulikult, poolikult, aga tekitades ikka suuremaid jagusid, juba aimu andes täispildi sisust. Aga liitumine kestis üha edasi, pilt täienes valmis, sai valgusepaiste kasvamisel selgemaks ning kujukamaks. Tooma aju, mis valvas värisedes protsessi arengut, võis varsti iga üksiku rühmitise maalil seletades ära tähendada, mõtlemise järje kaupa, sisu loogika järgi: küla — võõrad mehed — mõis — rüüstetöö... Siis, lühikese tühja vahe järel: soldatid — kinnivõtmine — äraviimine... Ja kohe seepeale nagu raksatus äikesepilvest, aju hangutav, verd tarduma panev lõpp, millest oli Tooma mälusse viimne silmapilk nagu sisse põletatud: püsside praksatav tõus ja väljasirgumine. Järg puudus. Pilt oli otsas, tundudes poolikuna.

Aga järjest räägiti siin. Järjest, mida ta ise ei tundnud, mis selle eel oli käinud, mida ta praegu nägi algavat. Järjest, mis ei olnud lõpp, mitte igavene öö, vaid, nagu nüüd näha, pimedus enne uuesti tõusvat valgust. Surmale järgnes imelikul kombel elu! Sellest aru saada ja uuesti alanud elu kalliks tunnistada oli Tooma ajule välgukiirune silmapilgutöö. Ta hing asus kõige jõuga, kõigi oma liikmete ja harudega elutunde, elumõiste ümbert kinni, nagu uppuja lainetest leitud pilpa ümbert. Üks rakuke ta ajus kõverdus hädaohu tumeda aimuse all, mis ähvardas seda uuesti võidetud elu, ja kohe oli Toomal meele-erkust otsida viimase vastu abinõu. Ta pidas suu kinni, ehk ta küll oleks jaksanud rääkida. Ta jättis küsimusele, nii sõbralik kõla kui sel ka oli olnud, vastuse andmata. Ta kartis vastates kuidagi eksida, midagi lausuda, mis oleks ta kallile varale kahjulik. Ta märkas tarvilikuks pidada mõelda vastuse üle enne vastamist. See nõudis aga aega, sest olukord, millest ta enda leidis, oli plahvatav-uus. See nõudis niipalju aega, et küsija ei püsinud vastust ära oodata, vaid jättis kinniste silmadega vaikija rahule.

Toomas kuulis oma ümbruse jäävat vagusaks. Veel mõne aja peitis ta ennast ja oma saladust suletud laugude taha, siis tõstis ta neid piiluva pilgu jaoks jälle pisut. Ei üht ega teist pead enam. Ta laskis luurava vaate alla libiseda oma valendavat rinda ja hallilt kaetud alumist keha mööda, kuni seda peatasid kaks kullaselt kumendavat muna. Need kerkisid tema jalgade kohalt kõrvuti üles. Ta rõõmustus leiust, et need olid raudsängi vasksed sambanupud. See kinnitas tema endist kergelt vilkuvat tunnet, et ta puhkas voodis, et ta viibis toas, et aknast paistis valgus sisse, et tubased tarbeasjad, mida ta silm esmaltki oli seletanud, olid siin tõesti olemas. Ja et ta arvas hädaohu sedapuhku möödas olevat, lõi ta silmad korraga laialt lahti ning hakkas neid julgesti tarvitama.

Vähem kui udu oli kadunud — ta nägi kõike, mis näha oli. Põnevusel rebenevale küsimusele: kus ma olen? sai ta vähemalt selle vastuse, mis silm talle võis anda ja mida ta järelduste abil peagi täiendas. Haavatud oled — ütles ta enesele kähku — ja sind põetatakse siin. Aga kus see «siin» peaks olema? Kelle tuba see on ja kes põetab sind? Ja kunas — kirevase päralt! — said sa siia?

Uus hoog ärevust asus õhetavalt ta hinge ümber, ehmatus takistas ta südame noort tuksumist. Kelle meelevalla all sa oled? karjatas temast äkitselt läbi. Ja kui ta nüüd räpakalt otsiva hirmupilguga lõi silmad paremale ja pahemale poole, kuna ta siiamaani üksnes üles- ja ettepoole oli vahtinud, ning mõlemal pool enese sängi kõrval nägi veel kaht raudvoodit, milles kummaski puhkas kah inimene, siis tundis ta korraga selguse ja valguse, mis ta meeli ümbritsenud, uuesti kaduvat ning selle ja järgneva mälestise vahel paiknes jälle must vööt.

*   *
*

Aga mitte lai. Ja mitte tihe. Nagu hämarikulõime sisse löödud koidukude suvisel ööl. Rabelev jõud võitis silmapilkse nõrkushoo. Juba läbi tuhmi varju märkas Toomas tõusvat kuma — ta mõttevärk hakkas liikuma, enne kui meeled panid ratta käima. Sul on kaaslasi — ütles ta enesele — ja need puhkavad samuti sängis. Järelikult on nad haiged nagu sinagi. Oleme aga kolmekesi sängis haiged, siis on koht, kus viibime, haigemaja. Või pole need kaks vahest mitte haiged, vaid magavad ainult siin toas? Haige oled ehk üksnes sina? Sel puhul — sel puhul — — Toomas hakkas ruttu aru pidama, ta tundis enda meelekohti kiiresti tuksuvat, nagu kellavärk tiksus tal korrapärasel käigul pealuus — — sel puhul oled sa ehk — soldatite kasarmus? Samade kasarmus, kes...

Vajadus jõuda selgusele, kindlale teadmisele haaras vapustava käega ta mõistuse ümbert kinni... Ja jälle teadis ta silmapilk, et ta selgust otsides peab ettevaatlik, tagasihoidlik, kaval, salalik olema. Talle tuli meelde loetud looke, kuidas keegi, kes teinud enese surnuks, pääsenud lõvi käest. Ja veelgi mõni pääsemisime tuksatas ta mälust läbi. Oletuse vastu, et ta on kadunud — selle uuesti võidetud kalli eluga siiski kadunud, — selle palju lähemal seisva oletuse vastu puikles kõik ta seesmine tundmusevägi,

selle arvamuse vastu tõstis ta mässu. Surm oli ta oma käpa alla vajutanud nagu lõvi maharabatud küti. See oli talle kindel. See oli tõsik, mida ta selgesti mäletas. Aga niisama kindel tõsik oli nüüd, et ta selle käpa alt eluga oli pääsenud. See oli kordaläinud ime. Miks ei võinud ta põõsa taga varitseva lõvi meelevalla alt veel kord pääseda? Esimene ime oli sündinud ilma kavaluse abita — teist upitab ehk kavalus takka. Ja siis veel see siretav võimalus: vahest ei olegi lõvi enam lähedal, vahest on tema meelevald ainult põhjendamata kartus!

Igatahes — ettevaatlikult, kavalasti! — Toomas pööras padjal puhkava pea kulmude alt piiluvate silmadega pikkamisi paremale poole. Sängis, mis seisis sammu kolm tema omast eemal, pikutas halli vaiba all karvane mees, kelle pikk must habe nagu leht-tubaka viht teki veerele oli pandud. Kitsa valkja võõdi seest, mis jäi habeme ja otsmiku peale langenud juuste vahele, vaatasid kaks naeruläikega silma Toomale vastu ning punakast august habemes kostus korraga lahkesti:

«Tere ka, külanoormees!»

«Tere, tere,» vastas Toomas rõõmlikult tuksataval südamel, sest võõra eesti keel ja sõbralik toon puhusid talle koduselt vastu.

«Noh, kuidas tervis on?»

Ahaa, mõtles Toomas, nüüd vaja targu kosta! — «Ei ole väga viga, aga kuis käib siis t e i e käsi?»

«Käsi käib hästi, aga näe j a l g ei käi enam!» krussitas muhelus musta habet.

«Noh, eks ta parane ka —»

«Mis ta, vennike, paraneb — p o l e g i teist enam!»

Ja habemik lõi vaiba ääre üles ja näitas Toomale valgete sidemete sisse mähitud jämedat, pikergust tompu, mis tal pahema jala asemel ulatus ülemise keha küljest parema jala põlveni.

«Või maha võeti teine!»

«Maha neh! Põlvest saadik maha —»

Toomal ei olnud aega imeks panna, kuidas inimene, kel jalg maha võetud, ise veel nii heas tujus võis olla. Ta tundis sündsat rada selguse poole enda jalgade all ja ihkas õhinaga jõuda seda mööda edasi. Seni oli kõik ootamatult hästi läinud — iga koputus hea õnne peale käis tõele pihta.

«Kas siis tohter muidu ka parandada ei saand?» küsis ta.

«Põletik lõi sisse — mine veel paranda! Oli ka nii ära muritud, et aina narmendas — luu mitmest kohast väljas...»

«Kuida see õnnetus teile siis juhtus?»

«Jäin vankri alla. Kaks ratast jalast üle. Ränk koorem peal. Mis võis seal inimese ihust järele jääda!»

«Kustpoolt mehi olete?»

Jalatu mees nimetas valda, mis oli Tooma kodukohast kaunis kõrval.

«Noh, eks siis otsind aegsasti arstiabi, enne kui pahaks läheb?»

«Jah, vennike, kust sa otsid! Maal meie ligidal tohtrit pole — linn veel kaugemal — kas või sure! Alles kui viimne häda käes, lasksin enese vankrile tõsta ja siia vedada.»

Pagana mees! mõtles Toomas. Miks ta nüüd ära ei öelnud, k u h u ta enese laskis vedada! T. kiriku juures elab tohter,

P. alevis elab tohter ja linnas on arste ja haiglaid nii palju! Mida Toomas aknast nägi, see ei seletanud, kas tuba, milles neid põetati, oli maal või linnas. Ruutude taga kõikusid raagus puude mustjad oksad sügisese tuule käes — see oli kõik, mis silma puutus, ja puud kasvavad nii linna- kui maamajade aias.

«Kui palju on teilt siis linna maad?» päris ta.

«Kolmkümmend versta tuleb ära.»

«Ja T. kiriku juurde?»

«Kakskümmend kolm, aga sant tee.»

Ahaa, — lendas Tooma kärmestitöötavast peast läbi, — siis oleme P-s, sest see asetseb kauguselt mõlemate vahel ja hea maantee ääres...

«Kui kaua te siin P-s siis juba olete?»

Ai, see oli väärsamm!

«P-s?» küsis musthabe. «Egas me P-s ei ole!»

«Linnas, tahtsin öelda!»

«Saab juba kuu aega. Ootan oma eite täna-homme linna tulevat.»

Linnas siis! mõtles Toomas. Ja nähtavasti mitte mõnes sõjaväe hospidalis, sest kuis oleks see talumees niisugusesse saanud! Aga mis põetamispaik see on? Toomas oli kord käinud linna avalikus haigemajas üht oma valla haiget poissi vaatamas; ruum, kus Jaan siis oli viibinud, oli mitu korda suurem kui see, kaks pikka rida sänge haigetega sees. Siin aga — ta pööras pea ka vasakule poole — ainult neli voodit. Toomas riivas seejuures oma teist naabrit tunnistava pilguga.

See oli nelja- või viieteistkümne-aastane kahvatu poiss, kes vastas ta vaatele teraste silmade ja rõõmsa näoga. Igavuse pärast nabistas ta hammastega oma vaiba serva kallal ja lõi varvastega teki all kõpsu voodi otsmiste raudvarbade vastu.

«Kah juba terveks saamas?» küsis Toomas sõbralikult.

Poiss nokutas naeratades oma punakat pead.

«Jah, sel väikesel mehikesel pumband tohter ligemale toobi mäda seestpoolt rinda välja,» tähendas habemik.

«Mis häda pärast?»

«Rinnanaha põletik,» kostis poiss ise. «Haiguse ajal korjas mäda sisse... Nii suur tükk lõigati küljekondist välja,» lisas ta heleda hääle ja kiitleva uhkusega, kuna ta näppudega näitas tüki suurust. «Tohter ütles, muidu oleksin surnd...»

«Lõikamise peale on nad ikka meistrid küll, need tohtrid!» tähendas vanem haige. «Nagu minugagi. Veel paar päeva, ja mind poleks enam old... Parem juba säär jalaga kui elu!»

Toomale oli nüüd mõlemate rõõmus olek täiesti mõistetav. Surmast pääsenud, elule tagasi antud! Igavese öö tardunud koledusest nattipidi välja kistud ja jälle valguse soojale, säravale, emalikult naeratavale paistele paigutatud! See oli sama määratu rõõm, mis paisutas Tooma enda noort põue, mis kokku kutsus kõik jõud ta ärganud sisemuses kaitsema tagasivõidetud positsiooni, mis teda sundis hambaid ja küüsi kindla pinna sisse lööma, mis teda kandis, et teda hoida kuristikku tagasi libisemast...

Võlgnes ka tema tohtri abile oma uue elu? Vististi. Mäletas ta ju, kuidas surm oma vägivaldse käpa talle peale oli vajutanud.

Sellele silmapilgule järgnev olek, millesse ta oli sattunud, oli kahtlemata ligidalt sugulane olnud surmaga, sest paljast hirmu-minestusest ei võinud juttu olla juba seepärast, et Toomas tundis enese haavatud olevat. Niipea kui ta end vähegi liigutas, puuris ja rebis miski südameni ulatuva kuuma joana ta rinnas ja küljes. Ja keha ja kõiki liikmeid täitis tuim, halvatusesarnane raskus, nagu oleksid nad mingi rõhu tõttu aseme külge kinni liidetud... Kes küll muu kui tohter oli sädemekese, mis kogemata selle surnud keha sisse oli jäänud, lõkkele puhunud. Ja Tooma peale tuli vaimustusesarnane hoog.

«Tohtrid on ikka suured mehed — ega seda või salata!» tõukas ta rinna põhjast välja, ja ta häälel oli nii pühalik-harras kõla, et mõlema kaaslase pilgud pöördusid terasemalt ta peale. Nad nägid ta silmi läikivat.

Ent seega oli Toomas midagi välja kutsunud, teistele keele peale kergitanud, mida ta poleks soovinud: pärimise.

«Teil olla kuulihaav rinnas — kuida see kuri lugu õieti sündis?» küsis ühe jalaga haige.

Toomale anti nagu notiga pähe. Ta silmad lõid tuld. Aga sedamaid teadis ta, et peab vastama. Kui kiiresti aju säärasel puhul töötab! Silmapilk oli nõu valmis, mida öelda, mida teha.

«Rumal õnnetus —» kohmas ta. «Ettevaatuse puudus.» — Kuid korraga sulges ta silmad ägades, nagu valuhoo all. Mõlemad kaaslased nägid ta kramplikult kokkukistud nägu, ta kinnipitsitatud suud, ja jätsid ta rahule. Kuigi noormees valust aegamööda võitu näis saavat, jäid ta laud ometi kokku. Vist oli uni talle peale tulnud. Haigetoas valitses vaikus. Habemik vahtis lakke. Poiss nabistas vaipa ja kõpsutas jalga.

Aga Toomas ei uinunud. Mõttevärten keris ta peas uue elavusega ringi käia. See mees teadis kuulist. Mida ta veel teadis? Kas kõik? Teadis tema, siis teadis kogu maja. Siis polnud midagi varjata, midagi salata ega kavaluste pärast pead murda. Muudkui oota ära, mis tuleb, kuis lugu lõpeb...

Toomas oleks heameelega pühkinud kihelevat ärevusehigi laubalt, aga ta ei tahtnud märku anda enese ärkvelolekust. Ta kannatas kihelemise ära ja mõtles edasi.

Trööstiv helk järgnes mustale mõttevarjule. Ta oli ärevuses vist liialdanud. Mees teadis küll kuulihaavast, aga ta küsis ju, kuidas õnnetus sündinud! Ega ta oleks küsinud, kui oleks teadnud... Vahest kuntskoppi?... Ei vist. Küsimuse toon oli ju nii ükskõikne olnud, nii avameelne...

Aga tohter? Või tohtrid? Ja teenijad?... Need inimesed, kes olid toonud haavatu siia — kes nad olid?... Kui s e d a teaks, siis teaks ka — —

Tooma kinniste silmade ees hakkas korraga punakalt vudisema, loitlema, nagu küünlaleek enne kustumist. Ta havatses, kuis mõttelend läks lipsu, kiskus krussi. Aga veel oli ta ajul jõudu enne seismajäämist midagi soetada. See ei seisnud senise tööga hästi ühenduses, see oli kiiresti kujunev ja niisama ruttu lagunev mõlgutusekatkend, kerge ja õrn nagu vahumull: Kui nad mu elusalt maha oleksid matnud!!... Aga sel vahumullil oli saladuslik mõju. Haige tundis end järsku olevat elusalt maha maetud.

Määratu raskus rõhus tal rinnale. Ta hing jäi kinni. Siis kustus iga tunne.

Teistele teeseldud unest oli saanud viirastuslik, kuid tõsine nõrkuseuni.

* *
*

Sellest ärganud, leidis Toomas enda ümbrusel olevat uue näo. See tuli muutunud valgustusest. Sumeda valguse asemel kollakas. Seda levitas laest rippuv suur lamp, mis tõmbas ärkaja unestvõõrduvad silmad kohe enesele. Paari pika ringvaate järel, mis Toomas üle toa laskis käia, otsis ta lähem pilk mõlemaid seltsimehi. Pahempoolse voodi leidis ta tühja olevat. Poiss, kelle küljekondist tükk välja oli lõigatud, istus toolil väikese laua ääres ja lõmpsis valgelt taldrikult valkjat vedelikku. Ta oli riides. Ainult vest puudus. Märgates Tooma vaadet peatas ta lusikat suu ees, et naeratada.

«Jätku leivale!» ütles Toomas; ta tundis end värskemana ja vahvamana.

«Jätku tarvis!» tuli vasemalt kui ka paremalt poolt.

Toomas lõi pea kähku habemiku haige suunda. Ka see ei puhanud enam vaiba all, vaid istus, pikk hall kuub seljas, süües voodi äärel. Leemetaldrik, millesse ta lusikat pistis, leib ja pisuke liud veel millegagi olid, nagu poisilgi, sängi peatsi kõrval lauakesel.

«Eks teiegi kõht nõua juba õigust, külamees?» tähendas sõbralik musthabe.

«Peaaegu.»

«Ega muud kui laseme tuua... Preili käis juba paar korda vaatamas, kas uni ei hakka teil lahkuma.»

«Preili?»

«Nojah — halastajapreili.»

«Halastajaõde ikka!» parandas poiss.

«Noh, kes siis tohib nii prostoisti öelda! Eks ta saksematele või olla õde, meile ikka preili... Siis süüa?»

«Kuluks ära,» vastas Toomas, «aga kes meist saab minna küsima? Vahest noormees —?»

«Oo, ei sellega ole tüli midagi — mis eest on meil välk seinas!» Ja ühe jalaga mees, vajutas valgele nööbile enda peatsi kohal.

Paari minuti pärast ilmus haigetalitaja. Oma pika ja laia valge põllega, mis varjas rootsi riidest hallitriibulise kleidi eest hoopis ära, tõi ta nagu rohkem valgust tuppa. Ka ta pikergune kahvatu nägu valendas Toomale juba eemalt vastu. Kuulmata sammul libises ta pikk, sale kuju üle ruumi. Laelambi all jäi seisatuma ning Toomale torkas silma, kuis ta helkjas sile pea lõi kullaselt kumendama, pikk otsene lauk eredalt valuma.

«Juba kolmandal mehel ka nälg käes, preili,» ütles musthabe.

Sedamaid sigis helenev põll Tooma sängi ette. Kui Toomas vajutas pilgu tema üle kummarduvale valgele näole, vaatasid talle kaks suurt sinist lilleõit läikivalt vastu. Ja nüüd avanes pikergune punane õis nende all, näitas valgeid tolmukaid ja Toomale kostus mahe, mesine kõla kõrvu:

«Taevale tänu, et olete juba niikaugel! Kui haige toitu tahab, siis on tervis tulekul... Soovin teile õnne, Toomas Marjapuu!»

Ja Tooma laubale laskus kerge, pehme käsi. See käsi ajas Tooma põue sooja täis, nagu hääl oli ajanud ta rinna kõla täis. Ta ei märganud midagi vastata, muudkui vahtis ja kuulatas ja tundles. Siis lahkus käsi jälle, valge nägu kaugenes, kumendav põll libises eemale ja sale kuju liikus kuulmatul sammul, nagu ta oli ilmunud, jälle läbi ruumi, kuni uks ta Tooma vaate eest kustutas.

Aga ainult viieks minutiks. Siis tuli ta söögiga. See peen, õrn, valge ilming, mis ajas Tooma imetlema, millist ta nii ligidal enese juures kunagi polnud näinud, mis tema meelest senisesse ümbrusepilti nagu hästi ei sobinud, — ta kerkis uuesti üles, kandmik toitudega käes. Ja hakkas Toomast ümmardama. Kärmesti ja osavasti. Naerunäol ja jutukail silmil. Road asetas ta niikauaks Tooma sängi kõrval seisvale lauakesele, kuni ta haige, teda õlgadest upitades, istukile oli aidanud ning padjad, millele ta tühjast sängist lisa tõi, seljatoeks püstakalt kohevile oli seadnud. Ise häälitses meelitavalt nagu lapsele: «Sooo — — sooo — — nõnda — — nõnda,» ja päris, kui Toomas varjutas korraks nägu, kaastundlikult, häda vastupaiste palgel: «Ai, kas oli valus?» Siis paigutas kandmiku toiduga Tooma sülle pandud padjale ja küsis, kas ta saab tema abita süüa.

«Küll, preili, küll!» vastas Toomas elavalt.

«Õde Emma hüüdke mind!» õiendati naeratades.

Toomas häbenes. Mitte nii väga seepärast, et preili teda ümmardas, vaid rohkem seepärast, et ta oli preili ees särgiväel. Üsna tömbilt võttis ta selle tõttu lusika kätte ja kaunis tömbilt läks söömine üldse, niikaua kui see naisolend ta lähedal seisis, mis aga õnneks kaua ei kestnud. Õde Emma läks taas, kui ta kõik korras nägi olevat, soovides haigele head isu.

«Hea inimene, väga hea inimene!» kiitis habemik külamees, kes oli söögi lõpetanud ja enese kahe toolitoe najal tervele jalale püsti ajanud nagu harjutades end oma ühejalalise tuleviku vastu. «On ikka sakstegi seas häid inimesi. Mitte põrmu uhkust — õde mis õde!»

«Halastajaõde,» kohmas Toomas, nagu meeldiks talle see sõna.

«Päriselt,» kinnitas musthabe.

Toomal oli tundmus, nagu suriseks talle värsket verd südamesse ja soontesse. Mingi lahedus laiendas ta põue. Ta vaimu ees avanes nagu tänav.

«Ja tohter?» küsis ta.

«Neid on siin mitu. Meie juures käib peaperemees ise —»

«Peaperemees?»

«Nojaa — see, kelle kliinik see on. Seep see lõikabki. Suur lõikaja teine...»

«Ühel võt soolikad välja — need old sassi läind — parandand ää ja õmmeld kõhu jälle ilusti kinni,» jutustas poiss lapseliku õhinaga.

«Tohoo — kas elama jäänd?» küsis Toomas, lusikat poolel teel peatades.

«Elama jah!»

«Kuda siis!» kinnitas ka musthabe tagant, kuna ta toolide vahel oma poolikut jalga õõtsutas. «See pusida ju kõik välja, mis inimesel ihu sees on, kopsud ja maksad ja neerud! Küll halastaja-

preili teile vestab, kui küsite... Ühel raskejalgsel naisel» — habemik tasandas natuke häält — «seda rääkis mulle üks haige teisest toast — ühel naisel lõigand teine lapse kõhu seest välja, ja mõlemad elus — naine ja laps!»

Toomale tuli suur himu tohtrit näha saada.

«Kas ta peaks tulema meid täna veel vaatama?» päris ta.

«Küllap vist. Kui mitte meid terveid, siis ometi teid haiget.»

Nüüd oli Toomal midagi oodata. Midagi huvitavat ja ühtlasi erutavat. Midagi, mida ta ihaldas ja ühel hoobil nagu kartis. Ta meelest oli, nagu seisaks ta suure otsustava silmapilgu ees. Ärevus kahandas ta söögi-isu, puru hakkas tal suus kasvama. Varsti pani lusika ja saiatüki käest.

«Niisama vähe?» küsis naaber.

«Ei libise veel,» naeratas Toomas, hakates kandmikust kinni, et seda kõrvale tõsta, mida nähes habemik ulatas talle aitava käe vastu.

Sel hetkel avanes uks, õde Emma ilmus jälle ja tema kannul see, keda Toomas ootas.

Tema jah!

See ta oli.

Toomas tundis ta kohe ära.

Ta oli teda ju näinud!

Enam kui üks kord.

Unes? Ilmsi?... Unes ja ilmsi!

Tema p e a s t tundis ta tema ära... See pea oli olnud kord murdja, kord inimesesööja pea. Ja nüüd ta oli surmast päästva imetegija pea.

See vägev pea, mida kandis tore, kõrge keha laiade õlgade vahel, tuli Toomale nii lähedale, et viimane selgesti võis näha hõbekiude juuste käharsalgukestes ja kortsukestevõrku valges näos. Ja siis nägi ta jälle neid öötumedaid, sametiläikega suuri silmi, mis talle ennemalt kord olid hirmu peale ajanud, mille pilk talle nagu salapärase vardaga hingesse oli torganud. Ja nüüd tundis ta selle suure neljakandilise kräsupea, selle marmorkivise näo ja nende mustalt hõõguvate silmade all kartust, käärivat kartust, kuid selle sisse segines rahustades ja julgustades veel teine tundmus — tundmus, millega teretatakse imetegijat! Imetegijat ja elupäästjat...

Aga nende tundmustega seltsis veelgi uue maiguga lisa, kui imetegija, võtnud Tooma sängi ees istet, korraga häält tegi. Ka see metalselt kõmisev hääl oli Toomal enne kuuldud, isegi selle ajutine pehmendatud, soojendatud kumin. Aga mulje, mis ta temast nüüd sai, oli sel selgusel uus. Tooma süda lõi puhkema. Ta oleks meeleldi suudelnud selle mehe kätt.

«No, Marjapuu, ega ole enam tervise pärast kurta?»

«Ei ole, tohtri-härra.»

«Võiksite ehk varsti kosjagi minna?»

«Peaaegu,» naeratas Toomas.

«Ega te mind ilma kosjaviinata jäta?»

«Ei, tohtri-härra, — esimene käik ikka terviseandja juurde!»

«Eks näe, — tänamatu te just ei ole!... Aga katsume nüüd järele, kas pulmadeks tervist ka jätkub.»

Ta pistis Toomale pisikese soojamõõtja kaenlaauku ja kaapas

ta käerandme pihku, kuna ta teise käega vestitaskust kuldkella tõmbas. Tõsise näoga, nagu ta naljatanud, jäi ta nüüd ka kella peale vahtima, silmade vahel kaks mõttekortsu, luuläikega laubal paar pikka uurimisvagu.

Kuna Toomas sel vaiksel vaheajal silmitses tohtri kuninglikku pead, mille nurgeline mudel ta omaniku järsu, kräbeda oleku ja tragi liikumisega nii ühte käis, tundis ta suurt julgust endale põue kogunevat, mis ära pühkis iga vastupidise tundmuse. Arsti kondisest käest, mis liikumata rahuga ta rannet ümbritses, voolas Toomale iseäralik vaikne võimutunne liikmeisse, tervisetunne, mis pani talle arvamuse pähe, nagu võiks ta juba praegu valuta ja nõrkuseta jalule tõusta. Ta silmad lõid läikima. Liigutuseõhin paisutas ta põue. Teist korda läheneb talle lapsik käesuudlemiskiusatus...

«No ei,» ütles tohter, kui ta kella ja varsti seepeale ka soojamõõtja jälle oli ära pannud, «pulmatantsust teeme alles edaspidi juttu. Teile on rahu vaja, Marjapuu, rahu ja und. Ärge juttu ajage, ärge pead murdke!»

Ta pöördus siis lühikeste küsimustega Tooma kaaslaste poole, soovis haigetele head ööd ja läks. Tema kärmest kindlast sammust jäi nagu raudne kajakumin tuppa maha.

Vaheajal oli õde Emma kuulmatul talitusel haigete söögiriistad välja viinud ja hakkas nende sänge öö vastu kohendama. Kui ta järjega Tooma juurde jõudis, leidis ta selle näo olevat naerukil, silmad jutukil. Õde vastas talle lahke pilguga. Sellest ei olnud aga Toomale küllalt. Ta tundis tungi kõnelda midagi tohtrist.

«Tohtri-härra räägib väga selget eesti keelt!» ütles ta rõõmsalt.

«Jah, ta on maal üles kasvand,» vastas haigetalitaja. «Tema papa on kirikuõpetaja ühe maakoguduse peal.»

Väikese vaheaja järel jätkas noormees, kõigest näost naerdes: «Ja naljagi teeb! Ajab haigegi naerma!»

«Ja, doktor Grauenfels armastab oma haigeid.»

Toomas tahtis veel midagi öelda, aga halastajaneitsi ähvardas teda näpuga:

«Mitte juttu ajada, Marjapuu! Tohtri-härra keelust ei tohi üle astuda! Homme jälle!»

See imeilus emalik-murelik ja ühtlasi kelmikas näputõste kõditas Toomast nii väga, et talle tuli hetkeks poisikeslik vallatustuju peale. Ta ei kõnelnud küll enam, aga ta varitses itsitavate pilkudega talitava naisterahva väledaid kehaliigutusi, kuni viimane, lõpule jõudes, minekut tegi. Kahjutunne seeüle silus Tooma korraga jälle tõsiseks. Ka oli laelamp kustutatud ja väike öölamp laual andis nii vähe valgust. Öö oli Toomale praegu vastik. Ta ohkas.

«Head ööd!»

«Head ööd!»

Tooma vastus oli nukker ja pahane.

* *
*

Kuid pool tundi hämarat vaikust — ja unine rammetus sai haige üle peremeheks. Senine jõutundeline elavus lõi ümber väetiks nõrkuseks. Toomas saatis mööda unenäota ja ärkamistest

takistamata öö. Valge oli ammugi väljas ja mõlemad kaashaiged juba ärkvel, kui kosutav uni Tooma laugudelt lahkus.

Täna oli ilm selge. Päikesepaiste ujus täie säraga aia raagus puude ümber. Tuppa tungis ta poolviiliti, heites valkjashalliks vaabatud seintele kuldseid tahvleid, milles kihisesid kõikuvate puuokste varjud nagu üksteisest läbi looklevad ussid.

Toomas pani tähele, et ta silm seletas täna asju ümberringi paremini, et asjadel oli nagu loomulikum, lihtsam, tuttavam nägu kui seni. Mis oli udutavalt, moonutavalt, luuletavalt nähtuste ümber heljunud, see oli nüüd kadunud ja aset andnud kainele, selgele labasusele. Tuba ja tarbeasjad ümbruses, mõlemad kaaslased, lõhn ja valgus ruumis — kõik koondus üsna tavaliseks uudsuseta olukorraks. Ja mida ta täna selle poolest tähele pani, jäi maksma ka järgmisil päevil.

Iseäranis selgesti märkas Toomas enda nägemismuutust õde Emma najal. See naisterahvas ei levitanud tänasest hommikust peale endast mitte enam seda valgusekuma nagu esimesel korral, vaid kuma seest oli välja koorunud halli kleidi ja valge põllega pikk blond naine, keda Toomas ilusaks ei võinud tunnistada, kuigi talle meeldisid neiu sõbralik-lahke nägu ja sinised mõtlevad silmad. Toomas tabas enese ka veel selt eksituselt, et ta oli õde Emmat pidanud nooreks, kuna ta nüüd juba eemalt nägi, et neiu seisis kaunis küpses eas. Ja kui ta tuli oma peene valge näoga haigele ligemale, silmas viimane sellel — kinnituseks oma tähelepanekule — õrnu, kergeid salakriipsukesi, nagu poolkustunud linnujäljekesi lumel.

Ainult tohtri isiku ümber oli paiste. Ka täna veel. Täna ja edaspidi. Kui tema kõrge, tugev, kindlajooneline kuju selle suure, uhke, nagu kivist tahutud peaga tuppa ilmus, siis oli Tooma meelest, nagu tooks ta enesega kaasa helgi, mille silm arvustamata pidi vastu võtma, mõju, millele meeled sõnakuulelikult pidid alistuma. Ja kui see mees oma järsul, murtud kombel sõna ütles, siis lõikas see sisse, tungis sügavasti mällu. Ja kui ta tegi haigete kallal oma osavaid, kindel-julgeid käsitsusi, siis tundis Toomas enese olevat mingi jõu meelevalla all, millele ta nime ei mõistnud anda.

Sel selgel hommikul nägi Toomas esimest korda enese ja oma kaaslaste haavu. Tohter, valge rüü seljas, tegi nad järgemööda sidemeist lahti, silmitses ja katsus neid, pani Tooma omale rohtu peale ja sidus nad jälle kinni. Aga mitte haavad ei huvitanud Toomast, vaid arsti tegevus. Ta nägi tohtrit külma rahuga, kergel liikumisel, nagu mängides nende kallal talitavat, ja Toomale tikkus peale elav soov seda kunstnikku kord näha saada, kui ta inimest lõikab, kui ta oma terariistadega sähvab lõhki elusa olendi, viib ta surma suhu, et teda sel kohutaval teel päästetult elule jälle rüppe visata. See nähtus ei võinud, arvas Toomas, suuremat kohutav olla. Läks ju kõik kunstniku rahuliku, külmaverelise osavuse ja väledusega — mitte liiga palju teisiti kui praegune haavaravimine. Ja tal seisis korraga kujukalt vaimusilma ees, mida ta tohtri suurtest lõikamistest oma kaaslastelt oli kuulnud.

Järgmistel päevadel oli Tooma tervislik seisund kord parem, kord pahem. «Täna olen teiega rahul, Marjapuu,» kuulutas arsti

suu ühel, «täna pole ma teiega mitte rahul,» kuulutas see teisel hommikul või õhtul. Ja Toomas hakkas tähele panema, et tohter polnud temaga enamasti siis rahul, kui tema — haige — muremõtetega pead oli murdnud, kartustunnetega südant vaevanud. Aga selle vastu polnud parata. Need mõtted ja tunded tükkisid haigele ikka jälle uuesti peale, lühemate ja pikemate vaheaegade järel, niihästi päeval kui öösi. Ta sattus nagu tigedate hagijate kätte, kui ta imelik olukord talle meelde tuli, kui ta hakkas enesele kõige kohta, mis talle veel tume, küsimusi ette laduma, püüdis arvamisi soetada.

Mida teati temast siin, mida teati temast väljaspool? Ta uskus, et ta saab terveks — tohter tahtis teda ju nähtavasti terveks teha, ja selle suure tohtri käes oli see võimalik. Aga mis siis?... Mis sünnib, kui siin tõtt teatakse? Kas lastakse teda vabalt minna, kuhu tahab, või antakse nende kätte tagasi, kelle käest ta mingi ime läbi oli pääsenud?... Või kui siin tõtt ei teata, ehk jälle, kui siit teda karistajate kätte tagasi ei anta — milline saatus varitseb teda väljaspool? Eks olnud ehk silmi nägemas ja kõrvu kuulmas, et ta siia toodi, kuigi toojad — need võisid olla ainult heatahtlikud inimesed — seda salajas püüdsid pidada!... Teab aga võidul olev võim nägijate ja kuuljate kaudu tõtt — kuidas kujuneb asi siis? Kas lastakse teda ehk vaid terveneda, et võtta teda haigemaja ukse ees jälle püsside vahele ja heita uuesti hirmsa saatuse alla — nüüd aga põhjalikuma tagajärjega — —?

Asjata katsus Toomas mõistatada tohtri ja haigetalitaja näost, pilgust, tähendusist, mis neil teada. Iga selgus jäi saamata. Kumbki ei küsinud talt midagi, kumbki ei öelnud talle midagi, kogu nende olek tema vastu oli just seesama, mis jalata mehe ja rinnahaige poisigi vastu. Ta oli neile lihtne haige, nagu need teisedki. Kas võis see aga nõnda olla, küsis Toomas eneselt, kui nad tema imelikku lugu teadsid? Inimene on ju inimene — kuidagi o m e t i, nii kogemata, pisut s i n n a p o o l e g i — peaksid nad märku andma! Ja ta hammustas meeleldi kinni tõenäolisemast võimalusest, et nad ei tundnud tõtt. Miks nad seda aga ei tundnud, see küsimus jäi muidugi lahtiseks, selle kohta võis Toomas enesele soetada ainult kõikuvaid arvamisi.

Oma mõlemate kaaslaste mitteteadmise kohta jõudis ta seevastu varsti kindlale otsusele. Nende mitmel puhul pillatud märkustest selgus, et Toomas ühel heal päeval kui kuuliga haavatud meelemärkuseta haige oli siia sängi kantud, kuna tema haav enne lõikamisruumis järele oli vaadatud, puhastatud ja seotud. See oli kõik. Ja enda rahustuseks kuulis Toomas, et õde Emma sel puhul habemiku küsimuse peale, nagu Toomas isegi, kah midagi «õnnetusest» oli maininud, lähemat seletust andmata, milleks puudus juhtumisi paras maht. Sellest nii lähedal seisvast vastusest ei selgunud haigetalitaja enese teadmise või mitteteadmise kohta muidugi midagi, aga jalata mees mõtles kahtlemata mõnele harilikule püssiõnnetusele. See sai ühel päeval ka kõigiti kindlaks, kui habemik küsis Toomalt, kas püss ta enese käes lahti läinud või lasknud teda keegi teine kogemata.

Toomas oli igaviisi püüdnud hoida, et jutt ei kalduks sellele asjale; tarvitades tohtri kõnelemiskeeldu ettekäändeks, oli ta oma

kaaslastega üldse vähe rääkinud. Aga seekord ei olnud vastuse eest enam pääsu. Ta võttis siis õnnetuse enese süüks ja luiskas selle sündimisest mõne lühikese lausega tavalise lihtsa lookese. Nõnda oli vist kõige parem. Just vaikimine või põiklemine oleks kahtluseks asja andnud.

Oma kaaslasist jäi Toomas aga varsti ilma, nii et ta kartus vale lühikeste jalgade pärast aluse kaotas. Habemikule tuli eit järele ja viis ta koju ühes ilusa uue puujalaga. Paar päeva hiljemini lahkus ka terveks saanud poiss kliinikust. Toomas jäi nelja sängiga haigetuppa päris üksinda.

Ega tea, mis nüüd tuleb, — mõtles ta. Üksindus, toas valitsev vaikus ja liikumatus tegid ta rahutuks.

* *
*

Aga midagi ei tulnud.

Kõik jäi vana viisi.

Hommikuti ja õhtuti ilmus tohter teda vaatama, mitu korda päevas käis õde Emma teda talitamas. Mõlemate olek oli endine. Tohter pillas oma järsk-lühikeste küsimuste sekka mõne karastava naljasõna. Õde Emma kõneles oma pehme, vagusa häälega kussutavalt, nagu tal viisiks oli. Tohtril oli alati rutt taga — tuli ja läks. Õde Emma viibis kauemini, ent mitte niikaua, et Toomal temast tunduvat seltsi oleks olnud. Kuid Toomas õppis üksinduse rahust, mis nüüd ta ümber valitses, varsti lugu pidama. Tal oli hea. Ta tundis end kosuvat selle rahu kaisus. Turrutav vaigistus laskus ta üle. Ta mõtte- ja tundevärk töötas korralikumalt, puhanud, koondunud jõuga. Esiotsa heidutas teda pisut veel igatsus omaste järele; ta ootas, et nad tuleksid teda vaatama. Ei olnud ju naljalt arvata, et isa ja võõrasema ning õde ja õemees tema siinolekust ei teadnud, kuigi nad — mida jällegi raske mõelda — ise tema siiatoojad ei olnud. Aga see ootus jäi Tooma põues teatavateks ajajärkudeks ikka jälle soiku, taganes eemale, sest teine, palju sagedam uhtus temast üle. Sellest hoolimata, et see teine leidis kustutust.

Toomas ootas tohtrit.

Kaks korda päevas: hommikul kella kümneks, õhtul kella kuueks.

Juba varakult hakkas ta kella vaatama. Ümmargune kollane laevakell tiksus tema vastas seinal. Kui see enne lõunat üheksa ja pärast lõunat viis oli löönud, virgus haige kehkvile. Ta silmad usutasid iga kümne minuti takka kella sinist, kiililäikega minutinäitajat, ta kõrv hakkas kuulatama uksetaguseid kõbinaid. Ja mida lähemale nihkus oodatud tund, seda kõrgemale kerkis haige pea padjal, seda koitvamaks lõi ta pale, seda heledamaks ta pilk. Ja kui siis ukse taga kuuldavaks said nii ruttavad, kärmed-kindlad, vedrutavad sammud, kui uks lahti läks tuntud avamisviisil ja tuntud laiuseni ning tohtri kõrge, tammtugev kogu selle malmist valatud pea ja marmorist raiutud näoga, mida Toomas enesele igal ajal loomuliku selgusega meelde võis kutsuda, tuppa tõttas, siis lainetas nagu peigmehelik rõõm noormehe palgel. Ta oli kohmetu ja punastus nagu häbelik kosilane, kui tohtri esi-

mene küsimus teda puudutas. Ja ta üheksateistkümneaastane süda tuksus nagu esimest korda armastajal, kes kohtab oma neiut...

Kui ta haigetalitajaga üksi oli, juhtis ta jutu võimalikult ikka tohtri isikule. See läks tal seda kergemini korda, et õde Emma ise meeleldi kõneles dr. Grauenfels'ist. Sageli võttis neiu säärasel puhul haige sängi ees mõneks minutiks istetki. Ja vestis elavalt ja ladusalt. Isukalt ja isutegevalt. Need olid Toomale lõbuminutid.

Ta esitas õele kõiksuguseid küsimusi.

Kui palju inimesi küll tohter lõikamisega juba surma suust on päästnud?

Neid oli kaunis palju.

Kui palju neid lõikamise tagajärjel vahest on surnud?

Neid oli üsna vähe.

Kui palju ta oma kahekümneaastase arstitegevuse vältel haigeid üldse umbes terveks on teinud?

Seda õde Emma ei teadnud, arvas aga, et neid vist küll mitu tuhat pidavat olema.

«Minu ots oli ka vist õige ligidal?» päris Toomas edasi.

«Ja, palju ei puudunud. Haav oli väga kardetavas kohas ja teie nõrkus suur põhjatust verekaotusest. Dr. Grauenfels näris juba huult,» naeratas õde Emma, «mis tähendab, et ta oli kitsikuses.»

«Aga asja sai siiski!»

«No tema nüüd! Talle tuleb ka kitsikuses viimaks ikka hea nõu. Selle poolest on ta kuulus.»

Toomas päris ligemalt järele mõnda imestamisväärt lõikamist, millest ta endised kaaslased talle kõnelnud. Õde Emma täitis ta teaduhimu ja lisandas veel mõne keerulise loo. Muu seas jutustas ta, kuidas tohter paari aasta eest ühel inimesel pealuu lahti võtnud ja laejao nagu kumera kaane üles tõstnud, et kõrvaldada pisikest ajuvigastust, mis oleks mehele vaimuhaiguse kõrval hiljemini surma toonud. «Kaas» pandud siis jälle kinni ja nahk õmmeldud ümber siidiga kokku. Trepaneerimiseks nimetatavat säherdust lõikamist.

«Ja seegi haige jäi ellu?»

«Jäi ellu ja sai terveks.»

Nagu vaga härdus heitus Tooma näole. Ta vaikis natuke aega mõttes, siis tõukas hüüdesarnase küsimuse välja:

«Tal on vist väga hea süda?»

«Tal on suur, kuldne süda!»

Toomas vaatas õele vilksti näkku.

See nägu oli nagu ehapuna poole pööratud.

«Kas tohtri-härra on veel poissmees?» küsis Toomas.

Õde Emma tõusis. Tal ei olnud enam aega. «Tohtri-härra on lesk,» vastas ta minnes, kusjuures ta käsi ühe tühja sängi vaibast üle libises.

Toomas vaatas talle laia, sooja pilguga järele ja ümises, kui uks neiu saleda kuju tagant oli sulgunud, endamisi andunult: «Õde... õde...»

* *
*

Tooma haav paranes korrapäraselt. Mingit halba pööret ei tulnud takistama tervenemiskäiku. Tohter tähendas peaaegu iga päev, et ta haigega rahul olevat. Oli juba päevi, kus ta käis teda ainult üks kord vaatamas, mis haigele sugugi armas ei olnud.

Toomas viitis aega enamasti plaanitsemisega. Ta mõtles viivule, mil tohter tunnistab ta terveks ja laseb kliinikust välja. Siis punuma! Eemale igast ohust selle uue eluga! Kas või tulest ja veest läbi! Ja Toomas kudus kümme põgenemisplaani varuks valmis.

Et neil seal väljas tema põdemispaik teada oleks, see Tooma kartus lõi ühel päeval kahanema. Nimelt ilmutas õde Emma suu juhtumisi jutu sees, kes oli toonud haavatu kliinikusse. Tooma isa. Mida vana Marjapuu siin poja «õnnetusest» oli pajatanud, ei tulnud haigetalitajal paraku kõnesse, nii hea meelega kui Toomas ka seda oleks teada tahtnud saada.

Isa siis. Tooma hea isa. Oli aga isa tooja ja toimija, siis võis loota, mida loota oli. Isa tegi ja oli teinud, mida ta mõistis ja suutis. Mida teada ei tohitud, selle varjamiseks ja summutamiseks oli sündinud, mis võimalik. Väljas ja siin. Vististi ka siin.

Aga kuigi tohter oleks teadja — üksnes temale ehk võis isa õigust rääkinud olla — mis sest! Ega selle mehe poolt ole midagi karta. Toomas tundis teda ju. Tema suur, kuldne süda oli Toomale pandiks. Kui Toomas oma isa kõrval veel kedagi teist inimest usaldas, siis oli see tohter Grauenfels. See mees, kes ei põlanud vaeva, et rebida tundmata külapoissi surma küüsist ja aidata väsimata hoolel jälle tervisele.

«Kuulge, Marjapuu,» ütles tohter ühel hommikul, «ma tahtsin teilt juba ammugi küsida: kuidas te selle kuuli küljeluude vahele õieti saite?»

«Eks isa rääkind tohtri-härrale.»

«Rääkis, aga see oli natuke segane ja — ma olen ka unustanud...»

Tohtri suured, mustjad silmad hingasid vajutava vaatega Tooma näol. Neile vastu seista, nende alt pääseda oli võimatu. Toomal oli tundmus, nagu kipuksid tal sõnad vägisi suust pugema. Veel peatas ta neid kinniste hammaste taga silmapilgu — siis oli ta jõud otsas.

Ta pani oma saladuse usaldusmehele sülle.

Tohter kuulatas rahulikult, pistis mõne lühikese küsimuse vahele, hoidis pilgu Tooma silmadel. Miski ei muutunud ta marmornäos. Lõpuks tähendas, jalg minekule seatud, pool endamisi:

«Selle pärast siis kuuli tugev läbilöömisjõud... Kahest kondist läbi... Ja haava kitsus... No ja, arvasingi juba...»

Tooma suu liikus, nagu tahaks veel midagi öelda. Ta pilk õhetas tohtrile näkku. Aga siis väristas ta tasakesi pead. Ja laskis tohtri minna. Tal ei olnud minejale enam midagi öelda...

Kui ta jälle oli üksinda, tundis Toomas jõuetut lõtvust kõigis liikmeis. Ta meelest oli, nagu oleks ta kellegagi raskesti rüselnud.

* *
*

Järgmisel päeval tuli haigele külaline. Õde Emma tõi noore talunaise tuppa. See tarvitses oma kohmetuses paarikordset julgustavat kutsumist, enne kui astus ukse alt kompsuvate sammudega Tooma sängi juurde. Ja seal ei märganud teregi öelda. Jänesesilmil vahtis aina ringi. Haiget nägi vist kõigest kõige viimaks. Ta hakkas alles siis toibuma, kui haigetalitaja nad mõne sõbraliku sõnaga üksinda jättis. Kulus aga siiski veel uste ja akende poole piilumist ja kikikõrvul kuulatamist, enne kui külalise võbisev pilk laskus haigele ja suu sünnitas sosistatud sõnu:

«Elus oled, vaeneke, veel!»

«Varsti ehk tervegi!» vastas Toomas ja kõik ta nägu naeris. Ta tõusis istukile ja kahmas õe käe pihku, mida ta tükil ajal enam lahti ei lasknud.

«Ei meie julend seda loota!» Nooriku silmad imbusid märjaks. «Tulin kuulama, kuhu sind on maetud...»

«Jah, kui tohtrit poleks old... Aga istu ometi, Mari, ja räägi...! Ma ei tea ju midagi...»

Noorik vahtis paremale ja pahemale poole, enne kui silmas tooli, mille õde Emma talle voodi äärde oli lükanud. Sügava ohkega vajus ta tooli nurgakesele. Käsi hõõrus otsmikku, mille taga kõik nii segi oli.

«Kust otsast nüüd õieti peale hakata!» sosistas ta, suud lähendades venna kõrvale. «Mis sa nimelt tahaksid kuulda?»

«Noh, kas teatakse... või nuusitakse... ja kas nägijaid oli ja kes...?»

«Pole meilt ega teistelt veel keegi käind küsimas,» kõneles Mari nagu palja hingeõhuga. «Eks nägijaid old, aga need kõik oma inimesed... viha täis... ei need hinga...»

«Ja linnaviimine?... Kuidas meid kohe sealsamas maha ei maetud...?»

«Omaksed pidid matma... Vägi läks kähku edasi... Meie rahvas, Pepu omad, Kiltri isa ja ema — kõik nuttes surnuid küüni tagant ära tooma... Mart ja Peeter — otsas mis otsas... Külmad... Peas ja kehas mitu ja mitu haava. Riided täis tarretand verd... Aga sina? Vaatame ja vaatame. Verine küll, aga haava ei leia! Peas ei ole, kaelas ei ole. Kisume riided lahti — nüüd näeme. Külje pool rinnas pisuke sinakas auk — seljas teine, kust kuul välja läind... Teistel mitu, sul üks ainus kuul! Ja ihu soojem kui teistel... Isa otseti maha, kõrv südame peale... Peab hinge kinni... lõug väriseb... silmamunad kipuvad pealuust välja... «Mari, kuula sina ka, sul noorem kõrv!»... Kuulan — Issand halasta! — tuksub nagu!... Kuulan veel — tuksub tõesti... nõrgalt, vaevalt tunda... Isa — põlvili maas — nuuksatab valjusti... Ei tea, mis teha?... «Haav kinni ja koju!» sosistab minu Mart... Seon oma sitsirätiku su särgitükkidega haava ümber, kust ühtelugu niriseb sooja verd, ja — koju! Mart ja isa kannavad, näod mõlemil valged... Kodu hüüab isa: «Hobune ette — vankrivahe heinu täis!»... Meie emaga paneme ruttu uued, puhtad sidemed — siis tekkide alla vankrile, — ja juba sõidab isa õueväravast välja...»

«Kuidas ta mind siia kliinikusse teadis tuua?»

«Noh, mõeld, et suures hospidalis kardetav... Küsind linnas head haavatohtrit — juhatatud siia.»

«Mis ta siin siis rääkind?»

«Ooh, tal käind teel sajad kavatsused peast läbi!... Valetand tohtrile ka ikke vale ära, aga tuli pool nuttes koju — eksind ühe sõna pealt kogemata!... Tahtis kas või keele suust hammustada...»

«Mis sõna pealt?»

«Öeld tohtrile sinu õige nime!... Old küll teine nimi valmis mõeldud, aga tohter küsind nii järsult ja vahtind vanamele oma mustade silmadega nii puurivalt näkku, et mõeldud nimi läind meelest ja õige lipsand suust... Valla nime öeld siis küll teisiti...»

«Ja haavast?»

«Noh, et noorem vend jahipüssiga kogemata last...»

«Vaene vana!» naeratas Toomas. «Vist nüüd mures oma eksimise pärast?»

«Nii mures, et!... Pea teisel selle aja sees üsna valgeks läind... Ei julend sind vaatama tulla, et ehk ütleb jälle midagi lollisti ja kes teab, mis sina ise tohtrile rääkisid, kui ärkasid meelemärkusele ja oled veel elus... Ajas siis mind, aga ma jäin ehmatusest haigeks, nii et ennemini ei saand, ja Mart ja ema arvasid, et nemad togud ehk rikuvad asja hoopis ää... No, kudas sinuga siis nüüd on? Kas tohter küsis?»

«Küsis küll.»

«Jumal!... Mis sa vaene teadsid talle öelda?»

«Rääkisin tõtt.»

Vallatu õnnetuju, mis õe ilmumisega Toomale peale tulnud, laskis ta silmapilguks julmuda. Talle tegi nalja ajada teist horgi otsa. Vaikides vaatas ta õele kahvatavasse näkku.

«Kas sa hull peast olid!» Ja Mari tõstis ristis käed endale suu ette.

«Teie mure oli asjatu,» lõpetas Toomas piinamise. «Isal poleks vaja old asja salata, aga või ta seda teadis. Tohtri poolt pole mul nimelt midagi karta...»

«Kuidas? Ta ju saks!»

«Aga aus mees. Aus ja hea mees. Nagu isa haigetele. Vaeseid arstida mõnikord maksuta... Ei see mees hakka kurja tegema inimesele, kes nii imelikul viisil pääses surmast, keda ta ise aitas päästa! Seda pole mõeldagi.»

«Aga ehk räägib teistele, ja need —»

«Ega ta vana naine ole!»

Varjutatud palgel vajus noorik silmapilguks mõttesse. Pead väristades ja kulmu kortsutades litsus siis ohke välja:

«Tead sa küll ise paremini... Ei meie seda oleks uskund... Arvasime ikke ja palusime jumalat, et ehk mõistab niikaua suud pidada, kui meist keegi linna tuleb, või kui räägib, siis teeb asja ka kuidagi ilmsüütuks. Püssiõnnetusi juhtub ju iga päe!»

«Ära muretse, Mari!» Toomas võttis ta käe jälle pihku. «Siitpoolt võin olla julge — seda ma tean... Ütle parem, mis nüüd väljas tehakse? Kas teeääred ja linnauulitsad on kõik kasakaid täis?»

«Oh jumal — eks neid ole kõiksuguseid liikumas!... Ja peksmisi — mahalaskmisi!... Inimesed hirmu täis — ei julge enam linnas käia...»

«Aga läbi ikka pääseb?»
«Ei minusse juhtund keegi puutuma.»
«Mari, kas sa mulle raha tõid?»
«Muidugi.» Noorik hakkas oma rinnanööpe vallandama. «Isa andis sada rubla ja ütles: Kui ta on surnd ja maetud, siis maksa kulud ära; kui elab ja saab terveks, siis katsugu, et kodupiirilt kaob...»
«See on mu enesegi nõu.»
«Tohtrile maksti viiskümmend rubla ette. Mis ehk veel juurde nõutakse, maksa sest rahast ise tasa...» Mari poetas põuest sõlmitud nurgaga ninaräti välja ja pistis vennale pihku. «Riideid tõin sulle ka; see preili, kes mu siia tõi, laskis koti kuhugi ära panna...»
«Te olete ju päris mõistlikud inimesed! Isale vii palju, palju tänu!... Ega te passi peale mõeld?»
«Mõtlesime, aga kust seda praegu saada! Oled ju surnute kirjas... Mart lubas siiski veel vaadata — vahest mujalt...»
«Ma lähen kõigepealt Narva Villemi juurde. Kui saate — saatke sinna! Kui ei — ehk leiab Villem nõu...»
«Ole sa jumala pärast ettevaatlik!»
«Teen, mida mõistan... Ega ma kõige lollim poiss ka ole!»
Nad olid veel nokkapidi koos ja sosistasid õhetaval palgel, kui õde Emma, tuues haigele süüa, neid kolmveerand tunni pärast eksitas.

* *
*

Järgneval ajal ei olnud Toomas Marjapuu enam üksinda lõigatud haigete ruumis. Talle toodi kaaslasi. Jodoformi vänge, ninakas lõhn täitis jälle tihedamalt tuba. Esiti kanti üks, juba mõne päeva pärast teine kloroformi-uimane põdeja Tooma kõrval olevaisse sängidesse. Nende oksendamisägamist oli halb kuulata, aga selle eest sai Toomas nüüd jälle tohtrit kaks ja kolmgi korda päevas näha, mis talle lapselikku rõõmu tegi. Et mees saaks mehele nii armsaks, seda poleks ta naljalt uskunud; säherdusi tundeid oli tal seni üksnes oma isa vastu olnud.
Ka rõõm enda rutulise paranemise üle tõstis ta lootustega tiivustatud meeleolu. Ta võis hommikuti igavast sängist tõusta, rõivad selga tõmmata, toas vabalt liikuda, akna all tugitoolis istuda, laua taga rooga võtta. See oli jälle inimese elu! «Noorus, Marjapuu, noorus!» ütles dr. Grauenfels oma valilahke naeratusega tema võimsa tervenemise kohta. «Noorus on haiguse vägevaim vastane, arsti parim abiline...» Nagu tohtri sõnad kõik, nii jäi ka see Toomale meelde, ja ta mäletas mitu aega hiljemini ka seda veel, mida ta tema sõna kohta oli mõelnud: «Ilma sinuta poleks aga noorusest sulle abilist, haigusele vastast saanud. Ei ta aus mees võtagi kõike enda teeneks!»
Ja siis jõudis kätte päev, mil tohter kõige tähtsama sõna ütles, sõna, mis täitis Tooma põue nii erutavate tunnetega. «Noh, Marjapuu,» ütles tohter, «laupäeva hommikul võite pambu selga võtta — terveid inimesi pole meil haigemajas vaja!»
Välja siis elavate ja tervete maailma! Aga välja ka senisest julgest peljupaigast!... Toomas ei teadnud, kas ta pidi rõõmus-

tuma või kurvastuma. Nagu külmalõdin vapustas teda tüki aega. Kulus pool päeva ära, enne kui ta sellele ammugi oodatud ja ettekujutatud pöördele rahulikumalt sai mõelda...

Järgmisel päeval viilis siis viimast korda oma salaplaanikese kallal. Kõik oli ette valmistatud. Pärast õde oli veel õemees teda vaatamas käinud ja talle vargsi pihku libistanud paberisse pandud asjakese, mille Toomas hiljemini, kui teiste haigete uinuvad silmad järelevaatamise võimalikuks tegid, ära tundis kui väga tarviliku dokumendi, ehk see küll ta oma ei olnud. Tähtsamad põgenemistingimused olid seega joones. Et lahkumine hommikul kähku läheks, et ta kliinikust, kui tohter jumalaga jäetud, lipsti uulitsale võiks astuda, õiendas ta arve õe Emma kaudu juba eelõhtul ja pani oma riidekompsu näppuvõtmiseks valmis.

Viimse öö saatis Toomas veidi rahutu unega mööda ja tõusis hommikul varaselt üles. Kella üheksa ajal, kui kohv joodud, pistis õde Emma oma kullakarva pea ukse vahelt sisse ja küsis, kas Marjapuu on minekuks valmis.

«Valmis jah!»

«Tohtri-härra ootab teid juba kontoris.»

Toomas võttis kimbu, soovis haigetele head paranemist ja astus vahekotta.

«Jumalaga siis, Marjapuu, ja head õnne,» ütles halastajaõde väljas, teine jalg ülemisele korrale viiva trepi astmele tõstetud.

Toomas tahtis talle sooja tänu öelda, sõnad jäid tal aga ärevuse pärast enamasti kurku kinni. Õde Emma naeratas heldelt, pistis oma sõrmeotsakesed talle pihku ja astus siis kärmesti trepist üles.

Kontor oli kohe trepi vastas.

Marjapuu pani pambu ukse kõrvale maha ja seisatus veidi, et korraldada peas tohtrile öeldavaid tänusõnu. Kohendanud ruttu veel kraed ja silinud pead, avas ta ukse ja astus, müts näpu vahel, sisse.

Tohter ei olnud üksinda.

Tema kirjutuslaua otsas istus sigarit suitsetades keegi härra mundris ja mõõgaga. Ukse kõrval seisis veel mõõgamehi — kaks tugevat linnavahti. Dr. Grauenfels lõpetas pristaviga puhutud lahke jutu mõne pikema lausega, enne kui aeglaselt pööras silmad sisseastunu poole.

«Tjah, armas Marjapuu,» ütles ta, kõpsides paberinoaga lauale, «see härra siin tahab teid nüüd enese hoolele võtta. Minu kohus oli muidugi ülemusele teada anda, et olete minu juures.»

Marjapuu vaikis tüki aega. Siis nihkus tohtrile ligemale, ikka ligemale ja karjatas äkitselt, nagu lõhkeks tal süda:

«T e i e, tohtri-härra, t e i e — t e i e...»

VÕITJA

1

«Lase mind rahulikult kinnisilmi istuda ja vaikida. Ma vaatlen oma tulevärki. Kui ta kord kustub, siis kõnelen. Ja vastan sinu vaateid. Oma kannel pane helisema, see maiustab, ja vasem käsi pista mulle vahel pihku, see suigutab. Ka võiksid vajutada lambi varju veidi madalamale, mul on e n d a valgusest enam kui küllalt!»

Ja nõnda istus ta nurgas pruuni kušetikese peatsis, suu ja silmad kinni. Ta pikk, kitsas, ikka veel õrnajumeline nägu oli kahvatu, nii kahvatu, et mõlemad kaunis lihavad, täiesti õigejoonelised huuled omandasid liialt küpse tomati puna, kuna kokkukasvanud kulmukarvad ta veidi vibuka, aristokraatliku lõikega nina ning luuvalge, peaaegu ruudukujulise lauba vahel pigiliselt mustasid, ehk nad tõepoolest küll olid ainult punakaspruunid, nagu ta villpehmed juuksedki. Ebaõiglane harjumusnaeratus, tunduvalt neiu rahustamiseks määratud, seisatus ta suu- ja ninanurkades.

See ootamine, kuni tulevärk kustub, kordus igal õhtul. Kuid vahel ei vaikinud ootaja, vaid kirjeldas pisut võllanaljalise, pisut hoopleva imetlemisega sädemeid, mis hüppasid ta silmis. Seda sündis iseäranis esiotsa, esimestel päevadel ja nädalatel.

«Imesadu kõigist spektrivärvidest ja nende lugematuist segudest kuni julgeimate ja argseimate varjunditeni, mis on loodusele iganes meelde tulnud ja maalijaile jäävad saavutamatuiks! — Oo, milline tuisk! — Haa, mäherdune ilu! — Kõige enam purpurit, verist, lõõmavat purpurit, nagu põhjaks kullale, hõbedale, smaragdile, ametüstile, teemandile, pärliderahele! — Kõik Magnée & Maelbeek'i süüteaparaadid, värvilisusega täiendatult, minu pealuus! Uus, veel patenteerimata leiutis! — Huu, huu, mäherdune õudne toredus! Kahju, Milli, kahju, et sina minu patareisid ei näe töötavat!»

Boleslaw liialdas kahtlemata; ta on natuke luuletaja ja natuke näitleja, mida Milli enam aimas, kui teadis. Kuid see ei keelanud neiut enam kui üks kord säärasel puhul tõsise murega hüüdmast: «Aga siis lase end süüteaparaatide vahtimisest vabastada! Ega sa ennast või lasta' pimedaks teha! Mine ometi Maelbeek'i juurde ja ütle, et sinu nõrgad silmad keelduvad hommikust õhtuni tukslevasse tulle vahtimast.»

Kinnisilmi ning naeratades: «Ja mida siis peale hakata, Kandleke?»

«Lase endale määrata teine töö! Maelbeek teeb seda vististi. Tema sümpaatia — tema t e a t a v sümpaatia vene pagulaste vastu —»

Kinnisilmi ning endamisi naeratades, aga mitte Milli sõnade, vaid üha imestatud sädemesaju üle: «Kandleke, vabrikus ei ole

muud tööd praegu. Volodja Beljajev ja Miša Kiškin saadeti alles eile veel tühjalt tagasi. Kriis, Milli.»

Teinekord pani Milli temale ette vahetada oma amet mõne seltsimehega, kel tugevamad silmad ja tervemad närvid. Hea meelega võtvat igaüks raskema töö asemele kergema. Näiteks valge Trofim või Leib Mandel, mõlemad kutselised mustatöömehed, või lätlane Sakkit, see turd talusulane, või ka väike, nigel Jaak Pajuleht, kes töötaks kahtlemata ennemini silmadega kui oma jõuetute koolipoisikätega kümme tundi päevas. Palgad olla neil ju umbes ühesuurused.

Boleslaw ei kostnud midagi, kuid ta näole tekkis hetkeks ilme, nagu poleks ta ettepanekust suuremat vaimustatud. Alles järgmisel korral aga lükkas ta selle tagasi sõnades: «Tänan, Milli, aga ma ei tihka seltsimeest petta. Minu silmad pole nõrgad. Teiste omis algaks varsti sama tuisk. — — Missugune põrguline või õigemini taevaline kaleidoskoop! Kuidas nad sähvivad, hei, kuidas nad sähvivad!» — Ja naeratava vaikimisega vaibus ta jälle oma lautaguste imede vaatlemisse.

Kui ta silmad viimaks avas, olid nende valged nagu kunagi kaetud peene tumepunase võrgustikuga ning kuldpruunid suured iirised, nende silmade südameidvangistav hunnitus, paistsid nagu kergest hallakast kõntsakorrast tuhmilt läbi. Siis suudles Milli neid vaevatud silmi kaua ja kirglikult ning sosistas ühe ja teise sisse vaheldumisi: «Minu kangelane, oh sina, mu kangelane!»

Ja ometi vahetas Boleslaw mõne nädala pärast oma ameti väikese Pajulehega. Ei läinud enam teisiti. Kõige tõmmumadki prillid ei andnud abi. Unerahu oli rikutud. Magnée & Maelbeek'i elektrilised süüteaparaadid töötasid noormehe peas edasi kuni hiliste öötundideni. Ja meelekohad valutasid, kulmud ning laud põlesid ja kaela suures tuiksoones tundus veri keedes minevat paksuks.

Silmade asemel töötas Boleslaw siis nüüd jälle kätega, nagu pikemat aega enne seda, kui teda oli pandud süüteaparaatide proovifunktsioneerimise valvajaks. Juba mõne päeva pärast tundis ta silmahäda tagasiandmist ning kuu aega hiljemini polnud tule- ja värvisajust ta nägemisnärvidesse enam sädetki järele jäänud. Ta istus nüüd õhtuti, mil ta oma neiut käis vaatamas, jälle lahtiste silmadega pruunil kušetil ja laskis Millit imestella nende silmade tervenenud ilu, nende portselaniläikega puhtaid valgeid ja nende kullapuruga täidetud suuri iiriseid, mis andsid kahvatule näole nii huvitava alabastripaistvuse, paistvuse, mida vabriku ärapestamatu tahma- ja tolmuvari ei suutnud kustutada.

Ta istus jälle lahtiste silmadega, aga vaikimist armastas edasi. See näis talle silmahaigusest pärandiks jäänud olevat. «Helista oma kannelt, Milli, ja lase oma kätt pigistada — —»

«Millest pean sulle kõnelema?»

«See on ju ükskõik, ma tahan ju ainult sinu häält — —»

«Ma ei või aga ometi iidamast-aadamast — — Algata, küsi midagi — —»

«Sul on nii palju tolmu juustes ja sule-ebemeid — — kuidas sa oma raske, näotu tööga ometi korda saad? Kas sa ei tunne väsimust — tüdimust — —?»

Milli naeris kergelt. See naer kuuldus, nagu puhuks hooke

äkilist tuult pilli keeltest läbi. Kuid nõrk ning kauge oli sarnasus, ainult väga luulekale kõrvale võis see saada tunduvaks, ja neiu kõnest polnud kandleheli üldse mitte tabada, siit kuulis seda üksnes Boleslawi ülimuusikaline kõrv.

«Mina? Mina kui eesti külatüdruk olen tööga harjunud. Need mõned aastad gümnaasiumi pole mind tööst veel võõrutanud. Kas ma masindan kodus linu või Renault' vabrikus padjasulgi, sel pole suuremat vahet. — — Kas tead, kallim, kuidas haritakse meie kodus linu? Katkutakse, leotatakse, lõugutatakse, ropsitakse — —?» Ja Milli oli leidnud laulukese, mida ta tänulikule kuulatajale võis ette kanneldada.

See oli lai, haruldane lai suu, mis ilutus näos oli liikuma sattunud. Ja ta ei liikunud mitte üksinda, vaid ahvatles elavalt kaasa liikuma ka liiga väikese ja liiga lihava nina, kaalikarvalise naha põsenukkidel, üksteisest kaugel lahus seisvad paashallid silmad, kõigepealt aga mõlemad õlekarva kulmud ühes kõrge laubaga. Milli kõneles kõige näoga. Selle näo ilmemängu tähele panna oli noorele poolakale niisama huvitav kui kuulatada Milli häält ja lasta tema isevärki kõnnakut enda meeltele mõjuda. Viimases polnud graatsiat tavalises mõttes, hoopis vastupidi, natuke karupoeglikkätsakat mängis liikumisele hulka, kuid iga aste, iga pööre, iga paine oli nii pehmelt ja nii ümmarguselt välja veeretatud, et tekkis mulje, nagu liiguks see veidi laiakondiline keha paljudel väga sõnakuulelikel vedrukestel ja rattakestel. Kuna neiu lauda kattes ja teed keetes ringi askeldas, oli vaatleja meelest, nagu mängiks mõni rotist ja sisalikust kombineeritud olend tema jalgade ees. Säärast tüüpi nägi Boleslaw esimest korda. Esiotsa oli ta võidelnud naerukõdiga, tal oli lapselik himu olnud neiuga mängima hakata nagu kassi- või koerapojaga, kuid korraga leidis ta tema armastusvääriliseks, jah, nõiduvaks, ning sattus niihästi tema hääle ja välimuse kui ka tema talupoeglik-värske ja talupoeglik-visa hingelise vapruse mõju alla. Milli naiivselt rõõsk optimism lohutas tema meelt, tütarlapse muretu mäng kõige tõsiduse ja raskusega imponeeris temale nagu mõni üllatav ime. —

Boleslawi edasivaikimine pärast seda, kui ta silmapiinast oli pääsenud, hakkas aegamööda äratama Milli tähelepanekut. Ses tundus nagu midagi varjatavat. Järelepärimiste peale ei saanud ta rahuldavat seletust. Vahel paistis, nagu tahaks Boleslaw rääkima hakata, ta pilgust kippus midagi sellesarnast välja, kuid ikka jälle muutus ta nõu ja ta näis viimase pärast enese üle pahanevat. Milli lähem mõte oli, et ta on ehk terviselt puudulikus korras. Aga kui ta ka noormehe enda vastupidist kinnitust poleks uskunud — viimase välimus lükkas selle oletuse tagasi: Boleslaw oli näost priskemaks minemas sest saadik, kui ta liikuvama töö peale oli saanud ja öösiti paremini magas.

Vahel võttis ta siiski pikemaks jutuajamiseks sõna. Iseäranis pühapäevadel, mil ta ilmus ihulikult värskel olekul. Tema toon aga oli enamasti hapukas, tihti näägutav ja ironiseeriv, sõnad tulid tal vintskelt ja vindunult hammaste vahelt.

«*«Hoffen und Harren macht manchen zum Narren,»* ütleb sakslane. Meile peaks hakkama selle sõna lapergune tõde selgeks saama, Milli! Mulle tikub vahel niisugune narritundmus põue, iseäranis, kui ma halvasti olen söönud, ja millal ma hästi söön! Sa

võiksid ju vahele heita, et see tundmus tuleb ehk kõhust, aga eks tule kõik suuremad tunnetused viimases joones kõhust. Me peaksime seda küsimust hakkama julgesti veeretama, et vabaneda fiktsioonidest ja illusioonidest. Mulle näib, et oleme kõik suured argpüksid. See sunnib meid etendama ennem narriosa kui mõistlikkude inimeste osa. Maailma ja iseeneste ees.»

«Ma ei taipa, mida sa mõtled, Boleslaw.»

«Jah, õige, kallim, sinu mongoli pealuusse tuleb enne lasta oherdiga auk. — — Nõndanimetatud uut lainet mõtlen muidugi, seda fantoomi, mida igaüks meist kuuleb, aga keegi ei näe.»

«Ta tuleb.»

«Kust sa seda tead?»

«Teooriast ja praksisest.»

«Hall, sõber, on iga teooria, ja ükski praksis ei tarvitse samal kujul korduda.»

«Aga Boleslaw, mis tuleb sulle meelde! Ega sul ometi tõsist nõu ole hakata kaljuks saanud seadust kõigutama?»

«Mitte mina ei kõiguta teda, vaid tõepärased olud. Minu asi on ainult viimaseid tunnetada ja tuletada neist loogilisi konsekventse.»

«Sa oled siis lootuse kaotanud — —?»

«Ja — peaaegu! Ma ei näe jõudusid, mis võiksid selle uue revolutsioonilaine tekitada. Niipalju kui iganes ringi vaatan, kaalun, mõõdan, kombineerin — tagajärg ikka: minestanud, halvatud null. Meie lootus on *chimère*, sinetav seebimull, ja meie oleme lapsed — —»

«Aga midagi peab ometi tulema, nõnda ei või ju jääda!»

«Taevas andestagu sulle see triviaalsem kõigist triviaalseist kõlksudest, mu kallike! — Midagi tuleb, see on kindel — ha, ha! Kuid ajalugu oleks kuradi ühetooniline, kui ta aina korduks või empiirilis-teoreetiliste tähiste vahel jalutaks. Ma kardan, ajalool on rohkem harusid ja oksi, kui meie koolitarkus oskab unes näha.»

«Tõepoolest, mu sõber, sinu seedimine näib olevat tublisti rikkes!» naeris Milli korraga laialt ja heasüdameliselt. «Oota, ma soendan sulle tüki pehmet vlaami karbonaadi, mis mul lõunast järele jäi. Ka klaasi faarot võin sulle muretseda, või ehk kohendab *gueuze* paremini su tuju?»

«Ei, *uytzet* harmoneerub enam minu elevusega,» trotsis poolakas. «Võid tuua ka lihtsalt katusetõrva.»

Kui ta Milli karbonaadi rohke kaaprikastmega oli ära söönud ja paar klaasi hapukat vahuõlut peale joonud, lõi ta kulmudevahe tõesti silenema ning häälesse sigines helkjam noot. Näis, esiotsa, nagu püüaks ta muudet varjata. Siis aga unustas varjamise, Milli lobin puistas ta endavalvamise laiali ja nüüd ta oli kuni äraminekuni endine Boleslaw Czartoryski, välja arvatud mõned lühikesed silmapilgud, mil ta äkitselt mõttesse suikus ning pöidlaküünega närvlikult ja unistavalt nühkis oma pärlvalgeid hambaid. Endise kõneaine juurde ei pöördunud ta enam tagasi.

Kuid korrad, kus tal millegi üle oli toriseda ja näägutada, hakkasid sagenema, ja tihti katsus ta oma arvustavat hammast üsna lapsikute küsimuste kallal. Nõnda siunas ta ühel õhtul kõige kibedusega looduse puudulikkust ja küündimatust, mis iseäranis

armetult ilmsile tulevat elavate olendite kõhutäitmise tarviduses ning selle tarviduse täitmise määratus raskuses, kõigepealt, mis puutuvat inimesse, looduse nõndanimetatud kroonisse, Boleslawi põlglikud süüdistused kõlasid peaaegu, nagu teeks ta kedagi vastutavaks nende poolikuste ja viimaste tagajärgede eest, — lugu, mis kutsus Ludmilla laiast suust ühe meloodilise naeruhelina teise järel esile. Kui neiu oli tema eeldusil ja järeldusil vaevata jalad alt löönud, leidis noor poolakas sedamaid, et inimene olevat ise oma ainelistes hädades süüdi. Tema kultuuriline arenemisjärg üldiselt ja tehniline tase eriliselt olevat veel häbi- ja naeruväärt madal. Moodne teadus — kui palju olevat see siis, valgel vaadatud, klassika-aegsest ees! Mõne tuhande aasta jooksul ei olla inimlik aju täpivõrragi täienenud.

«Ma kahtlen, et vanad sõid, jõid ja elasid meist halvemini, nende sotsiaalne läbistikkus aga vististi paremini —»

«Sa räägid nii palju söömisest ja joomisest, Boleslaw —»

«Palju? Kas see siis pole kõige olemise telg? — — Meie, kes me elame ajal, kus aeg olevat raha, ei ole veel niigi kaugel, et ihutoitmise terve ajaviitlik protseduur — roogade valmistamisest peale kuni nende seedimiseni — suuremat lühendatud oleks halli muinasaja vastu! Seal murrab üks saksa õpetlane — tema kõrval muidugi vist tosinakaupa teisi tarku põikpäid — juba palju aastaid oma auväärt nuppu valgu kunstliku tootmise kallal ja töötab, kui ülesanne tal õnnestub, kõhutäitmise senist loomalikku laadi põhjani revolutsioneerida. Teadet kuulen küll, kuid mul pole usku! Ma kardan, ta käsi ei käi paremini kui mõne medikamendileiutaja oma. Kaks-kolm kuud aitab, kõik ilm on hõiskekõmu täis — tuletan meelde ainult Kochi tuberkuliini — siis korraga leitakse, et see on väärtuseta või nii hästi kui väärtuseta virts, mis teeb vahel parandamise asemel pealegi veel paha! Ma võin sulle ette öelda, leiutatav valk ei kõlba süüa! Ta ei maitse, kui tal mitte mõnd suuremat viga ei ole. Ka kunstlikul meel, isegi lihtsal kondenseeritud piimal on nii halb maik, et nad üldisele tarvitamisele ei pääsegi. Meie leiutajad on käpardid, armas sõber! Mõnel teisel elutatud planeedil — sa võid julge olla, Milli — pistavad kõrgemad olendid hommikul terakese taevalikult maitsvat toiduekstrakti suhu ning on kahekümne neljaks, võib-olla neljakümne kaheksaks tunniks tervelt ja tugevalt söödetud!»

«Au sinu astronoomilis-gastronoomilisele teadmisele, aga mida siis nüüd parata, et meie vaesed maised olendid nii visalt arenevad togud oleme? Anna mulle süüdlane üles ja ma alustan kohe propagandat tema karistamiseks ning tema tehtud vigade parandamiseks.»

«Sinu pilge on odav, Milli! — Muidugi pole mul sinule mõnd isiklikku või üleisiklikku süüdlast üles anda. Ma tahtsin vaid öelda, et meie tavaline imestlev ja ülistav silmapööritamine inimliku geeniuse üle, mis nii jumaliksuuri asju toime olla saatnud, on õigupärast narrus, konventsionaalne narrus, mida pobiseb üks teisele mõttetult järele. Võrdle seda, mis o l i, sellega, mis o n, ja kui sa õiglane suudad olla, siis pead imestuse asemel tundma põlgust. Sama põlgust, mida mina tunnen rahvaste ja rahvaklas-

side vastu, kes ägavad vägivalla all, aga endid vabastada ei viitsi, kuna neil jõudu seks sugugi ei puudu.»

«Boleslaw!»

«Siin pole midagi karjatada! Nartsuse ja närususe vastu tohib tunda põlastust. Barbarite vabadusetung oli igal ajal teovõimsam kui nõndanimetatud kultuurinimeste oma. Ja mul ei puudu julgus lisada: kes ennast ise ei aita, see pole väärt, et teda teised aitaksid.»

«Sa oled siis — tüdinenud, Boleslaw —?»

«Kui sa õiglane suudaksid olla, siis peaksid seda ka enesest tunnistama!»

«Jumala eest — ei! Minu süda on kõva!»

Poolakas kehitas ainult õlgu ja pigistas siis silmad kinni. Nõnda istus ta vaikides pikemat aega — samas poosis, nagu siis, kui elektrisädemed vaevasid ta nägemisnärve. Viimaks tõusis isevärki tühja näoga ja kõnetu vaatega, suudles Millit magedal naeratusel põsele ja läks.

Pilk, mille tütarlaps talle järele saatis, oli kaunis muretu. «Tulipea niisugune — tal hakkab kannatuse puudusel igav!» mõtles Milli ja laotas paar korda aru pidades käsi, kuna ta oma veereva keha tooli ja laua vahelt läbi poetas.

2

Sest saadik kui Boleslaw Czartoryski taas oli hakanud raskema töö peale, sai Millile märgatavaks, et ta kinkis oma välimusele rohkem tähelepanu kui kunagi enne. Esiotsa huvitasid teda ainult ta käed. Ta võis oma väikese sulenoaga tundide kaupa nende kallal nokitseda, puhastada küünealuseid, päästa palistavat nahka küüntelt, küüsi lõigata või viilida, nahakortsudest musta välja kaabitseda, pihupesast villisid ja konarnahka maha vesta või neid lihtsalt pealt ja alt, lahtiselt ja rusikas, puudulikult varjatud haleka tusaga silmitseda. Kui ta naksutas sõrmede liikmeid ja see õnnestus halvasti, võis juhtuda, et ta pitsitas mõne poola keeli vandesõna hammaste vahelt pooleks või kurguga kinni püüdis tahtmata tõusva ohke. Kahtlemata sündis nende kaunite kätega, mida keegi ilutundeline naisisik parteist kord heasüdamelisel pilkel oli võrrelnud Napoleoni kätega, ilma Boleslawilt pareerivat vastust saamata, rasket vägivalda. Kuid Millile hakkas meelde, et noor poolakas alles nüüd, poolteist aastat pärast seda, kui ta häda sunnil oli tööliseks heitnud, sellele tunnetusele oli jõudnud, liiati, kuna ta enne süüteaparaatide valvamist tüki aega juba väga käsi rikkuvat madaltööd oli teinud. Aga mitte üksi oma kätega polnud Boleslawil puhkehetkil tegemist, vaid ka oma silmnäoga ja jalgadega. Viimasel ajal oli tal kaasas väike taskupeeglike, nagu kaupmehed neid pealekauba annavad, peeglike, mille ta taoti, iseäranis kui ta oli hajameelne, poolmasinlikult välja tõmbas, et tema kitsal ruudukesel oma ärapilti terasele vaatlemisele võtta. Viimasega polnud ta, nagu Milli arvas võivat oletada, enam kunagi täiesti rahul, ka pühapäeviti mitte, mil ta oli hoolsamini pestud. Enamasti tegi ta, ärganud taipele, nagu oleks kipitav silm või midagi sügelevat põsel teda ahvatelnud

peeglikese tarvitamisele, kuid oli ka juhuslikke kordi, kus ta spontaanse kulmukortsutamise või lühikese urisemisega ilmutas selle tarvitamise tõsist otstarvet. Oma sääri armastas ta viimasel ajal põlvist kuni labajala liigeseni triikida ja mudida, milleks ta vahel kingad laua all jalast poetas. Ta toimetas seda juttu puhudes, väljapaistmatult, nagu mõnd harjunud kommet, ei suutnud aga iga kord oma nägu hoida mureliku ilme eest, ja viimaks pillas ta Milli järelepärimise peale moka otsalt vilu vastuse, ei olevat midagi, liigesed ainult kanged, pisut vahest punsunud — «võib olla (naeratades), et saan kõverad jalad.»

«Sa ei tee ju mitte rätsepa- ega pagaritööd, kulla poiss!»

«Ei, aga ma kannan raskeid rauapurakaid ja olen alati jalul.»

Aeg, mil tööliseks saanud üliõpilane töörõivais ja nõgise näoga õhtuti oma neiu poole tuli — nad võtsid enamasti koos õhtuleiba — oli nüüd ka möödas. Endisest uhkusest, sellest otse uhkustavast uhkusest, millega Boleslaw oli endas vabrikutöölise esiotsa nähtavale pööranud ja mis oli Millile nii väga meeldinud, polnud viimasel ajal enam midagi vabatahtlikku järele jäänud, ning «Gorki särgidki», millega ta kord Brüsseli uulitsapubliku uudishimu oli äratanud, olid nüüd ikka pesus. Vene töölisest oli saanud Euroopa tööline, kes astub valge krae ja kirju kaelasidemega, viltkübara ja viksitud saabastega vabrikuväravast tänavale. Czartoryski hoolekanne enda rõivalise välimuse eest edenes aegamööda niikaugele, et ta ilmus vahel äripäevadegi õhtuil pühapäevaülikonnas ja laitmata krae ning mansettidega Milli poole, kuna ta pikemate käikude puhul oma koredaid käsi kinnastega kattis. Neiu sõbralik-nöökavaile märkusile seeüle, ehk need teda küll mitte torkamata ei jätnud — see selgus tema õhukeste, imeõrnade ninasõõrmete värisevast liikumisest, mida Milli tundis —, astus ta ülekäiva rahuga vastu, ainult suud mööda tähendades, ta ei mõistvat, miks tsiviliseeritud inimene oma ihu ja selle katete puhtuse ning nägususe eest ei peaks muretsema! «Kui poisike edvistas kord barbarit mängida, siis ei järgne sellest, et mees seda edasi peab tegema.»

Siis tuli aeg, mil Boleslawi tervis jättis soovida. Ta oli enese ära venitanud. See tähendab, Milli ja Milli järel ta ise arvasid seda. Ta oli oma sisemist valutunnet kaua varjanud, kuni neiu tähele pani tema nähtavaid huuldehammustamisi, ja siiski veel püüdis Boleslaw anda põiklevaid vastuseid. Kuid venitamisviga ei võinud see olla, vähemalt mitte üksi, sest tugev peavalu ja palavik seltsisid varsti juurde, kuna südamepööritus, venituse tavaline kaasnähtus, jäi ilmumata. Milli tüütaval tagasundimisel läks Boleslaw viimaks kassatohtri juurde, et tuua endale haiglatähte. Aga ta tuli siunates tagasi. Arst ei olnud vaevaks võtnud teda hoolsamini läbi katsuda; võimalik ka, et ta — kaunis noor mehike — oma kutses küllalt kindel ei olevat. Ei olnud rohtugi kirjutanud. Käskinud vaid süüa kergesti seedivat tervet toitu ning hoida meel võimalikult muretu.

Alles mõne nädala pärast — põdurus vältas väheste vahedega edasi — läks Czartoryskil korda ühe õige vana kassatohtri käest saada rohusedelit ja töövõimetuse-tunnistust. Viimane ei avanud talle aga mitte haigemaja, vaid määras ainult koduse puhkuse. Kuid kui Boleslaw oli päeva viis kodus olnud, seal juhtus talle

Milli nähes, kes tuli teda parajasti vaatama, äpardus, et haigekassa kontrolör, kes astus neiuga ühel ajal trepist üles, haiget eest ei leidnud. Boleslaw oli läinud õnnetul kombel jalutama, unustades ettekirjutatud kodusolekuaja. Tagajärjeks oli, et ta haiglasel olekul sedamaid jälle töösse pidi hakkama ning mõneks ajaks võimaluse kaotas end kassale haigena üles anda.

Tema ajutistest tähendustest märkas Milli, et Boleslaw tundis kasvavat igatsust haigla järele. Külmade udude ja kestvate vihmauputustega alanud eeltalvel läks ta soov viimaks täide. Ta võis vanale kassa-arstile viia nii kõrgekraadilise palaviku katsuda, et iga takistus sedamaid langes. Aga kui Milli teda kuue päeva pärast, järgmisel pühapäeval, käis vaatamas, leidis ta väga pahura haige sängi serval istumast. Boleslaw kirus kasina ja halva toidu, umbse õhu, väljakannatamata naabrite, tüütavate palvetundide, jälgilt vagatsevate õdede ning — kõigepealt — hinge nüsiva igavuse üle. Seejuures käis ta pilk korraks niisugusel vihkaval põlastusel üle sängiridade, üle rohtudest lõhnava hämarhalli saali, et Milli põuest uhtus leilina läbi midagi ehmusesarnast. Neiu heitis oma paekarva silmad tunnistavalt tema näole.

«Sa pole mitte väga haige, Boleslaw.»

«Kuidas nii?» Näis, nagu tahaks vastuküsija äkki laskuda pikali, toetas aga siis käe vastu ja jäi istuma.

«Näokarva ja silmavaate järgi.»

«Na ja — suremisel ma just ei ole; praegu on mul ka kergem. Ma kardan aga, et ma siin alles haigeks jään. Ja sellesarnast kutsutakse kohaks, kus inimene peab terveks saama!»

«Siis tule ära!»

«Tahtsingi juba, aga ei lastud. Neil on oma määrad, ja seadlused, ja ettekirjutused — kurat teab ja mõistab — —! Ja siis: kas mul mu koduses urkas palju lõbusam on siputada?»

Alles kümne päeva pärast lahkus Czartoryski haiglast ja pidas siis kodus veel mõne päeva kosumispuhkust. Milli võitis tema ihulikust olukorrast rahuldavaima mulje, hoolimata põdurast ilmest, mis viibis ikka veel tema suu ümber ja tuli ta häälekõlas kuuldavale.

«Kas sinu haigus ei ole mitte paljas sissevõetud usk, Boleslaw, — vähemasti osalt?»

«Põikpea! — Miks?» Ta käsi heitus surudes südameaugule.

«Siis mitte?»

Poolaka tomatpunased huuled kiskusid põlastavalt vingu. Ta kehitas õlanukke ja pidas vastust ülearuseks. Pilgu pööras neiust kaugele kõrvale.

Milli vaikis rahulikult tüki aega. Siis ütles oma ausa, laia, pisut töntsi ning seekord veidi väljakutsuva naeratusega äkitselt:

«Kehalik töö on sinule raske, Boleslaw.»

Czartoryski oli oma katusekambris ümber keset põrandat seisva ümmarguse laua ringi sammunud. Ta peatus nii järsult, et parem jalg jäi saapaninale hetkeks seisatuma. Pikkamisi, nagu seisaks see kange kaela otsas, väändus ta pea kõneleja poole. See vaade üle õla tuletas Millile põgenevat hunti meelde ja ta naeratas uuesti.

«Sa arvad siis, et olen l a i s k — — et ma l a i s k u s e

pärast — —» Czartoryski soontes hakkas käärima, ta kaelale ilmus jäme sinakas vorp, teine, peenem tuli vasakul meelekohal nähtavale.

«Ma arvan, et kehalik töö läheb sinule raskeks, et sa pole sellega harjunud, et sinu jõud — — »

«Laiskust võiks mulle ainult see ette heita, kes ei tea, kuidas ma aastate kaupa tööd olen teinud — ööd ja päevad, söömata ja joomata, kõige raskemat tööd, — tööd, mis imes mul vere soontest ja üdi luudest, tööd, mis oli ümber piiratud ohtudega katorgast võllasurmani, — tööd, mis nõudis jõudu, visadust, kannatust, vastupidavust ühel määral, mille üle võid ainult imestuda, aukartlikult, pühalikult imestuda, — tööd, milleks jõu, väsimatuse, tüdimatuse kõrval tarvis oli julgust, julgust, mille jagab inimesele ainult täielik, viimase potentsini täielik enesesalgamine — —»

«Minu kangelane, minu suur kangelane, miks satud asjata keema, miks sa süütad oma kuldsilmad vihas põlema! Ma tean ju, mida sa parteile tähendad, mida sa meie asja ja aate heaks oled teinud, ja ma olen viimne, kes suudaks selle töö suurust, raskust ja pühadust madalalt hinnata või sellest midagi unustada! Ma tean, kelle veetud kirjandus jõudis ikka õnnelikult pärale, ja kui see kas või sinivattide silma alt ja nina eest mööda käis — ma tean, kelle valmistatud pommid olid parimad ja kõige paremini peidetud, — ma tean, kelle juhatusel toime saadi julgemaid ja tõhusamaid ekspropriatsioone, — ma tean lõppeks, et minu Boleslaw silmigi ei pilgutanud, kui loos tema peale langes, ja et ta saatis üleinimlikku vaeva nõudva ülesande geniaalse kavatsemise järgi külmavereliselt korda, kusjuures mitte tema süü ei olnud, et haavatud surmamõistetu jäi arstlikul abil elama! — Minu kallim, tol raskel töö-ajal pesin sulle paari särki ja ma mäletan, kuidas nad tööhigist mädanesid! Kuid selle ning sinu praeguse töö vahel on vahe — see suur vahe, mis on vabatahtliku töö ja sunnitöö, aate tiivul lendava töö ning jämeda ainelise leivatöö vahel. Pealegi pole sinu liikmed, mida ei elusta enam idealismi elektrivoolud, viimase tööga harjunud, nad ei löö sellele ette! Sa pole mitte tööline, Boleslaw, vaid aristokraat. Sa tuled suurkodanlikust salongist ja tahad olla vabrikus mustatöömees! Miks sa ei taha tunnistada, et see on sulle raske?»

Czartoryski ei olnud enam vihane. Nüüd ta seisis keset põrandat nagu inimene, kelle ümbert rõivad nägijate nähes äkki maha on varisenud. Kui ta viimaks pead tõstis ja Milli kõrval lõdvalt, tasakesi värisedes ning pöidlaga laupa surudes istet võttis, oli terve ta olek nagu piinlik-häbelikku jõuetusse kastetud. Ta algas vagusa, madala, sügav-sõbraliku häälega, andes igale sõnale intiimset usaldust-ihaldavat maiku:

«Minu töö, sõbratar — mitte raske pole ta mulle, vaid ropp! — Mitte nii väga raske, kui palju enam ropp. — Ropp, seltsiline, hirmus ropp, inimese au, inimese hinge, inimese hariduse vastane ropp! — Mispärast kurdan ja kirun siis vahel inimliku geeniuse liiga madalat arengutaset, eriti tehnikas, sest kus on elektrinööp, millele vajutades ainelised tegelased, hingetud ja vaimutud, mõttetud ja tundetud töölised, ära teevad kõik mehaanilise töö — kerge ja raske, puhta ja räpase! — Ta tuleb — tahad

öelda — ja, aga teda ei ole! Ja niikaua on tundval ja mõtleval inimesel õigus kehaliku töö vastu hinges jälkust elatada! — Kas tead, kallim, mida mina tunnen, ihulikult ja hingeliselt tunnen, täites palgehigis Magnée & Maelbeek'i orjust? Mu meelest on, nagu pöörleksin ilges roojas ja nagu peaks mu seesmine elu iga silmapilk uppuma haisva virtsa sisse! Mu märga selga mööda roomavad limased konnad üles ja alla, mu rinnal ja kõhul vingerdavad nilbed ussid, mu reisi ning sääri niisutavad ilased tõugud ja jäledad mudaloomad! Ma surun hambad kokku, et hoida okset tagasi, ja tõukan pea külma müüri vastu, et murda oma aju vihast tõrkumist! Oma märjas räpases särgis kannan haisvat häbi ja ihu peal mädanevat põlastust, ja kui ma selle ilule ja puhtusele pühendatud ihu õhtuti paljastan, et teda tema roojas, tema vägistatud olekus vaadelda, siis valan pisaraid, sõbratar — —»

«Sa liialdad, mu sangar, sa liialdad tugevasti!»

Aga kõneleja ripsmed olid niisked.

«Ma kujutan, mida tunnen! On minu tunded liialdatud, siis pole selles süüdi mu keel. — Kuid mitte ainult minu nahk ei kannata, minu rüvetatud inimesnahk, mille kaebed ajavad mulle ahastuse peale, vaid ka minu nägev silm, minu kuulja kõrv, minu haistja nina — ka nemad kannatavad! Seal on harimatuid, tooreid, hoolimatuid minu kaaslaste seas. Kuidas nad sülitavad, nina nuuskavad, haisutavad, mida nad suust välja ajavad! Mu meelest on, nagu roniksin igal õhtul mülkast välja, silmad, kõrvad, nina ning kogu pea pori ja kõntsa täis! — Ja kas sa oskad endale kujutella vabriku peldikut — peldikut, kus käivad m e h e d, kaks tuhat meest — nende seas kombetuid, puhtusepõlgajaid! Tahaksin välja mõelda põrgut suurimate kurjategijate tarvis, mu silma ette kerkiks see koht kõigi ta jäledustega! — —»

«Sa liialdad, sõber, — sinu hing on haiglaselt ärritatud!»

Aga kaebaja pühkis silmi.

«On mu hing haiglaselt ärritatud, siis süüdista põhjusi, mis seda on teinud! — Ja nüüd mõelda, et see elu, see loomaelu, see porilooma-elu kestab veel aastaid, vahest koguni aastakümneid, ja mõelda, et laine, mida ootame, et pääste, millesse usume, uskuda p ü ü a m e — —»

«Ta tuleb!»

Aga kurtja nuttis ainult, nuttis nagu laps, ja hoidja silitas ta pead ja sosistas kallistades:

«Mu kangelane, mu suur kangelane!»

3

Mõni kuu hiljemini võis Boleslaw Czartoryski pöörda vabrikule selja. Tal oli korda läinud ema südant pehmendada, kes talle isa selja tagant, ehk küll enda eralaekast, määras kakssada viiskümmend franki kuus ülalpidamisraha, mis tal ühest Brüsseli pangast igal esimesel vastu tuli võtta. Seda annetust ei kaasastanud aga mitte leppimine ema ja poja vahel. Viimast polnud Boleslaw palunud ega proua Czartoryski, sündinud Sagurski, talle pakkunud. Ema kirjal oli ainult kaks lauset, millest käis üks ligipandud

pangatähe kohta, kuna teises öeldi, et Boleslaw ei võlgne temale määratud alimentide kohta isale mingit aruannet.

Noore Czartoryski imestus katse kordamineku üle oli suur. Ta oli selle nii hästi kui lootuseta ette võtnud. Alles mõni päev varemini võis Milli tema suust kuulda, et säärane mõte olevat lihtsalt pöörane. Mässajal, terroristlikul mässajal, kes võitleb palgaliste väes palga-andjate vastu, kes peab iseenda klassi vastu leppimata sõda, kes hässitas omal ajal pealegi enda lihase isa töölised vihasele ning võidukale streigile üles — säherdusel neetul ei olevat ühegi Czartoryski ega ühegi Sagurski poolt abi oodata, siin salgavat liha liha ja veri vere.

Aga mitte üksnes asjatuks ei pidanud Boleslaw soovitatud sammu, vaid enese kohta ka alandavaks. Verivaenlaste ees põlvi nikutada, kuigi ainult taga nõudes oma ainelist lapseõigust, see kujutelm tekitas talle rasket hingevõitlust, nii rasket, et ta lõppes paari päevaga näost ära, nagu oleks ta läbi käinud pikast purevast haigusest. Kui ta viimaks ometi otsusele jõudis emale kirjutada, siis ainult trööstival üritusel, kirjale mitte anda paluvat laadi, vaid jahedalt küsivat, ning argumendi najal, et ta ju enda meelsust saadava raha eest ei müü, — tingimus, mida ta oma ridadele lisamata ei jätnud.

Czartoryski-proua raha äratas noore poolaka uuesti ellu. Tema sõbrad ja seltsimehed võitsid endise Boleslawi tagasi — selle, kes ta revolutsiooni eel ja ajal oli olnud. Tema skeptitsism kadus, ta usk ja lootus suurde pöördesse lõi jälle pakatama. Ta pühendas kogu oma jõu — ja seda oli tal varsti peaaegu enam kui enne — parteile. Ta hakkas koguma, kohendama, korraldama, uusi sidemeid heietama, katkenuid sõlmima, pragusid täitma. Terroristlik taktika, mis ikalduste ja äparduste ning täielise tagajärjetuse tõttu kippus leidma kahtlejaid, omandas temas pooldaja ning kaitsja, kelle ülem mure oli rõhutud umbusklikke üles raputada, et hoida erakonda ähvardava lõhe eest. Kui mõjukamaid juhtide ja algatajate seas, istus ta uuesti kindlalt sadulas, tema mõte viljastas erakondlasi võõrsil ja kodus.

Oma eraelu seadis Boleslaw Czartoryski euroopalikumale, inimesväärilisemale tasemele. Ta kolis Schaerbeek'i suitsu ja tolmu seest elama Ixelles'i aguli puhtamasse ossa, nõutas endale parema söögikoha, hakkas korralikumalt rõivastuma, heitis enese teaduslikule edasiõppimisele uue rõõmuga rüppe. Oma rikkusest ei jätnud ta Millile osa andmata. Ta kinkis temale juba teisel kuul nägusa kostüümi, hiljemini pesu ja raamatuid.

Seal juhtus, et Millil oli ühel päeval väike viirastus. Tulles raske hambavalu pärast arsti juurest nägi ta ühest esimest liiki kohvikust Place de Barricades'i ääres välja astuvat sirget mustaverd härrat, istuvat ootavasse automobiili ning ära sõitvat Boulevard du Jardin Botanique'i poole. Võõras kandis silinderkübarat, kindaid, lakksaapaid ning inglise lõikega elegantset promenaadiülikonda, millele ta sõidukisse astudes peale tõmbas sinna jäetud peene helkja ülerõiva, sest kevadine hommik oli soe. Milli nägi teda paarisaja sammu pealt — silmapilk profiilist, silmapilk selja tagant, siis ta oli kadunud.

«Imelik sarnasus!» naeratas neiu ja tõstis pihupesadega kokkupandud käed nina mööda silmade vahele. Need rohekashallid sil-

mad olid praegu sekundiks pärani rebenenud ja iga läike kaotanud. «Imelik sarnasus!» kordas ta vabaneva hingetõmbega, kuna ta haisevale siniloorile, mille ümber nurga käändunud auto tolmujugade vahele lehvima oli jätnud, avatud suuga järele vahtis. Kui Milli jõudis kohviku ette, millest noor võõras välja oli astunud, peatas ta akende all sammu, et piiluda suurde valgesse, rohke kullaga kaunistatud pearuumi. Lähemal hetkel aga lõi käega ja kõndis edasi. Ikka veel tundis ta bensiinilõhna ninas, see hammustas teda, tal oli korraks tunne, nagu peituks ses lõhnas mingi isiklik tigedus tema vastu. Hinge kinni pidades ja pea pahemale õlale löönud, sammus ta ruttu üle laia bulvari ning pöördus siis lähemasse põikuulitsasse, kus ühest juustukauplusest välja imbuv teine lehk ta senisest vabastas.

Varsti ei mõelnud ta enam tähtsusetule juhtumile, uued uulitsanähtused paelusid ta tähelepanekut. Üks nutja lapsuke küsis talt teed, keegi aluskuue väel puukingades komberdav noorik pillas piimapudeli kõnniteele puruks, kuski lahtise akna vahel kriiskas naerda pesev tüdruk, kelle sääremarju ähvardas koerustav maalripoiss punase pintsliga; siis jahmus Milli ühe uksel seisva kõrtsinaise määratu rinnakõrguse üle, ehk ta küll sääraste havatsustega Brüsselis juba oleks pidanud harjunud olema. Lõppeks tuletas end temale ta hammas kahtlase tuikamisega jälle meelde.

Aga kui ta poole tunni pärast koju jõudis ja mähitud põsega sängi heitus, teadis ta korraga, et ta teel oli näinud Boleslaw Czartoryskit.

See teadvus voogas tast läbi enam ihuliselt kui hingeliselt. Milli meelest oli, nagu hakkaks äkitselt ta suurtest varvastest palav surin üles keema — jalgu, sääri, põlvi, reisi mööda üles kuni südameni, ning südamest lõi ta auraval pahvatusel pähe. Silmade ees välgatas helk. Ses helgis oli Boleslaw. Ta seisis nagu peeglis. Silinder — püstkrae — saterkuub — lakksaapad — automobiil — —

Varsti ei tuksunud Milli hammas enam, aga ta liikmeis, jalgadest kaelani, hakkas kentsakalt kribelema ja torkima, ta nahk seljas ja rinnal lõi täis kihelevaid pindusid, külmahood, nagu palaviku eel, tulid ja läksid, ning juustes, kui ta külmad sõrmed neid puudutasid, tundis ta särinat ja praginat, nagu oleks kõvakummist kamm neist läbi käinud. Kuna ta kõigest kehast külmetas, kuna ta näpuotsad kohmetusest olid tundetud ja huuled tegid lõdisevaid väristusi, õhetas kogu ta pea kuumusest, mida aga katsuvad käed ei leidnud. See seesmine kuumus tuli rattast, mis ta pealuus oli keerlema siginenud. Raskelt, aeglaselt, vaevu, aga kindlal täpsusel tegi ta oma ringid ja iga lõpetatud ringiga kooris end ratta pealt lahti üks ja sama mõte: Miks ei tea mina sellest ülikonnast, sellest kübarast, neist saabastest? Ja jälle algas hoovav, rabelev, ägav keerd kitsas umbses ruumis, ning rattasse tuubitud aju oma vägivaldses surutises kippus peale kasvava kuumamise kaotama iga muu tundelise funktsiooni. Alles mõne tunni pärast täis nõrgestavat tüütavust jätkus rattalt loobuvale mõttele vaheldav lisa ja Milli luges kinnisilmi ja nähverdavail huulil korra korra järgi: «Kakssada viiskümmend franki ja auto-

mobiiliga! — Kakssada viiskümmend franki ja automobiiliga! — Kakssada viiskümmend franki ja automobiiliga! — —»

Ta hüppas sängist, viskas rätiku peast ja tõstis pesuvaagnast külma vett pealaele. Kui ta end kuivatades astus peegli ette, püüdis ta endale muretult näkku naeratada. Aga peeglist vahtis talle vastu nii lollakas, nii pururumal nägu, et ta muiglev suu tardus jahmusse. Kunagi enne polnud ta ühtlasi oma jumelisest näotusest nii sügavat, nii hinge põhjani küündivat tunnetust saanud. Värisedes, kahvatunult põrkas ta väikese tolmunud peegli eest tagasi ja alles nüüd sai ta järele anda imelikule naerukõdile, mis painates talle peale käis. Ta hakkas irvitama — esmalt põrandale maha, siis oma suurte punakate käte peale, siis enda keha mööda alla, viimaks aknast välja.

Mõne aja pärast vajutas ta käed puusa ja hakkas norus päi sängi ja pruuni kušeti vahel edasi-tagasi tammuma. Ta laubal ladunes rängalt rüselev mõtlemine, mõtteline maadlemine, mis näis ta sisemist jõudu nõnda kulutavat, et ta veerandtunni pärast rammetuseohkel vajus sängi veerele. Ent varsti raputas ta enese jälle üles ja hakkas äkki kärmesti rõivastuma. Kindla kahmega valis ta kollase eesriidega varjatud nurgavarnast, mis täitis kapi aset, Boleslawi kingitud tumesinise kostüümi ning uue sama karva garnituuriga kevadekübara. Hoolsuse ja osavusega, mille sihikas kainus talle eneselegi tundus võõrana, ehtis ta enda soengu moekohaselt üles ega unustanud kammiotsaga oma kaunis tihedaid kulmukarvu peenejoonelisemaks korraldamata. Juba seisis ta, kindaid kätte tõmmates, minekuvalmilt ukse ees, kui ta korraga ägedasti pead väristas ning tagasi astus. Kuum hoog imelikku häbi uhas ta kõrvalestad verd täis ning juustes tundus, ilma et ta neid oleks puudutanud, endist särinat ja pragin'at, mis varises sealt pikkamisi selgroogu mööda alla, kuiva palavust kaasa vedades. Lähemal pilgul hakkas ta ennast niisama kärmesti rõivaist vabastama, nagu ta nad praegu selga oli tõmmanud. Ja seejuures võis ta korraga vabalt, ükskõikselt, endapilkeliselt naeratada ja ta naeratas nii kaua, kui kurgust üsna lahedasti kuuldavale puhkes selgekõlaline tõsine naerulagin kerge kandlesumina saatel.

Milli valmistas endale petrooleumil lihtsa lõunasöögi — kell lähenes juba neljale —, ümises talitades ebamuusikaliselt nagu kunagi üht prantsuse vodevilliviisikest ja võttis, kui küpsis laual, päris puugiisuga rooga, rüübates poolikust pudelist paar klaasi liisunud õlut juurde. Vaevalt oli ta söömise lõpetanud, kui lai laiskus heitus lõdvalt ja logedalt ta liikmete üle. Ta tundis enda noore, tüseda ihu murenevat nagu raskeks, niiskeks püülijahuks, kaotavat iga luupideme ja paksult ning rängalt kippusid laud roidunud silmade üle vajuma. Kui ta haigutades kušetil puhkeaset oli võtnud, äigas teda veel paar korda udune mõte, et homme on pühapäev, täna aga laupäev, ja et ta paneb hambavalu pärast, mida enam ei ole, terve tänase tööpäeva tuksi. Siis magas Milli, nagu oleks iga ärevus ta hingest pühitud.

Ja varsti istus ta Boleslawiga automobiilis.

Oo, mäherdune härrassõit!

Ta sallimatus õhkumürgistava haisutõlla vastu oli korraga kadunud — kes ise autos sõidab, ei see teda enam vihka.

Haa, mäherdune lõbusõit!
«Boleslaw, kas sa mitte kergemeelseks ei lähe?»
«Kuis nii?»
«Kakssada viiskümmend franki, ja automobiiliga!»
«Mõni asi! Tahan kord olla ka inimene.»
«Kas ainult need on inimesed, kes sõidavad autos?»
«Jaa, laps.»
«Miks pole ma sind enne näinud ses rõivas, selle kübaraga ja nende saabastega?»
«Kandsin kogemata teisi, kui sina mind nägid.»
«Aga nad maksavad hulga raha ja sul on kakssada viiskümmend franki kuus.»
«Sellest piisab.»
«Ei sest piisa. Korter ja kost maksavad sul sada kolmkümmend franki. Sinu sõidud partei heaks nõuavad rohket kulu. Ema raha on sul alles neljat kuud tarvitada, ja mis oled sa kõik juba ostnud! Arve lonkab, Boleslaw!»
«Mitte minu, vaid sinu arve.»
«Näita, mis kell on, kallim! — — Kae, sul on ka kulduur taskus, mida aimasin, ja sinu kindast läbi näen, et sa omad kiviga sõrmust, mida sul enne ei olnud. — — Arve lonkab, mu kangelane!»
«Kuradi nuuskur! — Mul on kolmsada viiskümmend franki kuus!»
«Miks sa luiskasid?»
«Nii nalja pärast. Kellele mul siis on aru anda! — Ja siis — sa tead ju meie venelasi; kui kuulevad, et seltsimehel on raha — nagu kaarnad kallal!»
«Boleslaw, sa pole mulle kunagi ema kirja näidanud. Näita mulle kirja, milles ema sulle raha määrab!»
Vupsti lendas Milli tõllast. Kallima küünarnukk oli teda raskesti rabanud. Ja auto pistis kui nool kohvipruuni udusse, kuhu ta sädemeid puistates kadus.

Kuid Milli järele jooksma! Hingeldades, lõõtsutades, kätega pruuni pimedust lahmides, pool roomates, pool ujudes. Aga tema jalad on tinanenud pommideks, neid tõmbab maapind ligi; ta arvab jooksvat, ei pääse aga paigast. Katsub karjuda, kuid kurgust kähiseb vaid kähin nagu lõhkisest lõõtsast.

Korraga sähvatab talle meelde, et ta võib lennata. Vaja ainult, jalga maad vastu tõugates, hoogu võtta, ja kõrges vibus vuhisedki üle majade ning tornide. Ja Milli lendab. Juba esimene vuhang viib ta määratu maa edasi, üle Rue Royale'i, üle Kongressiplatsi, üle sihvaka Kongressisamba. Ning Millil on petmata tunne südames, et ta sõuab automobiili sõidusihis. Nii pea kui ta on alla heljunud, uuendab ta hoo tugeva tõukega, ja ühtlaselt, vagusalt, sirgelt, graatsiliselt ujub ta läbi hämara õhumere, mille siidlained paitavad pehmelt ta leegitsevat palet, ta lehvivaid juukseid, ta kaugele sirutatud püügikäsi.

Seal — seal seisab taga-aetud tõld!
Ühe väheldase palee ees.
Tõlla numbrigi näeb lendav neiu ära: kolmkümmend kolm.
Pruun pimedik on kullakarvaliseks helenenud, ta koidukuma

on läbipaistev nagu Champagne'i vahuvein, silm küünib asjadele põhja, olevustele südameni.

Ja tõllast hüppab Boleslaw Czartoryski. Ta mustab kullasel põhjal nagu inetu tõrvajutt. Ja kaob paleesse, mille ukse talle kummardades avab rähnikirju livreeteener. Autos istub üksnes veel ta tukkuv juht.

Aeglasel öötsel, hanguva üdiga, tarduva verega, kohmetunud keelega vajub väsinud lendur maja ette maha.

Ta tunneb seda maja.

Seda maja on talle kord näidatud.

Ses majas resideerib — tsaaririigi saadik — —

Kuna ta silmad lahti lööb, kuuleb Milli veel oma kuiva, kõrvetavat kiljatust. Ihuga, mida täidab viimase kui ergukiuni suur lainetav hingevalu, jääb ta asemele. Ent õhtune päike on saabunud akna kohta. Ta punab kambrisse vasekarva küttega. See vaskne loit täis surevat ilu heitub suudeldes kannataja näole, kuivatab külma higi ta põskedelt, imeb värisemise välja ta kätest ja jalgadest, põletab kivikõvaks ta südame ja litsub armuheitmatuse märgi ta huultele. Ja korraga on toibujal silm, mis näeb nägematusi, ja kõrv, mis kuuleb kuulmatusi. Ta teab oma kangelast tulevat. Kaugelt eemalt alles, lähema põikuulitsa nurga ümbert. Aeglaselt astudes, muretult vilistades, rõõmsasti naeratades läheneb sõber tema hallile kodule. Nüüd vajutab külaline uksekellale, nüüd avatakse talle, nüüd nühivad ta tallad kolme trepi astmeid, ja nüüd koputab ta sõrmenükk ukse pihta! — «Sisse!» — Ja nüüd ta astub sisse.

Ta kannab oma harilikku halli ülikonda, oma veidi pleekinud viltkaabut ning saapaid, millel on ainult läiknahka ninad. Boleslaw, nagu kunagi. Ka näoilmelt, silmavaatelt, liigutustelt. Punane lillenupp tema nööpaugus — ka see pole uudislik.

Ta teretab ja see teretus jääb ainsaks sõnaks, mis omandab nende vahel häälelise heli.

Milli pikutab liikumata paigal. Ainult pea pöörab ta läheneja poole ja oma paashallid silmad hammustab ta tema kullapilku kinni. Ja sügavamale ning üha sügavamale lööb ta kihvad, nii sügavale, et nad ulatuvad silmast südamesse ja paistavad läbi selle saatanliku saladuse. Aga nad joovad ka verd, nad imevad välja viimase kui punase piisa noormehe õitsvast näost, ta paisuvaist huulist ja kaunitest kätest, kuni ta seisab haualise ihuga oma hukkaja ees.

Ja nüüd sünnib midagi võimatut.

Kangelane muutub koeraks. Ta hakkab vinguma ning vinisema. Ta nuusklevad ninasõõrmed liiguvad värinal, ta alandlikud koerasilmad nuruvad niiskelt. Kuna ta maha vajub nõtkuvate põlvedega — pikkamisi, toll-tollilt, lõdisedes — vingub ta valjusti nagu koer, kelle keha ähvardavad hoobid, täis haledalt paluvat hirmu. Ja nüüd on ta vajunud härdal nuuksumisel käpuli — —

See avatleb, see hässitab üles! Lustikarjatusega kähvab vihane naine jalule, haarab nurgast pihku vana vihmavarju, avab teise käega kambriukse ning laob nutvale koerale niikaua hoope selga, kuni teda enam toas ei ole.

Ookean puhkas esimeste tähtede valvel, ma rinnutasin pau tagumisel reelingil ja kuulatasin tema soolast hingamist. Korraga sahises videvik minu kõrval ja ma kuulsin sosistatavat:

«Ta tuleb meile järele, ikka järele!»

«Seal ei ole midagi, usu mind!»

«Ta on laeva joomes ja tuleb meile järele, ikka järele!»

«Siin on ju veel teisi nägijaid: küsi neilt, kas meile tuleb midagi järele! — Härra — vabandage! — kas näete laeva joomes midagi, mis ujub meile järele?»

«Mis see peab olema?»

«Üks punane viir.»

Ma vahtisin ja eitasin.

«Vaadake teraselt ja hoolega!»

Ma tegin seda ja eitasin uuesti.

«Kas kuuled, Truude, seal ei ole midagi! Kõik ütlevad, seal ei ole midagi!»

Truude vaikis, aga tema silmad trotsisid: «On!»

«Kas sa ei tahaks magama minna, laps?»

«Ei.»

«Või salongis lugeda?»

«Ei, ema.»

«Siis vahi vähemalt mujale: teki poole, taeva poole, paremale või pahemale poole!»

Mu meelest oli, nagu päästaks tütarlaps oma penikoorma pikkuse pilgu mõne pideme küljest vaevu lahti, kui ta reelingilt taganes ja meist eemale teki poole liikus — sammudega, mis visad olid sigima. Ja oma näost ja kujust jättis ta mulle jooned maha, nii kitsad ja teravad, nagu oleksin näinud kedagi tõvevoodist tõusnut. Ma panin ka tähele, et Truude, kui ta siin ja seal veidi oli seisatunud ja silmakirjaks ringi vaadanud, lähenes vargsi ülateki trepile, mille poole ema selg oli pööratud. Ma ei varitsenud teda enam, olin aga kindel, et ta puges trepist üles ja sealt — vahest mõnest meile varjatud kohast — liitis oma tard-usklikud nägijasilmad selle nähtamatu külge, mis ujus punasena laevale järele.

«Õigust-öelda — ma isegi näen teda,» ümiseti minu kõrval.

«Punast viiru? — teie ka?»

«Jaa — ma ei taha seda tema kuuldes ainult mitte öelda.»

«Te näete seal laevavöödis —?»

«Mitte üksnes seal — ma näen teda ka mujal. Ma näen teda igal pool ja igal ajal, kui t a h a n. Truude aga näeb teda tahtmata, ja see on see õnnetu vahe! Ta nägi teda järgnevat laevale, mis tõi meid Alaskast Seattle'isse, ta nägi aknast teda järele kihutavat rongile, mis kandis meid Seattle'ist New Yorki — tuhandeid penikoormaid, härra, — ja nüüd saadab ta meid New Yorkist kolmat päeva Hamburgi poole! Minust jääb

ta ajuti maha, kui mu mõte kaldub mujale — minu tütrest ei jää ta mitte maha. See'p see õnnetu vahe on!»

Minu pilk püsis palgel, millele sumedalt nõrgus ühe elektrilambi kõrgelt tulev valgus. See oli neid noor-vanu nägusid, nagu neid ilmub Ameerika läänest ja lõunast — õige vanus elab neil silmis, ülearune nahas, mis on pärgamendiks muutunud. See pärgament siin oli veidi omapärane kriipsukeste peaaegu mustava sügavuse poolest: eriti otsaesine sarnanes praegu aparaadi alt tulnud telegraafikirja ribaga. Võõra silmad aga olid selged ja nende vaade karge.

«Te tulete Alaskast?»

«Ja, Douglas Islandilt.»

«Kas sel saarel mitte kulda ei kaevata?»

«Jaa, seal kaevatakse kulda. Jää ja lume alt kaevatakse kulda. Minu meeski, kes sinna jäi, kaevas ja pesi kulda. Muidugi mitte endale, vaid neile härradele, kes elavad San Franciscos, Chicagos ning New Yorkis ja märkavad oma aktsiatest, et kuski tundmata maailmanurgas peab olema koht, kus kaevatakse neile kulda. Vahest on nad kogemata ka ajalehest lugenud, et talv kestab seal üheksa kuud ja külm ulatub kuuekümne kraadini — võib olla, ma ei tea. See aga, mis meile mõlemale järele jookseb, ei seisnud vististi mitte lehtedes, mida nemad loevad, seda teavad ainult suuremad neist — need, kes seda ise näevad, kord või paar aastas — ja need on nägematud; nad on ka keeletud ja kurdid.»

Oli, nagu mähiks end kivi ümber, mis kõneleja häälest kuuldunud, korraga midagi pehmet, kui ta mõne aja pärast minu tumma pärimise tõttu jätkas:

«Ta ei tahtnud ju esiotsa, ta läks üksi sinna, ta kannatas ka aasta ja mõne kuu vahvasti ära. Aga inimene, kes jääb seal vähegi inimeseks, see ei saa siis enam — ta sirutab käed välja: appi, appi, mu süda sureb jääs ja öös, tulge ja soojendage, tulge ja sulatage teda! — Ta ei kutsunud — ei! Otsekohest kutset ta kirjades ei olnud. Kuid ma lugesin neist ometi, et ta kutsus, ja Truudegi sosistas: «Isa hüüab meid!» — Ja kui ta viimaks kutsus, argselt ja järgmise reaga hoiatades, siis olime isegi juba valmis minema, Seattle'i olime jätnud salaja juba jumalaga. Ja kui ta meid seal vastu võttis ja käed meie mõlema ümber risti lõi, siis tilkusid tal silmad ja ta ütles: «Meie kolmekesi — see on jälle elu! Küll te näete, kuis me kokku hoidume — alles siin õpivad hinged kokku hoiduma!» Ja me hoidusime kokku esimesest tunnist viimseni; üks soojendas kahte ja kaks ühte, kuna väljas paukus pakane ja maailm oli üks ainus valge kõrb ja kinkude taga ulgusid hundid.

Aga mis s e e seal on? — Ma vaatan ja vaikin; see oli hommikul pärast esimest ööd. — «Ema, mis s e e seal on?» tuleb ka Truude selsamal pilgul. — «Laps, ma ei tea mitte.» — Ja vaatame mõlemad aknast ja vaikime võidu, ja Truude sosistab viimaks: «Sest ta meile ei kirjutanud ega kõnelnud õhtul!» — «Siis pole see midagi!» — «Ema, ma lähen vaatan ligidalt.» — «Ära mine — küll ta räägib ise.» — «Ma ei lähegi.» — «Ja kui ta mitte ei räägi — ära küsi talt, Truude, ka mina ei küsi!» — «Ei, ema, ma ei küsi.» Aga ennast vabistab salaja viirg ja silmad

imevad lume seest punast — seda isekarva punast, mida just lumi nii kergesti ning kindlasti aitab tunnetada.

See, härra, see oli meie punane triip. Ta tuli kaevanduste poolt lumme sõtkutud kõva rada mööda ja lõppes ühe suure hoone ees, mille sildilt võis lugeda, et see on haigemaja, ja selle kõrval seisis surnukuur ja meie hurtsik mitte kaugel kummastki, teiste omataoliste seas. Ja madal rebukarva päike paistis piimvalgest taevast, meri sinetas rohekate jäärahnude vahelt ja piki kumendavat lagendikku vingerdas see veripunane, võhivõõras köis. —

Me pidasime sõna ega küsinud. Ja tema ei kõnelnud. Need esimesed õhtud ja ööd — ta tegi nad endale pühadeks. Me mõlemad aga ootasime pikisilmi värsket lund, ja tõesti — ühel ööl hakkab sadama ja hommikuks on punane viir kadunud.

Kuid mitte kauaks. Truude ja mina, me talitame köögis ja kambris, paar tundi on tööga möödunud, kui ootamatult karjatab Truude eestoast: «Ema — ta on jälle seal!» — Oligi jälle seal. Üsna värske, helepunane, sula — peaaegu aurav veel! Päike aga paistis ja lumi siretas.

«Ja — sinna pole midagi parata, sellega peate harjuma,» ütleb isa viimaks, «sest see ei kao sealt kunagi.»

«Mitte kunagi?»

«Ei. Keegi pole näinud seda rada punase sooneta. Ikka leidub jälle mõni, kes vaapa uuendab. Aga sellega harjub. Püüdke teiegi harjuda.»

«Isa!» lõdiseb Truude.

«Ära karda, tütar, meid on palju! Valik on suur ja mul on õnne. Nüüd aga, kus teie mul nii ligidal, nüüd peab mul kümnevõrra õnne olema. Seks kutsusingi teid siia.»

Ja, neid oli seal palju, härra! Nimetab ju The Treadwell Gold Mining Company omaks kõige suuremat kaevanduskonda maailmas. Ja et ta raha ei raiska kaitsevärkide peale — need puuduvad tal peaaegu täiesti —, siis võib ta jagada seda kõrgemat dividendi, ja töölised elavad õnne peale — sõjamehe õnne peale. Nende julgus on, et neid on palju. Lahingu kuulirahestki tullakse ju tagasi. Punane viir aga ei puutu neisse, kes tagasi tulevad — seda hoiavad alal need, kelle õnn äkitselt äpardus. —

Sellega pidime harjuma — Truude ja mina. Me ei harjunud. Mina veelgi, mitte Truude. Nagu oleks ta teda nõidusega hukutanud ja peibutanud, tema silmi kurja väega külge kiskunud — ma tabasin plikat ikka jälle aknalt, millest seda äpardunud õnne rada kõige paremini võis näha — päikese, kuu ja sähvivate virmaliste valgusel, aga ka õhtusel pimedusel, kui meie otsatu lumekõrb end üksnes ise valgustas. Ja nõnda oligi enamasti Truude see, kes esimesena nägi, kuidas raamil ja purjeriidest katte all jälle ühte neist mööda kanti, kes punase joone värskendamist enam teiste hooleks ei saanud jätta. Seal ta nirises ja auras ja hangus, see hirmuga hoitud kallis mahl, ja kirjutas lumele küsimuse, mida igaüks püüdis kurku kugistada — küsimuse: kes on järgmine?

Ka Truude ei küsinud. Ta vaikis vähvalt kõik need kaheksa kuud. Aga ta kulus kitsaks selle vaikimise kätte ja tema vaates võttis miski aset, mis oli mulle võõras. Ja nõnda jõudis kätte öö.

see päevavalge kuupaiste-öö, kus leidsin ta akna eest — ta seisis seal särgiväel ja lõdises ja kuulatas enam kui vahtis. Ka isa ärkas. — «Isa, ära täna mine! Ära mine täna!» — Raske oli teda rahustada, raske isal lahti saada tema käsi enda kaela ümbert.»

«Teie mees läks?»

«Ta läks ometi,» kostis Gertrudi ema mõne aja pärast. «Ta läks oma kümnekordse õnne peale, aga paari tunni pärast selgus, et ta oli järgmine. Ja järgmine neist, keda suurest hoonest ruttu kantakse hoiukuuri.»

Ema silmad otsisid tütart. Nad leidsid ta ülateki rõdult. Truude vahtis liikumata peaga.

«Ja nüüd?»

«Nüüd viin ta Reini äärde, ehk aitab Reini-isa, — mul on temast armas lapsepõline mälestus. Ka elab mul seal veel omakseid. — Truude! Truude!»

Truude pea tuksatas üleval. «Jaa, ema!»

«Head ööd! Ma loodan isa Reini peale. Head ööd!»

Ma jäin veel kauaks reelingile rinnutama. Sest nüüd nägin minagi teda. Ta ujus meile laevatee vahuvöödis pikalt ning punaselt järele, ikka järele, püsimatult järele...

Laudkond on juba kohvi ja likööri järjel — õieti järjel, kus hakatakse kõike segi jooma, kus tellitakse võistlemisi kallist ja kallimat, sobivat ja mittesobivat, et aga arve saaks imponeeriv, — järjel, kus kõik kõnelevad, aga keegi ei kuula ja kus on tralli puhkemiseni ainult veel mõni minut aega.

Siiski — kui t e m a võtab sõna, tema i s e, siis kuulatakse. Ta on siiani olnud kaunis tagasihoidlik, isegi jahe, mõne vastu peaaegu kõrk. Sest ta ei tunne neid peale ühe või kahe, ja neidki ainult kaude veidi, — ta ei tea midagi lähemat tasemest, millel nad ühiskondlikult seisavad. Mõned neist on pealinnast, teised provintsist, isekeskis nähtavasti enam-vähem head tuttavad. Mida Endel Luuding aga teab, nende nägudelt loeb ja nende suist kuuleb, on see, et nad kõik on tema vaimustatud austajad. Kutse, õnnestada nende lauda pärast etendust oma kuulsa isendiga, tuli temale ta spordimehest venna kaudu, kel on kambas paar ühingusõpra.

Nad joovad ikka jälle tema terviseks, tema kunsti auks, nad ülistavad ikka jälle ta annet ning häält, ja nende seas on neid, kes ei oska sõnu teha, ei selliseid kohmakaidki, nagu teevad teised, ja need vahivad talle naerataval hardusel üksisilmi näkku ning rasvaläik nende silmis ütleb: Või t e m a'p see ongi, tema i s e!

Endel Luuding on sellega nii harjunud, see kordub ju peaaegu iga õhtu. Iseäranis kabareedes, kus ta teatri kõrval veel esineb, ei jäeta teda rahule. Ta on sellega nii panetanud, et mitte öelda: sellest tüdinud! Tõesti, ei oleks nende õhtulauad enamasti nii ohtralt varustatud, Endel Luuding päästaks enda iga kord salaja tagaukse kaudu.

Nii mõneski seesuguses laudkonnas tikub talle pähe teadvus, et ta ohverdab. Ei ole ju ükskõik, k e s sind austab, k e l l e g a sa istud külg külje vastas ühises lauas; juba sinu elegantne ilming mõne kamba keskel on ohver sellele kambale. Nad võivad sind ju austada, sihukesed matsid pühapäevakuues, aga austagu eemalt, ärgu ahnitsegu au järele istuda sinuga ühes lauas, saada sinu suust vastust oma totakaile tähendusile ja küsimusile! Säärastest tuleks tõesti eemale hoiduda, kui nad praegusel kitsal ajal nii virgad ei oleks muretsema õhtuse ja öise laua eest, kui sind nii mõnigi neist ei üllataks otse rafineeritud pidupikendustega pudelis ja taldrikul.

Kuski kaugemas lauas lastakse kedagi elada — klaasid kõlisevad kokku. See sütitab siingi. Keegi tõuseb ja kõneleb. Ei mõisteta, mida ta ütleb, taibatakse vaid, et ta austab kunstnikku, ja ta teeb seda nii hingest, et silmad tal märguvad. Ta tänab korduvalt seda päeva, mil talle õnn osaks saanud isiklikult tundma õppida iseseisva Eesti suurimat talenti, istuda temaga ühes lauas, vaadata temale sil — — kõneleja hääl murdub. Vältab veidike,

enne kui ta, klaasi otsides ja selle viimaks leidnud, suudab anda «ta elagu» viisile algatust, olgugi et liiga kõrgelt.

Kunstnik tänab lihtsalt, ilma vastukõneta. Laudkond tundub talle pisut niisugusena, kellega raske või veel vara on kokku sulada. Ent ta ei taha olla ebaviisakas, seepärast ütleb, puudutades käega oma hästi võitud ja hoolsasti soetud pead:

«Härrad, mis teie lauas viibimise mulle iseäranis armsaks teeb, on see, et siin ei ole naisi.»

Naerdakse.

«Mis ajast peale põlgab siis meie Endel Luuding naist?» küsib keegi.

«Ma ei põlga mitte just naist, vaid ainult tema liialist küllust. Kas mõistate?»

Naerdakse jälle.

«Ma näen, teie ei mõista mind, sest muidu te ei naeraks,» ja Endel Luudingi ilme süveneb tõsiseks, mõrutõsiseks, peaaegu traagiliseks. «Minusugusele saab see ülikülllus otse ristiks, niisuguseks ristiks, et annaksin poole oma elu ja sissetulekut sellele, kes päästaks mind naistest! Teil pole ju aimugi, kuidas nad ligi tikuvad, mäherdusi teid ja riukaid nad seks tarvitavad, millise visadusega nad sul küljes kleebivad! Neid on neljateistkümnest neljakümne eluaastani, erandlikult ka nooremaid ja vanemaid, ja neid on kõigist kihtidest kuni uskumatu kõrguseni. Ma ei taha olla indiskreetne, muidu kõneleksin ministrikaasadest, paruniprouadest... Kas teate, härrad, mind muljub nagu vanne, mille all ma viimati murdun!» Ja Endel Luudingi hästiravitsetud valge käsi teeb hinge üdini mõjuva liigutuse lauba poole.

Kõik vaikivad. Ainult üks köhatab pisut suhtumisi, aga see on vaid kunstniku spordimehest vend.

«Te võiksite ju vastu lausuda: ole ligipääsetamatu, aja okkad välja, kihuta nad uksest välja kas või piitsaga! Aga seda on kergem öelda kui teha. Esiteks oled ikkagi lihalik inimene —»

«Ahah!» ja summutatud lõbutuju.

«Nojaa, härrad, — mõni teeb su siiski soojaks, kui mitte muidu, siis pisaratega. Kaastunne tükib rinda. Mõelda, et ta kannatab, et tal sinuta elust midagi ei ole, et ta ööd ja päevad sinust on unistanud, — härrad, kel teist oleks süda teda ära tõugata?»

«Minu vend armastab kelkida,» ümiseb Endel Luudingi spordimehest vend. Ta nägu punab, näpud keerutavad liköörklaasi laual.

«Teinekord jälle on see lihtne viisakustunne, mis sind sunnib järele andma,» jätkab kuulsus, möödudes rahuga venna märkusest. «See on see tunne, või vaist, või aje, mis sunnib haritud, hästikasvatatud inimest kummarduma, kui kukub kinnas distingeeritud daami näpust, mis sind vagunis põhjustab temale ruumi tegema, talle klaasi vett tooma, kui tal on janu. Muidugi, distingeeritud peab ta olema, see daam! Ja kui ta siis veel mõistab sinu kunsti, mõistab tõesti, nii et on näha, et mõistab, ja külvab sulle vaimustatud kiitust — ja, härrad, siis ei *saa* ometi teisiti!»

«Ega saa, paraku!» õhkab kõneleja spordimehest vend.

«Minu va vennas seal pillas sõna kelkmisest.» Endel Luudingi

pilk teritub torkavaks. «Temal mehikesel pole õnne naiste juures, hoolimata sellest, et ta suur matador on kõiksuguseis jooksudes, tõstetes ja tõugetes, ning ka nokastanud näib ta juba olevat. Aga, — ma palun teid, härrased, — et just sõna kelkimisest on kukkunud, — ma palun teid — —» Endel Luuding toob põuest ärritatud kahmega esile oma kõhuka kirjatasku — — «võtke vaevaks, härrad, ja vaadake ise: see on minu lõikus üksnes paberi ja papi näol kaheksast viimasest päevast.»

Patsakas kirju ja päevapilte, mis ta lauale viskab, ei ole tõesti mitte õhuke. Muigava isuga haaratakse nende järele. Nad hakkavad käest kätte käima. Kirjade vahelt pudeneb kuivatatud õiekesi ja kõik nad lõhnavad.

Endel Luuding joob ja suitsetab endamisi, ta mõtted näikse mujal rippuvat.

Tema vend püsib liikumatult istmel. Tema muidugi lüheldane kael on üsna kadunud, pea istub lülita haruldaselt laia õlastiku otsas. Tal on kumav linapea ja punased kodujänesesilmad, mis praegu ei liigu ja nähtavasti imbuvad tõmmumaks. Kirju ja pilte ta näpud ei puuduta.

««Õndsusetundide kustumata mälestuseks»! — —» kõhistab üks härradest enesele rinna sisse, õhkab teatraalselt ja pistab päevapildi kõrvalistuja ette. See vaatab ja krambib äkki mõlema käega lauaservast kinni. Ta silmad imevad pilti — — kuni nad kustuvad. Seejuures on ta keha hakanud tõusma, pikkamisi, vaevu, tarvitades tuge, ja kui ta viimaks on püsti saanud, lahkub see härra, kes pidas kunstniku auks pisaratega lõppeva kõne, sõna lausumata lauast ja lokaalist...

Käed sirguvad pildi järele. Mitmed ei tunne noort daami, kuni hüüab üks: «Tema naine!»

«Oleks mul aimu olnud — —» kogeleb härra, kes pani pildi lahkunu ette — — «kas teate, ma raiuksin ennemini oma näpud otsast!»

«Kuidas oli selle härra nimi õieti?» küsib Endel Luuding hämaral kulmul.

Tema spordimehest vend on vaheaegu täitnud õlleklaasi punase likööriga, paiskab selle kunstnikust vennale otseteed näkku ja sammub samuti ruumist.

Saabunud arsti juurest sel otsusraskel päeval, laskus Hillar Kaselaid oma nahksesse puhketooli ja tardus terveks tunniks. Siis sulges luugid, langetas ruloodki ning elas täielikus pimeduses söömata, joomata, magamata nelikümmend kaheksa tundi. Lebades liikumatult otsekui kangestuses, tundis Kaselaid käibivat üksnes enda aju ja seegi vaevles kogu aeg sama mõttekese, sama kujutelma küljes. Ent see mõte uppus otsatusse, see kujutelm vägistas mõistuse. Ja sangar Kaselaid tabas end halamast: miks nii siis t e m a l e, otse t e m a l e, kelle ülimaks õnneks oli näha, valitult näha, ja nautida selliselt nähtut! Ja sangar Kaselaid tabas end pisarailt, mis jooksid ja jooksid, nagu kord ta lapsepõlves, kui ta raskesti haigena oli kuulnud, et ta võivat koolda.

Pugedes pidevasse pimedusse tahtis Hillar Kaselaid saada eelmaiku lakkamata ööpõlvest, mis teda arsti ennustuse järgi peatselt pidi ootama, — ta ihkas tunda, mida elatakse elusalt maetuna. Kogutud muljed ja tunded ei võinud kuuluda talutavate liiki, sest kui Kaselaid taandus oma neljakümne kaheksa tunnisest prooviööst, vajus ta põlvili päikese ette, mis voogas sisse katteist vallandatud akendest, ja ristitas ihaluses käed. Nii hinge põhjast oli ta palvetanud vaid üks kord ennemalt — noorena, kui ta pääses peale pikka võitlust uppumissurmast.

Järgnes kultus kõigele, mis suur jumal päike külluses oli loonud — aldis, härras, vaikne kontemplatsioon metsas, aias, aasal, nurmel. Ta võis süveneda pikaks viivuks mõne õie, mõne putuka, mõne konnakarbikese vaatlusse, ta kogus selgeil päevil taeva sina ja mere haljust endale tagavaraks, ta kasustas mikroskoopi ja kiikrit, et näha kirkalt ja kujukalt, mis jäi ta põdevaile silmile nähtamatuks või ebamääraseks.

Veelgi suurema innu ning armastuse pühendas Hillar Kaselaid inimes-maailmale. Ta hakkas sipelga usinusel korjama muljeid ja nähtusi mällu, et oleks sealt võtta, kui on kustunud kõik jooned ja värvid ja ilmemängud. Ta liikles terved päevad tänavail, veetis pooled ööd lokaalides, külastas virgalt teatreid, kontserte ja isegi kirikuid. Ei ta kuulnud palju, mis seal kuuldus — ta ainult n ä g i.

Ja siis hakkas tegema külaskäike, et jätta jumalaga.

Hillar Kaselaid ei võinud omada meessõpru — see oleks olnud ebaloomulik, peaaegu perversne — ta omas vaid meest u t t a v a i d. Sõprust sõlminud oli ta kogu eluaeg üksnes teise sooga. Südamesõprust kahe mehe vahel — seda ta ei taibanud, imetses aiva, et seesugune on võimalik või et seesugust võimalikuks p e e t i. Valmistades endale nimestikku isikuist, keda ta mõtles külastada, osutus, et mehi ei meenunud talle enam kui kolm, naisi aga tosinat kaks. Ja ta ei alanud mitte meestega, vaid naistega.

See oli kehalikult juba üpris padjandunud proua kriitilises vanuses, kes esimesena avas talle ukse. Põguski pilk tabas temalt mulje, et ta on hea naine ja armas ema, kes palju oli sünnitanud ja veelgi tõotas sünnitada ning kõiki neid imetas ise. Seda haruldast eksemplari naiste seast kutsus Hillar Kaselaid proua Reigamiks, armastanud oli ta teda aga teisenimelisena.

Kui nad istusid vastastikku, jäi Kaselaid teda tõtasilmi niikauaks vaatlema, et proua Reigam sattus piinlema ja hüüdis:

«Jumal aita, mis te minust puurite?»

«Otsin teis Liina Kingseppa.»

«Keda raske on leida nii rohke rasva alt.»

«Ta imikusilmad leidsingi juba.»

«Imikusilmad —?»

«Ja, armas sõbratar, ning seega istub kogu Liina Kingsepp mu ees — täpilt nii, nagu ta istus mu ees meie esimesel kohtumisel: võiblond — lauguke pailt keskpäi — kaks hurmavat uhkuspatsi seljal — nartsissvalge kleidike — maasikpunane siidvöö — valged kingad. Juuksed muidugi lokkimata, huuled-põsed maalimata, küüned maniküürimata — ihukultuuri tase oli tol ajal ju madal. Ning käes — valgelt kinnastatud käes oli Liina Kingsepal lõuendköide luuletisi: Chamisso *Frauenliebe und -Leben*. Olime siis ju kõik saksastunud. Ja see saksastunud prantslane oli meil moes, ehkki mujal ammu moest läinud.

Nõnda ta istus mu ees, see lapseohtu pühapäevane daam, ja kuna ma sügavas harduses nautisin ta õisvalget kleiti ning õisvalget süütust, pillas äkki üks leevetu kuldnokk midagi ta raamatule. Oli see kriitika, siis igatahes drastiliselt eitav. Ent kumma kriitika — luuletaja või lugeja oma? nägin küsivat Liina Kingsepa ehmunud huuli. Ja ma kinnitasin talle veendunult, et luuletaja oma.

Aga see, millega Liina Kingsepp mu õieti võlus, südame juureni võlus, see sai sündmuseks pisut hiljemini. Oleme suudelnud, suudelnud, suudelnud, küsib minu Liina peale puhkust äkki hirmust pärani kistud imikusilmil: «Aga kui ma nüüd emaks saan?!»

Nõnda naernud pole teie vaene sõber enam teist korda elus. Ta paitas teie võivalget pead, niisutas pisaratega teie lapsekäsi ja naeris. Ja naersid linnudki okstel, puud ning põõsadki meie ümbruse kevadises haljuses.»

«Ehk mäletate veel, kui kaua suutsite taluda seda minu võluvust?»

«Selgesti, proua Reigam: kuus pikka nädalat.»

«Kuus pikka nädalat,» kordas proua Reigam, ja Hillar Kaselaid havatses, et tal olid imikusilmade asemel nüüd naeratavad naisesilmad peas.

«Jah, proua, sest siis lummas teine mind teistviisi. Mis võisin parata teie vastu, mis selle teise ja veel mõne muugi teise vastu! See käis üle minu jõu.»

«Ma uskusin teisse.»

«Uskusin isegi endasse, kuid pettusin iga kord uuesti... Palun meenutada, sõbratar: ma hoiatasin teid enese eest, — viimast korda siis, kui mulle teatasite, et teid ihaldab keegi teine. Ma

soovitasin teda teile, sest ma tundsin teda... Ja nüüd on teil kaunis kodu ning kari häid lapsi.»

«Nende eest tänan teid, Hillar Kaselaid,» ning tänatu tundis korraga Liina Reigami sooja suud enda põsil.

Ta sulges hetkeks silmad, nagu püüdes süvendada sellest taotatud tunnet, siis pöördus ruttamisi minekule.

«See tänu, Liina, õnnestab ja liigutab mind, kuid nüüd luba, et lähen, sest mul on sooritada veel palju visiite... Milliseid visiite? Lahkumisvisiite, armas sõbratar, lahkumisvisiite...» Ja ta kadus seletust andmata.

Järgmist kahte külastatavat ei leidnud Hillar kodust. Ta kriipseldas nimekaardile, et tuleb teine kord, ja tõttas edasi, ilmes tõsine mure, kas ei nurju käike veelgi. Korda neid siis, teadmata, kas jätkub enam aega.

Kuid tal oli õnne. Vaevalt kümmekond sammu käidud, tuli talle vastu Valba, ta lahutatud naine. Seda daami kodust tabada õnnestus vaid juhuslikult.

«Ennäe, minu Hillar ise!» naeris Valba suu ja naersid ta suilad silmad. «Pole sind aastaid enam näinud! Kuis tervis? Mis teevad silmad?»

Küsitu tõmmud kaitseprillid varjasid ta nägemisorganeid Valba neisse juhitud vaate eest, nii et Kaselaid võis kostmata minna teisele teemale. Ta oli tähele pannud, et nad seisavad ühe parema restorani lähedal, ning ta otsustas teha proua Valbale meelehead.

«Kas armastad ikka veel kõrtsi?»

«Kirglikult!»

«Olin teel sinu poole, aga nüüd pigemini ole sina minu külaline... Mäletad, Valba, ka meie esimene ja otsustav tutvumine leidis aset kõrtsis.»

«Kõike mäletan, Hillar, kõike... Ent milleks tahtsid tulla minu poole?»

«Et sind näha... Võib-olla neelab mu varsti suur süsimust lohe, siis tema kõhus kutsun su vahel ajaviiteks mällu. Sa olid mu paremaid naisi.»

«Lohe?... Mis lohe?»

Kuid Hillar Kaselaid vabanes vastusest, sest nad olid saabunud restorani klaasukse ette, mis avati samal hetkel galoneeritud portjee poolt. Ja kui nad olid lokaali pearuumis valinud laua, puhkes džäsbend-orkester mürtsuma ja lõõpima, avades faivokloki simmani, nii et korrapärane liigendatud keskustelu sai sedapuhku võimatuks. Kuid sellest polnud Kaselaiul kahju. Ta süvenes oma endise naise vaatlemisse, havatsedes uurija huviga iga tuntud ja veel mitte tuntud kriipsukest ning kibrakest ta näol, ja andus nautides visioonile, mis vallutas seejuures mälu kaudu ta meeled, saanud seks tõuke kohast, muusikast, lõbutsevast ümbrusest, joodavast alkoholist: Hillarile lavastus imelisel selgusel etend sellest, kuiss ta oli ühes kodumaa rannasalongis omal ajal tutvunud Valba Polderiga.

Irdub äkki ühest laudkonnast mitte kaugel Kaselaiust noor vilajas daam ja läheneb otseteed tema laua juurde.

«Te kutsusite mind — ma tulin.»

«Kutsusin?... Kas ehk telepaatia teel...?»

«Vist küll... Kas tohin jääda?»

Punastus Kaselaid, mitte ta kutsumata kutsutud külaline.

«Palun... tänan...»

Istuti rahulikult tema vastu, vaadati rahulikult tema pudeli etiketti, vaadati rahulikult teda ennast. Ja seda ilmel, mis oli vaba konventsionaalsest naeratusest, peegeldades vaid lihtsat lahkust ning siirast uudishimu. Kas ehk niisugune...? tärkas Hillari peas esimesel hetkel. Kuid ei... ta taandus kähku, heitnud usutleva pilgu tema uljasse silma. Kõik naised on lapsed, ent see siin tundus olevat viieaastane. Naislapsi on tigedaid, tujukaid, valelikke — see siin tundus olevat hea laps.

Ja nad kuulusid sellest tunnist peale teineteisele. Ametlik kopulatsioon järgnes pool aastat hiljemini. Sellega aeglemiseks andis Hillarile asja preili Polderi minevik. Ta ei olnud julge tema poolduse pikemas püsivuses. Milleks aga end koormata ametliku toimingu tüliga, kui sellele peatselt võis järgneda teine, veelgi tülikam toiming.

Küll oleks inimes-maailm igav, kui puuduks see hingelaadide üliküllane erinevus! Hillar tundis juba palju naisi, Valbaga esines talle aga senitundmatu tüüp. Bigotsest keskajast meie päevini säilinud kodanliku moraali järgi oli ta armuelu suhtes «rikutud üdini». Juba esimesel ööl ta pihtis — ei, lihtsalt jutustas, vestles — Hillarile tema eelkäijaist, keda oli palju, kahekümneaastase neiu kohta üllatavalt palju. Mis aga Hillarit teda kuulatades eriti hämmastas, talle otse imponeeris, oli peale Valba rabava siiruse see absoluutne häbenematus, millega ta kõneles kõige hellamaist, delikaatsemaist, kidasemaist asjust, tarvitades pealegi nimetusi, mis kõlasid naisesuus otse masendavalt. Aga Kaselaid veendus varstigi: see polnud rikutus, ei jõledus, ei ülbus — see oli naiivsus kõrgeimas potentsis, seega süütus, seega puhtus, kuigi viimses instantsis nooruslik rumalus. Ta rääkis muu seas pentsikul tõsidusel ühest politseinikust, lihtsast kordnikust, kellele ta andunud, nähes teda esimest korda. Miks ta seda teinud? Mees p a l u n u d nii anuvalt... Ka olnud tal kestvam vahekord ühe aadliku baltlasega, mis toonud teatava soovimatu tagajärje. Sõber õiendanud arstiarve. Aga ta nõudnud raha hiljemini tagasi. Ja et Valbal, kehval naisüliõpilasel, seda talle anda ei olnud — maksmast keelduda pole ta uhkus lubanud —, siis tal tulnud mõne aja soodustada üht jõukat vanahärrat, kes aitas ta «hädast». Muidugi lakkas seega ta ühendus tolle siniverd džentlmeniga.

Kui ta kõik oli tunnistanud, küsis Valba Polder: «Noh, Hillar, kas ma olen väga patune?»

Ning Kaselaid vastas: «Jaa, kui see on patt, mida oled teinud. Aga ma niitan, et sa ise ei teagi, mida tegid — kas paha või head. Puuduvad seega patu tunnused. Tegid aga siiski pattu, siis on patutegemine sulle vajalikuks, järelikult loomulikuks funktsiooniks, mida mõistlik inimene ei või taunida.»

Nüüd laskus Valba oma uue sõbra ette põlvili ja hakkas ta käsi suudlema. Seda ta tegi edaspidigi ikka, olles õrnutseval meeleolul.

«Näis, kui kaua sa mind sel rakataval määral sallid,» tähendas Hillar.

«Suudlen su käsi, niikaua kui sind sallin — muud määra mul ei ole.»

«Ei tee sa seda mitte enam, kas siis on lõpp?»

«Jah, mu sõber.»

«Ning sinu kuuluvus ainult mulle?»

«Vältab niisama kaua.»

Osutus, et Valba sallimine oli vältavam kui Hillar oli mestanud eeldada, sest kuu järgnes kuule ja Valba suudles ikka veel Hillari käsi. Nad otse joobusid teineteisest, mida enam nende seesmine tutvus arenes ja süvenes, ning sel hingeolul soorituski nende vormiline abielu.

Aga mitte õnneks neile. Mingi piiratusetunne näis varjutavat sest peale nende hingesid, kuigi vaid alateadvuses. Aasta ja mõned kuud igas ära nende ametlik seotus; siis tuli aeg, mil Valba unustas oma Hillari käte suudlemise ja seletas ühel heal päeval ideaalse lihtsusega, tal olevat temast villand. «Ja minul sinust,» võis talle vastata Hillar.

«Ütle mulle, sõber, kas me ei ole äärmiselt kergemeelsed?» hüüdis seda kuuldes Valba.

«Ei,» kostis Hillar, «ainult õiglased ja otsekohesed. On isendeid, kes võivad taluda jahtunud abielu, on aga ka isendeid, kes seda ei või. Viimased on ausamad ja vahvamad, ehk olgu siis, et esimesi seovad mittehingelised kohustused. Kuid tõhusa õpetuse peaksime järeldama eneste hukkunud abielust — meie mõlemad, Valba: Me kuulume nende liiki, kes ei tohiks teisesoolisele pidevamalt kohustuda, see on, ametlikult abielluda. Seks oleme kõlbmatud.»

«Kui kurb, Hillar!»

«Ses pole midagi kurba. Me oleme, mis me oleme. Looja on meid varustanud kerge süttivusega. Vaatamata sellele, et meie sümpaatiad ja antipaatiad on tugevamadki kui teistel, et oleme valikus valjumad nendest, süttime siiski spontaansemalt ja sagedamini, sest et meie erootiline meelistu on erksam ning vahedam. Ja käitiskapitalilt rikkam. Aga me pillame oma kapitali ja meie süttivusel puudub kestus.»

«Nii siis dilentandid sel alal?»

«Minugi pärast diletandid, aga mitte sulid, nagu seletab tavaline võhikumoraal. Don Juan, Tannhäuser, Faust, Casanova, samuti kõigi aegade hetäärid — nad ei põle mitte põrgus, vaid kahetsevad oma inimlikke vääratusi ning äpardusi taevas, vanajumala selja taga. Sest nad on ju selle meistri «ebaõnnestunud» teosed, vabad isiklikust vastutusest.»

«Kui see oleks nõnda, oh sõber!»

«Ma ei kahtle selles. See vanameister seal ülal, meie aju ja südame autor, on sallinud ja sallib veelgi inimlikku armu- ja abielu nii kummatult suurel mitmekesisusel — polügüüniast, polüandriast, konkubinaadist peale kuni homoseksuaalsuse ja lesbismini — et tema loodud olend inimene ei tohiks ses suhtes olla sallimatum. Ainult Sodoomia sigadust ei salli Looja, seda teame piiblist...»

Hillar Kaselaid mäletas veel, mida Valba seepeale mõtlikult, näpp laubal, oli öelnud:

«Mis *mind* ajab vana jätma ja uut võtma, ei ole peamiselt

mu kerge süttivus, vaid palju enam see tung, mis ajab inimesi avastama või leiutama kõiksuguseid uudsusi ja seda kas või kaelamurdvail teil. Minus on seikleja see, mis mind veab ja lükkab — seikleja ses mõttes, nagu too mootor, mille ajule alistuvad maapooluste, meresügavuste, ürglaante ja kõrgete õhukihtide uurijad.»

«Kas leiad, mida otsid?»

«Vahel leian, vahel mitte. Otsimine näib mulle olevat tähtsam kui leidmine.»

«Meil mõlemal on hingesugulust!»

«Ja loobume siiski teineteisest!»

Kaselaid virgus neist mälestusist — mitte seepärast, et orkester korraga vaikis, vaid tema vasakust käest, mis puhkas lauaserval, tõmbas pehme ning kuum näpp silitades üle. Ja Valba hääl ütles:

«Hillar, sinu olemusest hoovab salapärane kurbus, mis hakkab mind ärgutama.»

«Heinrich, mir graut vor dir!» naeratas Hillar.

«Ei usu sinu muretust, see on teeseldud... Sa oraakeldasid ennist midagi ühest koletisest, kes sind tahtvat neelda —»

«Algab rumba, mu daam, — kas tohin paluda...»

Harilikult oli Kaselaid teadlik sellest, millega üks naine ta võlus ja vallutas. Kord oli see mõni väline, kord mõni seesmine väärtus, vahel üks kui teine ühenduses. Ja mõnikord see polnudki väärtus, vaid otse väärtusetus. Defineerida ta aga kunagi ei suutnud, isegi mitte tajuda, millise omadusega oli teda kapituleerima sundinud proua Juta Kärbis. Tutvunud temaga ühel Helsingi—Stettini liini aurikul, veetsid nad suve südame Kissingenis, mis oli prouale arstlikult soovitatud mingi vähese naistehaiguse pärast, kuna Hillar Kaselaid õigupoolest pidi sõitma Pariisi, läks aga uue tutvuse mõjustusel temaga kaasa. Nende kooselu, nõnda alanud, jätkus ajutisena ka järgneval suvel ja sealsamas, piirdus aga Hillari asulinnas kodumaal proua Juta külaskäikudega sõbra elamus. See sündis muidugi salaja ja mitte väga sageli, sest proua Kärbis oli abielus kellegi maapastoriga.

Kas see oli tema armastuse ohjendamatu kirglus, piiritu rakatavus, mis lummutas Hillar Kaselaidu? Aga sellega lahutamatuks osutus juba mesikuust peale metsik kiivus, mis sai mõlemale varsti raskeks ristiks. Hillar tundis end alaliselt valvatuna ja varitsetuna. Sai koguni jälile, et proua Kärbise ammune õmbleja, keegi mehi vihkav vanapiiga, oli majja kolinud lunatud ülesandega, pidada salamahti silmas tema läbikäimist naismaailmaga. Hea huumoriga Kaselaid pidas ka meeles ööd, mil ta võõrastemajast pidi nõutama puhkepaika, sest et ta ei pääsenud enda korterisse: tema temperamentlik sõbratar maalt, leides ukse suletuna ja oletades teda kuski teise naise juures, oli toppinud võtmeaugu liiva täis, nii et võti ei mahtunud keerama. Hilisel tunnil lukkseppa leida oli jäänud võimatuks.

Nimepidi, nii naise- kui neiunimega, tundis Hillar teda ammu, sest Juta kuulus nende sportlaste liiki, keda hüütakse meil seltskonnategelasiks. Juta võitles. Võitles plikaeast saadik. Ta võitles alkoholi ja prostitutsiooni vastu, võitles loomapiinamise ja pornograafia vastu, võitles poisipea ja lühikese seeliku vastu, võitles

huultepulga ja näovööba vastu, võitles kosjakuulutuste ja iludusvõistluste vastu. Oleks proua Kärbis elanud Cervantese ajal, ta oleks don Quijote kõrval võidelnud ka veskitiibade vastu. Ta võis kõnelda ja võis kirjutada. Ja oli mitme- ja mitmekordselt organiseeritud maa kui linna naisühinguis. Kõik oma elu ja võimed oli ta pühendanud võitlusele «eesti naise ning ühiskonna kultuurilise vääristamise eest».

Paari aasta eest leskunud, elas Juta Kärbis nüüd vananeva prouana oma kahe veel koolis käiva tütrega linnas. Kaselaiu külastades troonis ta paberitega ülekuhjatud kirjutuslauas ja luges hommikust posti. Ta ilmingus võidutses peaaegu ekstaatiline rõõm, nii et tal mahti ei olnud imekski panna nii kaua mitte nähtud külalise tulekut. Hillarile üht kirjapoognat vastu hoides hüüdis ta oma vileterava häälega:

«Leedi Aberdeen kirjutab mulle!»

«Oo, või leedi Aberdeen ise! Mida ta siis kirjutab?»

«Kerge mõelda — ta kutsub ka mind võitlema rahuaate ja rahvaste vendumise eest.»

«Üpris ajakohane kutse, — tõesti, tõesti!»

«Aga mulle kirjutab ka missis Hopkins, ja tema kutse on veelgi ajakohasem: ta kutsub mind võitlusse habeme vastu — mehe habeme vastu — (kõrgendatud häälel ja raskendatud rõhul) ja — mehe habeme vastu, millest lord Byron on öelnud, et see on mehe needd —»

»Aga seda needu pole ju enam palju.»

«Küllalt, et tema vastu hävitavat võitlust alata... Palun kuulata, mida missis Hopkins temast ütleb: «Inimkond jahmuks, kui teaks, millisel määral levitavad meeste habemed kõiksuguseid nakkushaigusi! Nad on ju otse ideaalsed kontsentratsioonilaagrid iga tõugu pisikute müriaadidele! Mees suudleb oma naist, last, armukest ega teagi, et ta selle õrnusega õnnetust külvab neile ja nende kaudu kaasinimestele. Tsiviliseeritud maailmas on habe mõnda aega vähenemas, tänu anglosaksi rassile, kes sel nagu nii rohkeil muilgi kultuurialadel on pioneerina inimsoole teed rajanud õnnelikuma tuleviku poole: nagu moodne inglane ja moodne jänki, ei kanna moodne mees mujalgi enam habet. Aga kui palju on siis neid moodsaid meil ja teil! Mul kipub igal kabineti vahetusel minestus peale, nähes, et enamik britigi ministreist kannab habet, mõni koguni seda õudset sõnnikulava, mida kutsutakse täishabemeks. Meie sõjahüüd, armas sõbratar ja kaasvõitleja, peab järelikult olema: Maha habe, nii suur kui väike!»»

«Kas maha ka see «kärbes», mis mul on nina all?» küsis Hillar Kaselaid.

«Teadagi, et kõik!»

«Kas sulle ei tundu, et see vahva missis pisut liialdab?»

«Palun mind mitte sinatada, mu härra, seks ei ole teil vähematki õigust!»

«Kuidas meie vahekord —»

«Suu! Mingit vahekorda ei ole meil olnud! Ei vähematki kui varju! — Vanduge, et midagi sellist meie vahel kunagi pole olnud — mitte kunagi!»

«Muidugi pole olnud. Kes ütleb, et on olnud? Vannun meeleldi, et midagi säärast meie vahel iialgi pole olnud. Tulin vaid tut-

vuse, põgusa tutvuse tõttu, et jätta armulikku prouat jumalaga, mõtlen nimelt varsti välja rännata.»

«Välja rännata? Teie? — Kuhu siis?»

«Kotšinhiinasse.»

Proua Juta vaibus mõttesse, ta ilmest kustus ihalus, millega ta leedi Aberdeeni ja missis Hopkinsi kirjad jälle kokku sättis, ja kui ta külalise oli saatnud esikusse ning talle ukse avanud, paiskus tal korraga rinnust hingeldamisi: «Külastan sind õhtul!»

«Mul on kolm õde ja kaks venda, kes kõik abielus,» vestles lauljanna Virve Mätlik sõber Kaselaiu visiidi puhul, «ja neist on oma põlvega rahul ainult üks õde ja üks vend. Teised kurdavad kas tüdimust või seda jäist ükskõiksust, millega tüdimus algab. Ma usun, see on inimlik ja seega loomulik. Abielu on pidev, kui ta on õnnelik, ja ta on õnnelik, kui ta on registreeritud looduse perekonnaseisuametis. Ent sesse ei leia kõik abiellujad teed. Teeleid on nii keeruline, nii riskantne, et mina näiteks katsetki pole teinud teda leida. Milleks aga mängida õnnetusega, kui teda võib vältida.»

«Nii siis veendunud abieluvastane?»

«Enam, sõber — kõige kestva suhtumise vastane! Ainus, kellega oleksin tahtnud katset riskida, olite teie. Teile ei saa usaldust naljalt keelata. Mingi tagatis on kirjutatud teie laubale. Ja ma olin teisse armunud. Mul oli raskesti võidelda mitu ja mitu uneta ööd, enne kui saavutasin võidu.»

«Milleks õnnitlesin teid, Virve Mätlik, õnnitlesin teid verd jooksvast südamest.»

«Jaa, ning seda hindasin kõrgesti, armudes teisse veel palju raskemini, — te ehk mäletate, kuidas ma seda hindasin?»

«Kuningliku kingitusega — ma mäletan... Ning läksin koju ja nutsin. Nutsin õnnest ja ühteaegu õnnetusest.»

«Mis inimene teie küll olete! Teist kõneldakse nii palju halba —»

«Õigusega, Virve —»

«Ja olete ainult niisama halb kui need kiidetud h e a d inimesed.»

«Tänan!»

Sõbratari vaade jäi proovides peatuma ta ilmele, riivates ka tema põduraid silmi, mille eest ta oli klaasid kõrvaldanud, et neid pühkida. Pahaselt, koguni süüdistavalt hüüdis preili Mätlik:

«Miks te vananete, Hillar Kaselaid! Miks on teie juuksed läinud nii halliks ja hõredaks! Kas teil häbi ei ole ligimesi petta! Teid peeti vananematuks, isegi surematuks, minagi vandusin sellele, et Kaselaid on immuunne kõigi aja toksiinide vastu, sest ta näib omavat loomulikke antitoksiine nende hävitamiseks, ja nüüd korraga — vana mees!»

Ent Virve Mätlik juba kahetses, mis ta oli öelnud, sest Hillar Kaselaiu nägu, kael, käed ei olnud enam ihu, vaid vaha. Aga ta istus sirgelt ja rahulikult, kui kostis:

«Mind mürgistab mure.»

«Milline mure?»

«Jäägu see üksnes minu kannatada.»

«Egoist... niisugune egoist...!» Virve silmad seisid imelikult

pärani, nende värv hallines, hallines ikka enam, ja korraga olid nad laialt kalkvel.

«Kas tahaksite mind raugakest kosutada, Virve Mätlik?... Jaa? ... Siis istuge pianiino taha ja laulge mulle pisut.»

«Mida, mu vaene sõber?»

«Te teate, ma ei ole musikaalne, valige seepärast ise. See võiks aga olla mailt, kus on palju õisi, palju sina, palju sooja...»

Ja kuna Virve Mätlik mängis ja laulis, hakkas Hillar Kaselaid tasakesi tiirlema ühe kõrgel postamendil asetseva palmikese ümber, taoti peatudes, et vaadelda sügava hardusega naist, kes omanud küllalt karakterit, et hüljata teda, Hillar Kaselaidu. Ja kui Virve Mätlik viimaks lakkas — peale pikemat pala täis õisi, täis sina ja sooja —, osutus, et Hillar Kaselaid oli elamust juba lahkunud.

Viimane oli oma visiitidega nädala kolme pärast lõpukorral, kui järgnes nimestikus väike must Mirjam Gold, kutselt hambaarst. Hillar oli kord elanud kesklinnas ühes majas, kuhu paar päeva peale teda oma elatanud emaga sisse kolis preili Gold, saades temale naabriks. Kaselaid süttis temast juba esimesel hetkel, ilma et oleks teda näinud, — nimelt tema häälest. Mirjam Goldi kõnelus — see oli kellamäng. Preili kõneles valjult ja elavalt meestega, kes ta mööbleid sisse kandsid, ja Hillar Kaselaid, väljunud oma korterist trepile, jäi peatuma ja kikikõrvu kuulatama, nagu oleks ta kuulnud haruldast muusikat. Silmapilk oli valmis ta otsus, tutvuda võimalikult pea isikuga, kes pildus häälelisi juveele, rääkides rämedate, karedakõriliste töömeestega. Sobiski tutvumine. Nii pea kui ateljee oli seadeldud ja avatud, konsulteeris Kaselaid preili Goldi ühe hambaveakese pärast. Aga pettus temast ta välimuse suhtes. Noor juuditar oli kõhnake ja ahtake, näolt oleks võinud teda hinnata koguni inetuks, kui seda poleks elustanud kaks sügavmusta, põlevat silma ja kui poleks huvitanud ta sinimust pea kaunis õilsa lõikega. Hillar mäletas veel, milline bagatell temas oli saanud otsustavaks, tutvust Mirjam Goldiga mitte lasta areneda intiimsuseks, hoolimata sellest, et neiu temasse tõsiselt oli armunud. Nad istusid kord kohvikus, päike pilutles nende marmorlauakesele, Mirjami poolpaljas käsivars lebas laual, käsi mängis lillekesega. Hillari pilk seiras seda käsivart, ja tal kihvatas hinges midagi hoiatavat, pidurdavat. See elfenbeinvalge nigerik käsivars oli kaetud imepeente pikkade karvakestega, mis äratasid vaatlejas mingisuguse kidevuse ja uttunuse mulje kogu isiku kohta. Kaselaid kahetses hiljemini seda oma hinnangut kui eelarvamust või liialdust, aga siis polnud seda enam parandada — nende teed olid läinud juba lahku. Et Mirjami hääl laulus polnud kaugeltki seda mis kõnes — Kaselaid oli ses suhtes üllatatud tämbri kvalitatiivsest vahest —, see neiu miinus ei saanud Hillarile nii otsustavaks teguriks kui nood pikad karvad tema sümpaatia käsivarrel.

Kaselaiu ilmudes peale pikka mittenägemist sattus preili Mirjam otse ekstaasi. Vahtinud teda ihaldes mitu minutit keeletult, hakkas ta, käed lõua all ristis, korraga tantslema— muide ületamatu graatsiaga — ning puhkes ühtlasi helisema nagu flöödi, klarneti, fagoti ja paljude hõbekellukeste koosmängul:

«Hillar Kaselaid tuleb! Jehoova, vägevaim jumalaist, laena

mulle silmi teda nägema, laena mulle väärikust teda teretama — rõõmu ja õnne on mul küllalt enda käest! Hillar Kaselaid tuleb Mirjami, sinu madalaima tütre poole, oh vägede valitseja sinistes kaugustes! Minu unelmate sangar, minu salaihade paleus, hingevallutajaist suurim põhjamaade päikese all — tere tulemast Mirjami, sinu alandliku neitsiku, vääritusse kotta!»

«Hümn täis klassikalist heebrea hoogsust,» naeratas külaline, «ent hümn tänutule!»

«Tänutule? Hillar Kaselaid ei võlgne mulle tänu, vaid mina temale.»

«Mille eest siis, Mirjam?»

«Ta viis mu välja getost! Tal jätkus kodanlikku julgust end näidata ühe juudi plikaga täielises avalikkuses — ballisaalis, teatris, kontserdil, uulitsal! Ja seda terve aasta ning nädalaid peale!»

«Liialdate selle getoga, Mirjam.»

«Ei poolegi! Getost väljas on praegugi veel vaid päratu rikas juut, teised kõik on veel enam-vähem sees isegi demokraatlikes mais. Kui see teile, härra Kaselaid, on võõras — ja ma võisin niitada, et olite vaba teadlikust kui ka mitteteadlikust getopõlgusest —, siis pole seda mitte teised teie rahvusest, kõrgeim intelligents mitte välja arvatud. Meie getolased tunneme või tajume seda vaistsetki põlgust iga hingekiuga ja kannatame selle all rängemini kui välispidiselt ilmutame ja põlgajad seda aimavad. Seepärast olete minu kangelane, Hillar Kaselaid, kellele luuletaksin tuhandeid hümne ja tantsiksin iga päev Salome tantse, kui omaksin annet!»

«Teie «kangelasele» on küllalt teie hääle muusikast, Mirjam.»

«Teiega tutvumisel kiindus minusse sedamaid tunne — õieti tunnetus —, et teisse peavad armuma kõik naised erandita. Miks? Ei tea. Õige naine ei murra seeüle pead. Teadagi, et ka ise armusin teisse. Te loobusite minust. Ei maksnud siin mul küsida: miks? Põhjusi enam kui palju. Vaatasin vaid peeglisse. Aga sündis ime. Lootus, terassitke lootus asus südamesse: ta tuleb kord tagasi! Ta ei põlga, ta ei hülga vaest leinavat Mirjamit, kes tahab teda kannatlikult oodata, nagu ootas Solveig oma Peeri, — ta tuleb kord tagasi! Ja laulsin Solveigi kurbuslaulu. Ja hoidsin oma Peeri jaoks alles enda neitsiaarde. Ja taandasin aru pidamata ühe kaaluva kosilase... Ning vaat... — ta tuligi tagasi! Ta seisab mu ees ja usutab mind vaatega! Valitse mu üle, isand, sinu truu ümmardaja alistub sulle!»

Juuditari põsed hõõgusid, silmad leegitsesid, ta mustast juuksest lõid sinised lõkked. Aga tema Peer kostis kurvalt:

«Mirjam, loobuge oma unelmast, ma tulin teid jumalaga jätma.»

«Jumalaga...? Mis see tähendab?»

«Ma kustun varsti inimeste nimestikust...»

«Kuis nii...?»

«Ärge ehmuge, ma ei mõtle surra... Aga ma... ma... ma...»

Hillar Kaselaid ei lõpetanud. Ta silmad hakkasid laienema... laienema, nägu kattus tuhkja jumega, käed sirgusid kaugele välja, otsekui otsides tuge ja tasakaalu. Nõnda ta seisis keset ruumi.

«Mirjam, ma ei näe teid enam... Ei näe ka enam teie ümbrust... Ei ainustki üksikasja... Mirjam, ma olen pime, viige mind koju.»

Mirjam vaatas talle silmi — need olid kustunud. Seepärast ta midagi ei küsinud. Nad vaikisid mõlemad kaua täielikus liikumatuses.

«Vii mind koju, Mirjam,» kordas viimaks Kaselaid.

Aga Mirjam kostis: «Milleks koju, mu käskija? Seal pole, kes sind hooldaks. Sinu ainus hooldaja on siin. See hooldaja on ületamatu ja asendamatu. Minu kutse toidab meid mõlemaid. Jää siia, minu Hillar, sinu kodu on siin!»

Ta talutas oma pimeda Hillari tugitooli, põlvitas tema jalgade ette, langetas pea tema käte valda otsekui õnnistamiseks ning jätkas:

«Siin on sul vaikne elada. Meid on ainult kaks. Minu ema puhkab juba hauas. Sa istud ikka ses pehmes toolis ja ma ütlen sulle, mil tuleb kevad, mil suvi, mil sügis, mil päike tõuseb ja mil ta vajub. Ja loen sulle ette ajalehti ja uusimat luulet eesti ning kolmes võõrkeeles — loen sulle häälel, mis pälvib sinu kiitust. Ja kirjeldan sulle väsimatult peenusteni kõiki huvitavaid olendeid ja esemeid, mida sa ei näe. Jää siia, Hillar, jää siia!»

Hillari kustunud silmad laskusid paluja juustesse, neid niisutades.

«Ma jään, minu Mirjam, mu viimne naine, — ma jään!»

S i s u k o r d

«LOOMINGU» RAAMATUKOGUS» 1960. A. ILMUNUD:

Nr. 1. **Mart Raud. IGAVIKU LÄVEL.**
Nr. 2. **Vladimir Bill-Belotserkovski. BISMARCK JA NEEGER.** Vene keelest tõlkinud H. Luik.
Nr. 3. **Wolfgang Borchert. UKSE TAGA.** Saksa keelest tõlkinud. A. Sang.
Nr. 4. **Anton Tšehhov. ORUS.** Vene keelest tõlkinud L. Remmelgas.
Nr. 5. **Tô Hoài. MUONG GION.** Tõlkinud A. Kaalep.
Nr. 6. **Johannes Barbarus. KOLM JUTTU.**
Nr. 7. **Halldór Stefánsson. TASU PÄÄSTMISE EEST.** Islandi keelest tõlkinud H. Sepamaa.
Nr. 8. **Eduard Vilde. CASANOVA JÄTAB JUMALAGA.**

ILMUMAS:

Nr. 9. **John O'Hara. PEREKONDLIK KOOSVIIBIMINE.** Inglise keelest tõlkinud E. Roks.

Toimetaja O. Samma

Toimetuse aadress: Tallinn, Kohtu t. 3, tel. 445-83.

Trükkimisele antud 12. II 1960. Trükiarv 16 000. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 4,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 3,485. Arvutuspoognaid 4,81. MB-00958. Tellimise nr. 242.
Trükikoda «Bolševik», Viljandi, V. Kingissepa 31.

Hind 1 rubla.

На эстонском языке.
БИБЛИОТЕКА „ЛООМИНГ" № 8 (120).

Элуард Вильде.
Казанова прощается.

Rbl. 1,—